

„GYERMEKEINK VÉDELMEBEN”

**Módszertani kézikönyv az egységes gyermekvédelmi nyilvántartási
rendszer használatához**

Írta: Dettre Erzsébet, Deák Sándorné (51–54. oldal), Tamás Katalin (76–83. oldal)

Szerkesztette: Dettre Erzsébet

Olvasószerkesztő: Kurucz Andrea

**Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet
Budapest, 2007.**

**A kiadvány a Szociális és Munkaügyi Minisztérium támogatásával
jelent meg.**

BEVEZETÉS

AZ ADATLAPRENDSZER HASZNÁLATÁNAK KÖZEL 10 ÉVES TAPASZTALATAI

A Gyermekeink védelmében elnevezésű adatlaprendszer használatát a 235/1997. (XII 17) Korm. rendelet az intézeti és állami nevelt gyermekek ellátásának felülvizsgálatára már a rendelet megjelenésétől, teljes körűen pedig legkésőbb 1999. november 1-jétől tette kötelezővé. Az adatlapok készítéséért felelős Szociális és Munkaügyi Intézet (korábbi nevein Országos Család-és Gyermekvédelmi Intézet, majd Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet) végig figyelemmel kísérte, és segítette az adatlapok használatát, gyűjtötte és feldolgozta a beérkezett észrevételeket. Ennek köszönhetően az eredeti, a Népjóléti Közlöny 1998. július 7-ei számában megjelent adatlapokat 2000. januárjában követte a Szociális és Munkaügyi Közlöny 1. különszámának 2. kötetében megjelent átdolgozott változat.

Túlzás nélkül állítható, hogy a gyermekvédelmi törvény és rendeletei összes előírása közül a „macis” nyilvántartási rendszer váltotta ki a leghevesebb ellenérzéseket, vitákat. Sokan azért támadták, mert úgy érezték, nélkülük, a gyakorlatban dolgozó kollégák nélkül készült, és felülről kívánunk valami idegen módszert rájuk erőltetni. Ebben annyi igazság volt, hogy valóban intézetünk, s annak akkor vezetője, dr. Herczog Mária és a minisztérium főosztályvezetője, Gáspár Károly voltak a kezdeményezők, egy Angliában látott példa alapján. A nyilvántartási rendszer története azonban ettől kezdve magyar szakmai történet, amely a szakma széles körének bevonásával zajlott. Kollégák százai vettek részt a különböző kipróbálásokban, véleményezésekben

Az adatlapok ellenzői mellett voltak, főleg az alapellátás területére gyermekvédelmi előzmény nélkül bekerültek, valamint a szakellátásban dolgozók között szép számmal, akik örömmel üdvözölték az adatlapokat. Előbbiek azért, mert segítette őket a feladatuk megtanulásában, vezérfonalat adott a számukra, utóbbiak pedig azért, mert ők korábban is vezettek különböző dokumentumokat a munkájukról, és azt remélték, hogy az együttműködés nevében más helyekről is kapnak majd olyan információkat, amelyek segítik a munkájukat. A valóságban ez nem egészen így történt. A megyei gyámhivatalok körében 2001 elején, a nevelőszülői hálózatok körében 2003-ban végzett felmérésünk, száznál több átmeneti vagy tartós nevelés ügyében összehívott elhelyezési értekezleten, felülvizsgálaton való részvétel, konzultációk, az intézményekben végzett ellenőrzések tapasztalatai azt mutatják, hogy a mai napig nem vált általánossá a rendszer szabályszerű működése: „[...] a gyors és pontos információáramlás még az egységes nyilvántartási rendszer bevezetését követő negyedik évben sem magától értetődő dolog.”¹ Hogy nem csak Budapesten volt így, azt egy 2003-ban készült Komárom-Esztergom

¹ Vida Zsuzsanna: Örökbefogadás a nevelőszülői családokban élő gyermekek esetében. KAPOCS 8. szám, 2003. október. 62. o.

megyei célvizsgálat anyaga is bizonyítja: „A védelmi rendszerben elengedhetetlenül fontos együttműködés, az információáramlás 6 évvel a Gyvt. hatálybalépését követően is akadozva működik. Az esetek többségében a dokumentációkból kideríthetetlen az, hogy megalapozott információk alapján történik-e a gyermek sorsának tervezése.”²

A szakellátás előtt csak nyomokban ismert a gyermek előélete, hasonlóan a régi időkhez, a hatóságok gyakran változatlanul nem szívesen olvassák a macis környezettanulmányokat vagy helyzetértékeléseket, a gyámhivatalok nem továbbítják az előírás szerint az elfogadott 4. és 5. adatlapokat a gyermekjóléti szolgálat és a kijelölt gondozó részére (így azt nekik külön kérvényezniük kellett, ami a gondozóhely számára jelentős idővesztést okoz a gondozásban. Igaz, a gyer. 2003. február 15-től hatályos módosításakor betoldott 102. § (1) c) pontja megszüntette ezt a mulasztást, elrendelve, hogy a továbbítás ezután a gyermekvédelmi szakszolgálat feladata, a gyámhivatal határozatban foglalt felhívása alapján – az idővesztésen azonban ez nem változtatott), és így tovább. Az eltelt közel 10 év tehát nem volt elég ahhoz, hogy kiderüljön, milyen lenne a rendszer, ha működne.

Pedig a régi adatlapokkal is lehetett dolgozni: „Dokumentumelemzéseink során is talákoztunk jól vezetett, informatív, koncepciózusan kitöltött macis lapokkal. És ez többnyire jó esetvezetéssel is párosult. Tehát lehetséges.”³

Egyébként az új adatlapok 2005-ös kipróbálásának tapasztalatai is azt mutatják, hogy nagyjából ugyanazokat az információkat lehetett megtalálni a régi adatlapokon, mint az újakon.

A MÓDOSÍTÁS MENETE

Az adatlapok folyamatos monitorozásának és majdani módosításának szükségessége az első perctől kezdve nyilvánvaló volt. Ennek előkészítésén dolgoztunk is az NCSZI gyermekvédelmi főosztályán, amikor a módszertani gyermekjóléti szolgálatok felajánlották a közreműködésüket a munkához. A minisztérium támogatását bíró javaslatukra 2002. novemberében alakult meg három 10-12 fős munkacsoport, amely az adatlapokat felosztva kezdett el dolgozni a rábízott anyag átnézésén, módosításán. A munkacsoportokban 1-2 szakemberrel képviseltette magát minden a gyermekvédelmi törvény által definiált szakterület, a gyermekek napközbeni ellátásának kivételével: gyermekjóléti szolgálatok, helyettes szülők, gyermekek átmeneti otthonai, családok átmeneti otthonai, területi gyermekvédelmi szakellátások, gyermekotthonok, nevelőszülők, jegyzői gyámhatóság, gyámhivatalok és megyei gyámhivatalok és a módszertani intézet. A három munkacsoport időnként találkozott és kicserélte tapasztalatait. A munka, mint az ennyi emberrel várható is volt, elég lassan haladt, ezért a minisztérium utasítására 2004. júniusában át kellett

² C É L V I Z S G Á L A T a Komárom-Esztergom megyei szakellátás rendszerébe került gyermekek sorsának tervezéséről, a döntési folyamat és az egyéni gondozási-nevelési program dokumentálásáról. Köszönjük Deák Sándornénak, hogy rendelkezésünkre bocsátotta.

³ Szilvási Léna: Családok a gyermekvédelem határán. KAPOCS 17. szám, 2005. április

gondolni a határidőket, a munkamódszert és az új adatlapok kipróbálásával kapcsolatos kérdéseket. A módszertani gyermekjóléti szolgálatok konszenzus-konferenciája már az addig elkészült anyagot is elfogadta, és elvetette a gyakorlati kipróbálás gondolatát⁴, ám a munkacsoport másként szavazott, amit a minisztérium is tudomásul vett. Ugyanakkor a három munkacsoportot feloszlatta, azzal, hogy feladatukat a csoportokból választott 3-3 főből és az NCsSzi képviselőjéből alakuló 9+1 fős csoport vegye át. Ebben a felállásban a módszertani intézet szakreferensének joga volt részt venni a megbeszéléseken, érvelni az elképzelései mellett, de szavazati joggal nem rendelkezett.

A munkacsoport tagjai voltak:

Csillag Mirna, Fióka gyermekjóléti szolgálat, Budapest, XV. kerület
Fenyves Ernőné, igazgatóhelyettes, Fejér Megyei Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat,
Deák Sándorné, főosztályvezető-helyettes, Komárom-Esztergom megyei gyámhivatal,
Mészáros Imre, módszertani munkatárs, családgondozó, balatonkenesei módszertani gyermekjóléti szolgálat,
Platthy István, gyermekotthon és gyermekek átmeneti otthona igazgatója, Pécs,
Sidlovics Ferenc, vezető, Cegléd, gyermekjóléti szolgálat
Szollár Zsuzsa, Csongrád megyei gyámhivatal,
Tamás Katalin, családgondozó, Bokréta Lakásotthonok Igazgatósága, Budapest,
Vargáné Kalán Ilona, hivatalvezető, Budapest XV. kerületi gyámhivatal.

A harmincfős munkacsoport volt tagjai közül tanácsaival a továbbiakban is segítette munkánkat Gonda Antalné gyámhivatal-vezető, Kisújszállás, Kormány Anikó, jegyzői gyámhatóság, Nyíregyháza és Sike Ágota, jegyzői gyámhatóság, Oroszlány.

A 9 fős munkacsoport 2004. szeptember 23-áig kapott határidőt, amire be is küldte az új adatlapokat a minisztériumba. A módszertani intézet ehhez fűzhetett módosítási javaslatokat, amiknek a megvitatása után a minisztérium a munkacsoport által elfogadott változatot tekintette végleges konszenzusos javaslatnak, és azt engedte át kipróbálásra az általa kijelölt Komárom-Esztergom és Csongrád megyének.

A kipróbálás 2005. július 4-től október 15-ig tartott. Ez idő alatt a két megye minden új adatlap kitöltésekor dupla munkát végzett, mert a régi és az új változatot is el kellett készítenie. A tesztelés során többször konzultáltunk a kollégákkal, majd a kész adatlapok átvizsgálása és a kipróbálóktól érkezett vélemények alapján az intézet munkatársa elkészítette módosítási javaslatait.

⁴ 2004. évi Konszenzus Konferencia állásfoglalásai. 2004. május 8.

A MÓDOSÍTOTT ADATLAPOK KIPRÓBÁLÁSÁNAK TAPASZTALATAI

A kipróbálás rövid ideig tartott, s így voltak olyan adatlapok, amelyeket a két megyében összesen tíznél kevesebb esetben próbáltak ki. Ilyen volt a gyámhivatal adatlapja, amelyből egyet találtam a kitöltöttek között.

Legtöbbet a törzslapból és a nevelésbe vétel felülvizsgálatát előkészítő, a TEGYESZ és a gondozóhely számára készült helyzetértékelésekből töltöttek ki (vajon ezekhez a felülvizsgálatokhoz miért nem készítettek az illetékes gyermekjóléti szolgálatok is helyzetértékelést?), ezek száma 100 körül lehet, de sok volt a nevelésbe vételkor használt egyéni gondozási-nevelési terv, a gyermekjóléti szolgálat alapellátási és védelembe vételi adatlapja is. A gyermekjóléti szolgálat és a gondozóhely családgondozója számára készült, az átmeneti nevelt gyermekek családi kapcsolatainak ápolását és családjának gondozását dokumentáló vadonatúj adatlapból csak néhány példányt találtam a kitöltött adatlapok között, és 20 körül van csak az átmeneti gondozásról kitöltött adatlapok száma.

A kipróbálásban részt vevő kollégák véleménye a következőképpen alakult:

- Az alapellátásban dolgozók elsöprő többsége szerint az új adatlapok nagy része lényegesen jobb a régiéknél: világosabb a rendszer, a kérdések szakszerűbbek, lényegre tapintóak.
- Az átmeneti gondozás lapjaihoz, egy-két helyesírási hibát, pontosítást kivéve, nem is érkezett módosítási javaslat.
- A gyermekjóléti szolgálat adatlapjai közül csupán a védelembe vétel lapjaival kapcsolatban érkeztek be módosítási javaslatok, mivel az ötoszlopos táblázat nem segítette elő a feladatok tervezésének világos dokumentálását.
- A gyermekjóléti szolgálatok részéről többen nem értették, hogy miért kellene nekik felkeresniük gondozási helyén az átmeneti nevelésbe vett gyermeket, s miért kérdezzük rá ennek időpontjára.
- A TESZ-3-as adatlapot (gyámi, gondozói tanácsadó helyzetértékelése) a területi gyermekvédelmi szakszolgálatok egyike teljes egészében elfogadhatatlannak tartotta (másikuk nem fűzött hozzá semmiféle kommentárt), mivel adattartalma nem követte eléggé a gyámi-gondozó tanácsadó szempontjait.
- A TESZ-4-es adatlapot (hivatásos gyámok helyzetértékelése) is sok kifogás illette.
- A GH-3 (gyámi, gondozói helyzetértékelés) adatlap is sok bírálatot kapott gyermekotthonok és nevelőszülők részéről. Utóbbiak az egyik megyében eleve nem is értették, miért kell helyzetértékelést készíteniük, s hogy miért kérdeztünk tőlük a családdal kapcsolatos információkat.
- A véleményt mondó gyámhivatalok (kb. 10 volt) többsége teljesen fölöslegesnek tartja, hogy neki is ki kelljen töltenie az adatlapot.

A kipróbálás tapasztalatai nyomán kisebb helyesbítéseket, pontosításokat leszámítva, a munkacsoport jelentős átalakítást a „GYSZ-5” és „GYSZ-6” adatlapokon hajtott végre, és nagyjából teljesen újra írta a „TESZ-3” „TESZ-4”, „GH-3” és „GYH”

lapokat. A „TESZ-3”, „TESZ-4” és „GH-3” adatlapok végleges változatának elkészítésében személyes konzultációk során nagy segítséget nyújtottak a Pest Megyei Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat és Intézményei nevelőszülői tanácsadói és Sári Gábor, a Csongrád Megyei Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat és Gyermekotthonok Igazgatósága gyámi, gondozói tanácsadó részlegének akkori vezetője. Munkájukat ezúton is köszönöm.

A végleges változatot 2006. március 9-én küldtük el a minisztériumba. A kormányrendelet elfogadása előtt, a közigazgatási egyeztetés során egy-két apró módosítást kellett még végezni az adatlapokon. A kormány a gyer. módosításával együtt 2006. december 6-án elfogadta az új nyilvántartási rendszert, az egyes gyermekvédelmi és gyámügyi tárgyú kormányrendeletek módosításáról szóló 251/2006. (XXI. 6) Korm. rendelettel (megjelent: Magyar Közlöny, 2006. december 6.), amely 2007. április 1-én lép hatályba.

A korábbiakhoz képest nagy változás, hogy a nyilvántartási rendszer mostantól nemcsak utalásként jelenik meg a kormányrendeletben, míg maguk az adatlapok külön, módszertani anyagként a közlönyben, hanem az utalás a rendszer használatára megmaradt a rendelet szövegében, míg az adatlapok és a hozzájuk tartozó használati útmutató is közvetlen mellékletét képezik a kormányrendeletnek. Ezzel talán sikerült a használatra vonatkozó kötelezettséget nyomatékosítani. Ennek a megoldásnak a következménye ugyanakkor, hogy a kitöltési útmutató nem maradhatott egyben, hanem szét kellett szedni, és minden egyes adatlap végére betenni a rá vonatkozó részt.

NÉHÁNY GONDOLAT AZ ADATLAPOKRÓL ÉS HASZNÁLATUKRÓL

Az adatlapokat nem a kollégák életének megkeserítésére készítettük, hanem azért, hogy segítsük őket a munkájukban: az intézményközi együttműködésben, az információ áramoltatásban, a gyermek és családja jobb megismerésében, jobb, átgondoltabb tervek készítésében és alaposabb döntések meghozatalában. Reméljük, hogy ha a korábbi változatnál ezt nem érezték is, most meg fogják érezni, és így tudják majd használni az adatlapokat.

A használat megkönnyítését segíti a rendszer lapjainak betűjele, amely jelzi, mely intézménynek kell a lapot kitöltenie. Így van a gyermekjóléti szolgálat számára 8 darab GYSZ betűjelű, 1-től 8-ig számozott adatlap és egy betétlap, az átmeneti gondozás számára 4 darab ÁTG jelű, a területi gyermekvédelmi szakszolgálat számára 4 darab TESZ jelű, a szakellátás gondozási helye számára 3 darab GH jelű és a gyámhivatal számára 1 darab GYH jelű adatlap.

Első látásra soknak tűnik az adatlapok száma, de egy-egy intézmény számára ez nem jelent többletet, csak azt, hogy differenciáltabb, vagyis az őáltala ellátott feladathoz és a gondozási folyamat adott fázisához a korábbinál jobban alkalmazható adatlapokat kell kitöltenie – erre jó példa a korábbi 7. számú adatlap felbontása a kitöltők funkciója szerint. De itt lehet megemlíteni a gyermekjóléti szolgálat számára az eset felvételére szolgáló külön adatlapot, amely néhány kérdésével célratörően bemutatja a jelzett problémát, és támpontot ad arra, hogy szükséges-e a továbbiakban bármiféle gondozás, intézkedés az ügyben. A Törzslap bevezetésével is az volt a célunk, hogy a legfontosabb adatokat ne kelljen minden intézményben külön fölvenni. Sajnos, rajtunk kívül álló okok miatt a szabályozás nem olyan lett, mint gondoltuk (részleteket ld. ott).

További „felhasználóbarát” megoldás, hogy az egész rendszert a szövegszerkesztő táblázat funkciójával készítettük, ami megengedi a számítógépes vezetést, a táblázati sorok pedig a beírt szöveg függvényében bővülnek, ami a papíron kitölthető, előre megszabott formátumhoz képest jelentős papírmegtakarítást is jelentenek. Remélhetőleg azok az intézmények, ahol nem áll rendelkezésre elegendő számítógép, már emiatt is rá tudják venni a fenntartót a beszerzésre. Ez a táblázatos forma az oka egyébként annak, hogy az adatlapok közlőnyben megjelent változata fénymásolva nem használható kitöltésre. Reményeink szerint a Szociális és Munkaügyi Intézet honlapjáról mindig letölthető lesz az anyag, de akinek ez nem sikerül, az tőlünk lemezen is beszerezheti.

Az adatlapok kitöltéséhez némi segítséget igyekszik nyújtani ez a kézikönyv. Mindenkinek, aki az adatlapokat használja, javasolom, hogy az egész könyvet olvassa el, és ne csak az őáltala használt adatlapokra vonatkozó részt, mert vannak ismétlődő vagy hasonló kérdések, amelyekhez a magyarázatot általában nem ismételttem meg, illetve, a különböző helyeken különböző nézőpontokat helyeztem előtérbe. Másik fontos szempont az egész könyv elolvasásához, hogy amint a gyermekvédelem egész gépezetének az összehangolt munkájából áll össze egy-egy gyermek sorsa, úgy az adatlapok különböző helyeken megfogalmazódó kérdései is egyazon gyermek személyiségének, sorsának különböző aspektusait villantják föl, és végső soron mindenkinek, aki vele foglalkozik, érdemes az egészet összefüggésében átgondolni.

Befejezésül álljon itt Peter Lüssi, svájci szociális munkás néhány gondolata, melyek nagyon hasznosan alkalmazhatók az adatlapok kitöltéséhez, függetlenül attól, hogy szociális munkásról van-e szó: „[...] a szociális munkásnak egyrészt érdeklődnie kell az emberek iránt, másrészt fontos, hogy segíteni akarjon rajtuk [...] Az a szociális munkás, aki nem érez igazi tudásvágyat az emberek egész magatartása iránt, aligha juthat el odáig, hogy megértse az embereket, mindazt, ami bennük vagy köztük lejátszódik. És, ha nem szeret emberekkel foglalkozni, akkor rendszerint nem is képes azt ügyesen és hatékonyan csinálni [...] Humánus beállítottsága lényegében az emberi ellentmondásosság és gyengeség toleráns megértésében, előítéletmentességben, békülékenységben, az emberben lakó pozitívumra irányultságban, együttérzésben, részvételben, előzékenységben és a segítő szándékban nyilvánul meg [...] Szívesen, normális esetekben könnyen kell érintkezésbe lépnie másokkal, továbbá elutasító, agresszív, paranoid vagy viszonyaikban más módon zavart emberekkel is kapcsolatot kell találnia. Tudnia kell rugalmasan alkalmazkodni kommunikációs partnere személyiségéhez, és akkor is fönntartani a kommunikációt, ha a partneréhez fűződő viszonyban feszültségek, összeütközések, vagy akár ellenséges cselekmények jelentkeznek [...] személyiségének mindig úgy kell hatnia a kommunikációs partnerre, hogy megszólítottnak érezze magát, mint akit bevonnak egy emberei kapcsolatba és arra indítanak, hogy ő maga is megnyilatkozzon, tehát belépjen, illetve megmaradjon egy kommunikációs cserefolyamatban [...] Az együttműködésben különösen jelentős az a [...] tulajdonság, hogy teret adjunk a partnernek, meghallgassuk, elképzeléseit és szándékait végiggondoljuk és elfogadjuk.”⁵

⁵ Peter Lüssi: A rendszerszemléletű szociális munka gyakorlati tankönyve. Párbeszéd (Dialógus) Alapítvány és HÍD Alapítvány, Budapest, 1997. 153–156. o.

„T” LAP

TÖRZSLAP

Önálló, sem a kitöltés helye, sem a benne rögzítendő adattartalmak miatt egyetlen intézményi kategóriába, gondozási típushoz sem sorolható adatlap. A gyermek legalapvetőbb adatait rögzíti (személyazonosító és lakcímadatok, továbbá a szülők és gyámok adatai, gondozási hely, forma), amelyeket bármelyik ellátást nyújtónál, amellyel kapcsolatba kerül, fel szoktak venni, helyszíni tájékozódás, környezettanulmány nélkül is, és amelyekre általában mindenhol szükség is van. Ezeket az információkat a korábbi rendszerben is rögzíteni kellett, csak különböző helyeken. A módosításkor csupán annyit tettünk, hogy élve az intézmények közötti szoros együttműködési kötelezettséggel, egy külön lapra csoportosítottuk ezeket, kiküszöbölve minden egyéb, a gondozási folyamat adott fázisához kötött adatot, és előírtuk, hogy a gyermekvédelmi rendszer további szükséges gondoskodási, gondozási fázisaiban ez a lap legyen az ellátók, hatóságok közötti kapcsolatfelvétel kísérő lapja.

A lap bevezetésével a fentieken kívül az is célunk volt, hogy kiváltsuk a meglehetősen hasonló tartalmú, a 235/1997. (XII. 9) Korm. rendelet mellékletében eredetileg XII. és XIII. számot viselő, a gyermekjóléti alapellátásban részesülő gyermekről, és a nevelőszülőnél, gyermekotthonban vagy más bentlakásos intézményben elhelyezett gyermekről szóló adatlapokat. Ezt a szakma kérte, mivel nem világos, miért kell a macis adatlapok mellett ezeket is vezetniük.

Sajnos csak a módosított rendelet megjelenésekor derült ki, hogy javaslatunk nem talált meghallgatásra, ezért jelenleg mindkét típusú, vagyis a fent említett két római számú (jelenleg a kormányrendelet 1. számú mellékletében IX. és X. számú viselő) és a „T” lap vezetése kötelező. Ha előre tudtuk volna, hogy így alakul a helyzet, akkor egyszerűbb törzslapot is készíthettünk volna, hiszen bizonyos adatok, mint például a gyámok személyazonosító adatai, nem szükségesek a gyermek gondozásának-nevelésének megtervezéséhez. Érzésem szerint nem követ el súlyos szakmai hibát az, aki ezek után a törzslapnak csak azon részeit tölti ki, amelyek a gyermek sorsának nyomom követéséhez szükségesek.

Az esetek egy részében a gyermekjóléti szolgálathoz érkező jelzés, vagy jelentkező család indítja be a segítő gépezetet, akár úgy, hogy sürgős intézkedésre, elhelyezésre van szükség, akár úgy, hogy a szolgáltatnak van ideje a helyzet felmérésére, egy tervszerű családgondozási folyamat végigvitelére. Ilyen esetekben természetesen a gyermekjóléti szolgálat az a hely, ahol ezt az adatlapot kitöltik. Ha a család előzmény nélkül kér a gyermek vagy saját maga számára átmeneti gondozást, vagy ha a Gyvt. 72. § (1) b) pontja szerinti intézkedés eredményeként a gyermek ideiglenes hatályú elhelyezésére kerül sor, akkor közvetlenül az ellátást biztosító tölti ki a „T” jelzésű adatlapot.

AZ ADATLAP VEZETÉSE

Az adatlap kitöltése ott és akkor történik, ahol és amikor a gyermek megjelenik az ellátórendszerben, pontosabban, ahol és amikor elkezdenek foglalkozni vele, illetve a családdal. A megfogalmazás pontosítására itt azért volt szükség, mert a kliens pusztán megjelenése nem jelent automatikus kötelezettséget az adatlap felvételére. A gyermekjóléti szolgálatok tevékenységének széles skálájában helye van egyebek mellett a csupán egy-kétszeri tanácsadásnak, gyermekcsoportok működtetésének, szabadidős programok szervezésének, a várandós anya támogatásának, amikor ilyen adatlap felvétele nem kötelező, de általában nem is célszerű. Akkor sem indokolt a lap vezetése, ha az átmeneti otthonnál jelzi ugyan a család a befogadás iránti igényét, de a kínált feltételek, helyhiány vagy egyéb ok miatt egy tájékoztató beszélgetést követően végül lemond erről. Ha viszont előjegyzésbe veteti magát ugyanott, akkor már indokolt. S kötelező a kitöltés a gyermekjóléti szolgálat számára, ha a jelzőrendszerből érkezett jelzés alapján kell a gyermeket nyilvántartásba venni, utánajárni a problémájának. A kötelezettség határa tehát valahol ott húzódik, hogy a gyermek/család megjelenése után szükségesnek látszik-e a családnál alaposabb tájékoztató, környezettanulmány készítése vagy több találkozást feltételező intézkedés.

Az egyszer már kitöltött törzslap másolati példányokban kerül a gyermek számára későbbi ellátást nyújtó intézményekbe, vagy vele kapcsolatos intézkedést hozó hatóságokhoz, ahol a megfelelő helyeken mindenki folyamatosan jegyzi a tudomására jutott változásokat.

Mivel alapvető személyi azonosító adatokról van szó, mindenekelőtt azt javasoljuk, hogy ezt a lapot mindenképpen *számítógéppel vagy írógéppel* töltsék ki, hogy legalább ezek az információk egyértelműen, könnyen olvashatók legyenek.

NÉHÁNY KÉRDÉSRŐL

„A személyes gondoskodás formája”: ebben a rovatban a gyermeknek nyújtható ellátási formákat soroltuk fel. A kitöltő aláhúzással jelölje be az általa nyújtandó szolgáltatásnak megfelelő kategóriát, és a mellette levő rubrikába („dátuma”) a nevével egy vonalban írja be a gyermek felvételének, pontosabban, a gondozás megkezdésének a dátumát. Ez az időpont esetenként megegyezhet a fentebb, a nyilvántartásba vételként megjelölt időponttal. Gyermekjóléti szolgáltatás igénylésénél ez általában így is van, hiszen a munka a klienssel a jelentkezés idején megindulhat. Ha azonban a jelzőrendszerből jött a jelzés, akkor a nyilvántartásba vétel időpontja (vagyis a legfelső sorba írandó dátum) lehet már a jelzés beérkezésének ideje is, a helyi szokások függvényében; a személyes gondoskodás formája mellé írott dátum azonban csak későbbi lehet, hiszen a család megkeresése és a gondozás megkezdése csak a jelzés beérkezése után következhet. Nem lehet azonos a két dátum az átmeneti gondozás olyan eseteiben sem, amikor a beköltözést előjegyzés („nyilvántartásba vétel”) előzi meg.

A gondozási/gondoskodási forma későbbi változásait ugyanezen az adatlapon (illetve ennek másolati példányán) újabb aláhúzással és a mellé írt dátummal kell jelezni. Ezt a bejegyzést nemcsak annak az ellátónak kell megtennie a saját példányán, akinél aktuálisan van a gyermek, hanem – amint a változás tudomására jut – mindannak az intézménynek és hatóságnak, amelynél már van a lapból kitöltött példány.

„Névváltozás (a gondozási folyamat során) – dátummal”: Ez a kérdés a korábbi adatlapokon is szerepelt, de akkor sok félreértésre adott okot, ezért ki kellett egészítenünk a zárójelbe tett betoldással. Noha az akkori Kézikönyvben egyértelművé tettük, hogy csak a gyermek gondozási folyamata *során* bekövetkezett névváltozásait kell rögzíteni, sokan úgy értelmezték, hogy a kérdéssel a család érzékenységét sértő módon felidézni kényszerítjük a régmúlt fájdalmas eseményeinek, helyzeteinek emlékét, amelyet a korábbi név levetésével a család, a gyermek már eltemetettnek vélt. Meglátásunk szerint ugyan a családi titkokat, a fájdalmas emlékeket – akár egy gyűlölt nevet – nem lehet és nem szabad hallgatással elhárítani, de ezt a problémát természetesen semmiképpen sem ezen az adatlapon szeretnénk megoldani. Nem szeretnénk, hogy a gyermek az adatlapról szerezzon tudomást bármiféle, vele eddig még nem közölt titokról. Nyomatékosan felhívjuk tehát mindenki figyelmét, hogy itt azokat a változásokat kell feljegyezni, amelyek a gyermek gondozási folyamata során történtek.

„Bejelentett lakóhely”: a laccímkartján szereplő lakóhely, azaz, amelyet korábban állandó lakás néven ismertünk.

„Bejelentett tartózkodási hely”: a laccímkartján szereplő adat, melyet korábban ideiglenes lakás néven ismertünk.

„Tényleges tartózkodási hely”: azt a címet kell beírni, ahol a kérdésben szereplő személy (a gyermek, anyja, apja és gyámja) ténylegesen tartózkodik. Lehet ez egy kollégium, a családot befogadó rokon, ismerős címe. Teljes körű ellátás esetén magának a személyes gondoskodást nyújtó intézménynek, személynek a címét kell beírni.

„Törzsszám (szakellátás esetén) ”: mivel szakellátásban a gyermek minden esetben kap törzsszámot, amely egyben tájékoztatást nyújt a gyermekvédelmi gondoskodási aktuális formájáról is, ezt a rovatot kizárólag ennek a számnak a bejegyzésére kell fönntartani. Az alapellátást nyújtó intézmény, ha maga is számmal tartja nyilván a klienseit, azt a lap más helyén (bárhol) jegyezze fel. A gyerekekről törzslappal rendelkező intézmények, hatóságok a gondozási folyamat során a szakellátásba helyezett gyermek törzsszámait, amint tudomást szereznek róla, mindig jegyezzék fel a saját lapjukon ebbe a rubrikába.

„Gyakorolja-e a szülői felügyeleti jogokat?” – mind az apa, mind az anya vonatkozásában külön előforduló kérdés. Arra vonatkozik, hogy a lap kitöltésének idején a szülők *jogi értelemben* gyakorolják-e felügyeleti jogukat, azaz válás vagy egyéb ok miatt valamely hatóság, bíróság nem rendelte-e el annak szüneteltetését vagy megvonását. Be kell jegyezni azt az esetet is, ha családba fogadás miatt a szülői

felügyeleti jog a gondozás-nevelés tekintetében szünetel. Annak vizsgálata, hogy ténylegesen mi a helyzet a szülői felügyelet gyakorlásával, hogy ebből fakadó kötelezettségüket hogyan, milyen színvonalon látják el, már a későbbi gondozási folyamat része lesz, amit más adatlapokra kell följegyezni.

Ha egyik szülő sem gyakorolhatja felügyeleti jogát, mindenképpen kell, hogy legyen a gyermeknek gyámja, akinek az adatait a „*Gyám*” rovatba kell bejegyezni. Ide kell azt is bejegyezni, ha az alapellátás, védelembe vétel idején válik szükségessé a gyermek számára gyám kijelölésére. Célszerű ekkor a „Gyám” címsorba bejegyezni a gyámság kezdetének dátumát.

Ha gyermek számára a *gyámot átmeneti vagy tartós nevelésbe vétel* során jelölik ki, azt a külön erre az információra fenntartott táblázatba kell feljegyezni (3. oldal). Ezt az adatot a gyermekjóléti szolgálatnak is kötelessége bejegyezni a tudomására jutás időpontjában a nála lévő törzslapra.

Adatokban bekövetkezett változások. A változások bejegyzését már érintettük a gondozási forma megjelölésénél, ahol a változást egyszerűen aláhúzással és dátum bejegyzésével lehet rögzíteni. Ha azonban olyan adatban áll be változás, amely a korábbi adat érvényét megszünteti, azt az erre a célra beiktatott „Változás” című rubrikákba kell beírni. Azon bejegyzések mellett, melyek körében egyáltalán várható változás, két helyet tartottunk fenn e célra. Ha kettőnél több változás történik, azt számítógépes vezetés estén újabb sorok beszúrásával könnyen meg lehet oldani. Ha azonban írógéppel vagy kézzel töltik ki a lapot, vagy a változás olyan fázisban történt, amikor az ellátást nyújtó már a számára továbbított másolati példányon, azaz papír alapú törzslapon dolgozik, írógéppel vagy kézzel, esetleg pótlapok betoldásával bevihet ő is minden változást mindaddig, míg az adatlap kezelhető és jól olvasható marad.

AZ ADATLAP TOVÁBBÍTÁSA

A kitöltött adatlapot a kitöltő intézmény, szolgáltató, hatóság két alapesetben küldi el másik intézményhez, szolgáltatóhoz, hatósághoz:

- amikor egyik intézmény/ellátást nyújtó a jogszabály előírásának megfelelően tájékoztatja a másikat a gyermek egyéb gyermekjóléti, gyermekvédelmi előzmény nélküli nyilvántartásba vételéről (pl. átmeneti gondozás vagy ideiglenes hatályú elhelyezés esetén a gondozási hely értesíti a gyermekjóléti szolgálatot, ideiglenes hatályú elhelyezés esetén még a gyámhivatalt is);
- amikor egyik intézmény, ellátást nyújtó, hatóság tájékoztatáskérés, újabb intézkedésre való javaslatként mellékleteként küldi el a nyilvántartásba vett gyermek törzslapját és egyéb, esetleg már elkészült adatlapjait. Ha például a gyermekjóléti szolgálatnál indul a gondozás, ő csak akkor küldi tovább a kitöltött lap másolatát, ha átmeneti gondozásba kerül a gyermek, ha hatósági intézkedést javasol, vagy ha hatósági megkeresésre környezettanulmányt készít.

Mindez azonban a két intézmény, ellátó közötti első kapcsolatfelvételre érvényes. Vagyis, aki kitöltötte a lapot, és felveszi a kapcsolatot egy másik szolgáltatóval, hatósággal, a kapcsolatfelvétel során megküldi neki a törzslapot, de ugyanabban a gondozási folyamatban történő újabb levelezések során többé már nem. Természetesen annak az ellátónak, intézménynek, hatóságnak sem kell törzslapot küldeni, akitől maga is kapott.

AZ ÁTMENETI GONDOZÁS ADATLAPJAI

Az adatlapok átdolgozása alkalmat adott arra, hogy az átmeneti gondozást is bevonjuk a rendszerbe. Annak, hogy ez nem így történt már eredetileg is, több oka van, de semmiképpen sem az, hogy ne tekintettük volna nagyon fontosnak. Akkor is nyilvánvaló volt számunkra, amint a Zöld könyv 58. oldalán⁶, az átmeneti gondozás-szakellátás dilemmáiról írottakból is látszik, hogy ez a hangsúlyozottan önkéntes alapon és szükség esetén az egész család által igénybe vehető, a lakóhelyhez közeli gondozás kulcsszerepet játszhat a családok egyben tartásában. A macis adatlapok azonban eredetileg a gyermek alapellátásból a szakellátásba kerülését és az ezzel kapcsolatos együttműködési folyamatot voltak hivatottak követni, elsősorban azért, hogy csak indokolt, a gyermek és családja jogait maximálisan figyelembe vevő, színvonalas gondozás és döntéshozás után kerülhessen a gyermek átmeneti vagy tartós nevelésbe, illetve, a különböző szakemberek hasonlóan szakszerű, partneri együttműködése nyomán mielőbb kikerüljön onnan. Az átmeneti gondozás ebben a tekintetben nem tartozik a folyamatba, szakemberei nem állnak közvetlen kapcsolatban a hatósággal, nem tehetnek közvetlen javaslatot gyermekvédelmi intézkedésre, hiszen köztük mindig ott van közvetítő szereplőként legalább a gyermekjóléti szolgálat. Ez volt az egyik ok, ami miatt nem éreztük sürgetőnek, hogy foglalkozzunk az átmeneti gondozással. Ehhez járult az a bizonytalanság, amit a még kialakulóban lévő intézményrendszerrel kapcsolatban éreztünk. A jogszabályok megszabták ugyan a működési kereteit, léteztek is már korábban ilyen intézmények (részben családok átmeneti otthonai, mint a szociális törvényben szabályozott hajléktalanellátás részei, részben pedig különböző jogszabályi kereteken kívül létrehozott gyermekek átmeneti otthonai formájában), de mégsem láthattuk pontosan, milyen klienskör fogja ezeket igénybe venni, milyen procedúra során kerülhetnek be, milyen gondozást fognak kapni. Mivel ennyire képlékeny volt a helyzet, nem akartuk „fentről”, a dokumentáción keresztül befolyásolni a születőben lévő intézmények működését.

A módosítás idejére már több támpontunk volt, és a minisztérium is úgy látta jónak, ha az átmeneti gondozás számára is készülnek adatlapok.

Munkánk során igyekeztünk figyelembe venni a gondozási formára jellemző minimális beavatkozás elvét, és azt is, hogy még ezen az ellátástípuson belül is nagy különbség van a gyermekek átmeneti otthonában vagy helyettes szülőnél történő gondozás és a családok átmeneti otthonában nyújtott gondozás között.

A családok átmeneti otthonai általában nem is szerettek volna bekerülni a nyilvántartási rendszerbe, éppen azért, mivel itt a gyermek együtt él a szüleivel, és ezért a családé a gondozás-nevelés fő felelőssége. A jogszabály azonban az ő számukra is előírja az egyéni gondozási-nevelési terv elkészítését, ezért ezt nem hagyhattuk ki a rendszerből.

Az intézmények különböző feladatait figyelembe véve végül négy adatlapot készítettünk az átmeneti gondozásra:

⁶Dettre Erzsébet (összeáll.): KÉZIKÖNYV a gyermekjóléti és gyermekvédelmi ellátásban részesülők gondozását-nevelését segítő adatlapok használatához. Országos Család- és Gyermekvédelmi Intézet, Budapest, 1999.

„ÁTG-1” – a helyettes szülőnél vagy gyermekek átmeneti otthonában élő gyermekek egyéni gondozási-nevelési terve

„ÁTG-2” – a családok átmeneti otthonában élő gyermekek egyéni gondozási-nevelési terve

„ÁTG-3” – a családok átmeneti otthonában élő családok gondozási terve

„ÁTG-4” – helyzetértékelés az átmeneti gondozásból való kikerüléskor.

„ÁTG-1”

Ezt az adatlapot a helyettes szülőnél vagy gyermekek átmeneti otthonában élő gyermekek egyéni gondozási-nevelési tervének dokumentálására készítettük.

AZ ADATLAP VEZETÉSE

A szabály szerint az adatlapot 15 nappal a helyettes szülői vagy gyermekek átmeneti otthonában történt elhelyezés után kell elkészíteni, de csak, ha az elhelyezés 30 napnál hosszabbnak ígérkezik. Ha már a bentlakás során derül ki, hogy az eredetileg tervezettnél hosszabb ideig fog tartani az ellátás, akkor ettől a későbbi időponttól számított 15 napon belül kell elkészíteni a tervet. (Természetesen ez az új helyzet szükségessé teszi az egész gondozás átgondolását is, és adott esetben esetleg megszüntetését is eredményezheti, ha már nem látszik megfelelőnek a család problémájának a megoldására.)

A terv készítőjének személye helyettes szülői ellátásban a helyettes szülői tanácsadó, gyermekek átmeneti otthonában pedig elsősorban a nevelő. Figyelembe véve ennek a gondozási formának a sajátosságait, nevezetesen a szolgáltatás igénybevételének teljes önkéntességét a szülők részéről és a szülői felügyeleti jog érintetlenül hagyását, a család autonómiájának fenntartását a gyermekük gondozása-nevelése terén, nem lehet kérdéses, hogy a terv készítésében aktívan közreműködjenek ők is, és természetesen életkora függvényében, maga a gyermek is. Ez annál is inkább elengedhetetlen, mivel a gondozási-nevelési tervet a szülők elveinek figyelembevételével kell elkészíteni, és végrehajtásában is számítani kell a szülők aktív közreműködésére.

A terv készítése valójában – kivéve a kríziselhelyezést – már a gyermek befogadását megelőzően megkezdődik:

„Fontos a helyettes szülői családot és a szolgáltatást igénybe vevőket bemutatni egymásnak. A befogadó család is jobban tud készülni a gyermek fogadására, és a gyermek is tudja, mire készüljön, kik és hol várják őt. Lényeges, hogy a szülő is lássa: kik, milyen körülmények között fognak gyermekéről gondoskodni. A találkozások alkalmat adnak arra, hogy megbeszéljék egymással elvárásaikat s a gyermek igényeit” – írja az átmeneti gondozás kézikönyve.⁷ Bár ez a megállapítás a helyettes szülői ellátásra vonatkozik, a lehetőségekhez mérten a gyermekek átmeneti otthonába kerülést is elő kell készíteni. Ezekben az előzetes találkozásokon már több olyan kérdés, kölcsönös elvárás is tisztázódik, amelyek a terv készítését megelőlegezik. Ezzel a megállapítással válaszoltunk arra a kételyre, hogy nem rövid idő-e a bekerülés utáni 15 nap a terv elkészítésére. Egyszersmind azt is sugalmaztuk, hogy a terv elkészítése nem egyszeri, formális tevékenység, hanem a szakember

⁷ Papp Krisztina – Tüski Anna (szerk.): Átmeneti gondozás – célszerű vagy ideális?! (Módszertani kézikönyv). KAPOCS Könyvek 8. kötet, 76. o.

érzékeny, őszinte érdeklődésétől vezérelt beszélgetéssorozat, amelynek csupán a befejező aktusa az adatlap kitöltése. A szülők hozzáértő megközelítése nagyon fontos, hiszen az ő együttműködésük nélkül az egész gondozási forma sikere kérdésessé válik, de ebben nagyon nagy a szakemberek hozzáállásának a felelőssége. Ne az adatlap kérdéseire akarjon választ kapni a szakember, hanem az ott felvetett problémakörrel próbáljon megtudni mindent, ami a számára fontos. Soha ne az adatlap kérdéseit olvassa fel, hanem a kliensek szintjén, beszédmódján érdeklődjön a felvetett problémáról.

A gyermekek átmeneti otthonában vagy nevelőszülőnél történt elhelyezés esetén mindenképpen elvárás az illetékes gyermekjóléti szolgálat értesítése – már amennyiben nem éppen ő közvetítette a család számára, vagy nem ő a működtető – a szolgáltatás igénybevételeiről a „T” lap megküldésével. Ez nem feltétlen jelenti azt, hogy a gyermekjóléti szolgálat családgondozójának minden esetben aktív szerepet kell játszania a család segítésében, de fel kell vennie a kapcsolatot a családdal, el kell készítenie a „GYSZ-2” adatlapot. A továbbiakban szükség esetén intenzívebb bekapcsolódásra is szükség lehet a részéről, ami együtt járhat a további GYSZ jelzésű adatlapok kitöltésével. Bárhogyan legyen is, az egyéni gondozási-nevelési terv készítése során az egyes feladatoknál mindig tisztázni kell a különböző szakemberek kompetenciáit és együttműködésük kereteit is.

Bár az átmeneti gondozásban tölthető másfél év nem hosszú idő, előfordulhat, hogy váratlan esemény történik, felmerül egy újabb probléma a gyermek életében. Ilyen esetekben a terv módosítható, akár – számítógépes vezetés esetén – az eredeti példányon, a táblázat megfelelő rovatának bővítésével, akár – kézi kitöltés esetén – a korábbiak után írva vagy pótlapok betoldásával. Ezeknek az utólagos feladatoknak a meghatározásánál és végrehajtásánál természetesen a szülők bevonása elengedhetetlen. Nagyon lényeges, hogy mindegyik esetben legyen a feladat mellett a bejegyzés dátuma is, meg ha lehetséges, a határidő is.

Az adatlap néhány első, még számozatlan kérdésére a fentebb részletezett alapelvek megvalósításának tapasztalatait kell átgondolni és a megadott szempontok szerint rögzíteni.

A gyermek és az ellátást nyújtók közti ismerkedés dokumentálását szolgálja a **3. számú kérdés** is. Felvezető mondata megmagyarázza, mi a célunk ezzel a kétrészes kérdéssel: **„3. A gyermek gondozóhelyre történő lehetőleg zökkenőmentes beilleszkedésének elősegítése”.**

„Az átmeneti gondozást nyújtó intézmények házirendje, a viselkedési elvárások, a szocializációs rendszerek ütközhetnek a gyermek saját otthoni életében megszokottakkal, ennél fogva az átmeneti gondozásban részesülő gyermeket egyszerre két trauma érheti: saját otthonától való elszakadás és egy számára szokatlan normával való szembesülés. Az utóbbi konfliktusforrássá válik, ha például a gyermekfelügyelők, nevelők megpróbálják beilleszteni őt...”⁸ A traumák,

⁸ Papp Krisztina – Tüski Anna (szerk.): Átmeneti gondozás – célszerű vagy ideális?! (Módszertani kézikönyv). KAPOCS Könyvek 8. kötet, 111. o.

konfliktusok csökkentése érdekében az ismerkedés fontos mozzanata a gyermek szokásainak, napirendjének, kedvenc foglalatosságainak és ételeinek a megismerése, és annak közös tisztázása, hogy mindebből mi az, amit a gondozási helyen is megtarthat.

a) A gyermek életvitele, szokásai, a gyermektől, szülőtől, törvényes képviselőtől, gyermekjóléti szolgálattól szerzett információk alapján, az alábbi szempontok figyelembevételével: napirendje; fekvés-ébredés; étkezések ideje; részvétele a házimunkában; tanulási szokások; kedvenc tevékenységei, játécai, tárgyai, ételei; a megszokottól eltérően használt szavai, kifejezései; elalvási, étkezési, tisztálkodási, egyéb szokásai; dohányzás; a gyermek pénzhez való viszonya.

A gyermek magával hozott rutinjait, hétköznapijainak apró, önmagában általában nem rossz és nem jó mozzanatait kell itt rögzíteni. Megismerésük fontos, a gondozónak őszinte érdeklődést és sok időt kell rá áldoznia. Az őszinte érdeklődés azt is jelenti, hogy ha a gondozó a felsorolt szempontokon kívül vagy azok egyike-másika helyett egyéb lényeges dolgokat is feljegyezni kíván, megteheti. A miáltalunk megadott szempontok csak segédletet jelentenek annak végiggondolásához, hogy mik lehetnek azok az apróságok egy gyermek életében, amelyek a komfortérzését befolyásolják, s amelyek sürgősen felborítása, megváltoztatása a bizonytalanság érzését fokozhatja. A kérdés megválaszolása lehetőleg ne terjedjen ezen túl, ne térjen ki a gyermek érzelmi vagy személyiségállapotára, szocializációs szintjének értékelésére, hiszen erre a későbbiekben lesz majd mód.

b) A gondozó tervei a gyermek mindennapi életéről, az alábbi szempontok figyelembe vételével: ébredés-lefekvés időpontja; házimunka; esti hazatérés időpontja; étkezések időpontja; játék, tanulás rendje; közös ünnepek; dohányzás, alkoholfogyasztás; zsebpénz biztosítása és beosztásának segítése a házi rend figyelembevételével.

A minimális beavatkozás elvével összhangban a gyermek majdani életrendjének megválasztásánál a kiindulópont a szülőktől hozott értékrend, nevelési-gondozási mód. Az átmeneti gondozásnak nem elsőrendű feladata a gyermek nevelése, és ezen belül szokásainak megváltoztatása sem, amennyiben azok nem veszélyeztetik őt. Ennek a kérdésszrnek a megválaszolásakor tehát nem azt kell szem előtt tartani, hogy helyesnek tartja-e a gondozó a gyermek adott szokását, hanem azt, hogy azok milyen hatással vannak rá, s hogy a fenntartásuk az adott gondozóhelyen nem zavarja-e indokolatlanul a többiek életét, nem veszélyezteti-e a hely működési rendjét. Adott esetben tehát a gondozási hely is tehet engedményeket a házi rendből, a helyi szokásokból a gyermek érdekében.

A 4. kérdéscsoport a terv gerince, amely az átmeneti gondozás során biztosítandó gondozás és nevelés feladatait részletezi, feladatcsoportokra bontva: „Az élet különböző területein felmerülő feladatok konkrét megtervezése a szülő/törvényes képviselő, szakemberek, intézmények számára, határidők megjelölésével”.

Az összefoglaló címet követő kérdéscsoportok az egészségügyi ellátástól kezdve a tehetséggondozáson át a szabadidős tevékenységig az élet közel húsz olyan fontos dimenzióját sorolják fel, amelyek a gyermek életminőségének, fejlődésének

biztosítása szempontjából nélkülözhetetlenek, s ezért megtervezésük a gondozóhelyen elengedhetetlen. Ennek kapcsán ismét hangsúlyoznunk kell, hogy az átmeneti gondozás során a szülő kompetenciája a gyermek gondozásával-nevelésével kapcsolatosan fennmarad, ami egyrészt korlátot jelent a gondozó számára a döntéshozatalban, másrészt kötelességeket is a szülő számára. Éppen ezért az egyes feladatokhoz tartozó kérdések megfogalmazásakor nem abból indultunk ki, hogy a szakemberek minden teendőt elvégeznek, hanem abból, hogy a szülők, lehetőségeikhez mérten, továbbra is ellátják a gyermekükkel kapcsolatos feladatokat, s a gondozók csak abban segítenek, amiben erre szükség van. Ezért beszélünk *feladatmegosztásról* a szülők és a szakemberek között. Ez akár anyagi hozzájárulást is jelenthet a szülők részéről a szükségletek fedezéséhez. Így állítható összhangba a jogszabály által megfogalmazott „szükség szerinti teljes körű ellátás” kötelezettsége a szülői felelősségvállalás szakmai követelményével.

Az **f) Etnikai, nyelvi szempontok**, és **g) Vallás – pl.: vallási ünnepek, szokások** kérdéseknél fontos tájékoztatni a szülőket és a gyermeket, hogy ezek a kérdések az ő etnikai és vallási identitáshoz való jogaik biztosítását szolgálják, de ha nem akarnak, nem kötelező válaszolniuk. A szolgáltatást nyújtónak meg természetesen a terv véglegesítésekor már tudnia kell, hogy a gyermek szükségleteinek kielégítésére milyen lehetőségek állnak rendelkezésére.

A minimális intervenció elvének megtartása mellett nehezen feloldható szakmai dilemmát vet fel a **c) Speciális problémákra adandó válaszok: (bűnelkövetés, magatartászavar, viselkedészavar, alkohol- és drogfogyasztás, egyéb szenvedélyek, iskolakerülés, csavargás, tulajdonhoz/pénzhez való viszony, szexualitás)** és az **i) A gondozó és a szülő/törvényes képviselő közötti egyéb megállapodások a gyermek szocializációs folyamatának elősegítése érdekében: (társadalmi értékek megismertetése, erkölcsi értékrend közvetítése/alakítása, családi életre nevelés, önállóságra nevelés, munkára nevelés, szexuális életre történő felkészítés)** kérdés.

A dilemma feloldásához ismét a kézikönyvet idézzük: „A gyakorlatban egyrészt nehéz megszabni a határt, amelyen belül az átmeneti gondozás során társadalmi normákat közvetíthetünk a bekerülő gyermekeknek, másrészt nehéz kultúra, normák és elvek kontextusában kezelni a szülők egyéni nevelési stílusát [...] Az tehát a feladat, hogy a mélyen beépült szocializációs mintákat feltárjuk, megértsük, aztán megértessük az ok-okozati összefüggéseket, segítsünk megváltoztatni a helytelen működési módokat [...] Soha nem szabad a szülőt valamilyen nevelési kérdésből kihagyni, és megfosztani őt a változás lehetőségétől.”⁹ Az adatlap ezért a szülő és a szolgáltatást nyújtó közötti megállapodás rögzítését kéri, ami feltételezi, hogy ha valamilyen, a gondozó szerint a gyermek fejlődését alapjaiban befolyásoló kérdésben nem értenek egyet, akkor a szakember mindenekelőtt igyekszik a szülőt meggyőzni álláspontja helytelenségéről, vagy a támogató rendszer szakembereitől, elsősorban a gyermekjóléti szolgálattól kér segítséget.

⁹ Papp Krisztina – Tüski Anna (szerk.): Átmeneti gondozás – célszerű vagy ideális?! (Módszertani kézikönyv). KAPOCS Könyvek 8. kötet, 111. o.

A j) „A szülő/törvényes képviselő és a gyermek kapcsolatának jellemzése” fontos kérdés, hiszen alapvetően előre jelzi a gyermek hazakerülésének esélyét. Az esetek egy részében nem jelent különösebb feladatot a gondozónak, csak a jó kapcsolat fenntartásának elősegítését, a szülővel való rivalizálás, a szülő gyermek előtti lejárásának a kerülését, a kapcsolattartás rugalmas, igény szerinti biztosítását. Ha azonban érzékeny megfigyelőként a kapcsolat sérülékenységét, egyoldalúságát vagy más problémát vesz észre, akár saját gondozói stílusának változtatásával, vagy, ha nem tudja a probléma okát megtalálni, akár külső segítség bevonásával tennie kell a kapcsolat stabilizálása érdekében.

„A szülő/törvényes képviselő és a gyermek kapcsolattartásának formája, módja, gyakorisága” – A gyermekvédelmi gondozás esetével szemben itt az érintettek közti egyszerű megállapodást kell rögzíteni. Ahogy a korábbiakból kiderült, ennél az ellátási formánál a szülők aktív részesei maradnak a gyermek életének, ellátásának, nevelésének, ezért a kapcsolattartásnak is sokkal gyakoribbnak és rugalmasabbnak kell lennie, mint a szakellátásban. Amennyiben ehhez valamiféle – pl. közlekedési, anyagi stb. – segítségre van szükség, azt a következő rovatban kell rögzíteni: „*Igényel-e segítséget a kapcsolattartás biztosítása? Teendők:*”, és megnevezni az igénybe vehető segítséget is, ami lehet szakemberek – pl. a gyermekjóléti szolgálat – személyes támogatása, természetbeni juttatás vagy a találkozások körülményeinek megváltoztatása.

A k) *kérdéscsoport*: Amennyiben a gyermek átmeneti gondozását kérő szülőjén kívül van még bírósági végzéssel kapcsolattartásra feljogosított személy a gyermek életében (pl. elvált szülő), ennek a jognak a gyakorlását továbbra is biztosítani kell a számára. Az ezzel kapcsolatos információkat – a jogosult nevét, hogy milyen módon tudja majd ő tartani a kapcsolatot a gyermekkel, hogy ehhez milyen segítségre van szüksége – is itt kell följegyezni.

A gyermek egyéb fontos, igénye szerinti rokoni vagy baráti kapcsolatainak fenntartásáról a szülővel/törvényes képviselővel kell megegyezni, és a megegyezés tartalmát az l) *kérdéscsoportban* kell rögzíteni.

Elmaradhatatlan része az adatlapnak a megegyezés elfogadásának aláírásokkal történő igazolása az utolsó oldalon.

A kitöltést követő módosítások átvezetésére akár magán az adatlapon, számítógépes vezetés esetén a táblázat automatikus bővítésével, akár pótlapok betoldásával, van lehetőség, de ezeknek mindig tartalmazniuk kell a család (és az érintett szakemberek) beleegyezését igazoló aláírást és a bejegyzés dátumát

AZ ADATLAP TOVÁBBÍTÁSA

Az átmeneti gondozásba került gyermek egyéni gondozási-nevelési tervét annak elkészülte után a gyermekjóléti szolgálatnak kell megküldeni.

„ÁTG-2”

A jogszabály kötelezővé teszi a gyermekek szükség szerinti teljes körű ellátását és az egyéni gondozási-nevelési terv készítését az átmeneti gondozás minden formájában. Ez látszólag szemben áll azokkal a szakmai érvekkel, amelyek a családok autonómiájának tiszteletben tartása mellett szólnak. Az átmeneti gondozáson belül is, a családok átmeneti otthona külön kategóriát képez, mivel itt a gyermek a szüleivel együtt kap elhelyezést. Nagyon fontos értelmezési kérdés tehát, hogy ebben az ellátásban, ahol a „minimálisnál” is kisebb mértékű beavatkozás indokolt, egyáltalán mit kell gondozóknak és szülőknek közösen megtervezniük a gyermek egyéni gondozási-nevelési tervében. A gyakorló szakemberekkel való találkozások sem adtak egyértelmű választ a dilemmánkra, hiszen jelentős hányaduk azt mondta, hogy a család autonómiájának fenntartása érdekében ők nem avatkoznak bele a gyermek napi gondozásába, és azt szakmailag helytelennek is tartanák. Számukra elegendő a családdal kötött szerződés, amelyben általánosságban kitérnek ezekre a feladatokra is.

„A családok átmeneti otthonainak egy-egy család egyedi helyzetét tekintve a szükséges teljes körű ellátást kell nyújtania [...] Minden szituációban a család erejét kell felhasználni, és csak ott szabad támaszt nyújtani, ahol a család éppen elakad.”¹⁰ Ennek fényében az egyéni gondozási-nevelési tervben kérdésfeltevésünkkel a szülők autonómiáját úgy is igyekeztünk alátámasztani, hogy a feladatok végrehajtásánál nem a szakember-szülő közti feladatmegosztásra kérdezzük rá, hanem – abból kiindulva, hogy a gyermek ellátásának fő felelőse a szülő – csupán arra, hogy igényel-e ehhez a szülő az intézménytől segítséget. A szülői felelősség hangsúlyozása miatt az adatlap kérdései között csupán a gyermek testi és értelmi fejlődésével kapcsolatos legfontosabb kérdésekre tértünk ki, de nem kérdeztünk rá egyébek között a szabadidős és sporttevékenységekre, baráti kapcsolatokra.

AZ ADATLAP VEZETÉSE

A szabályok szerint a gyermek egyéni gondozási-nevelési tervét a családok átmeneti otthonainak is a bekerülését követő 15 napon belül kell kitölteni, amennyiben a gondozás 30 napnál hosszabbnak ígérkezik. Természetesen ebben az esetben is fennáll a lehetősége annak, hogy később derül ki, ha az ellátást egy hónapon túl is igénybe kell vennie a családnak. Ilyenkor a váratlan nehézségek kiderülése utáni 15 nap lehet a kitöltés határideje. A terv elkészítésében minden érintett félnek részt kell vennie. Javasoljuk, hogy az egyéni gondozási-nevelési tervet kezeljék a családdal kötött megállapodás részeként.

¹⁰ Papp Krisztina – Tüski Anna (szerk.): Átmeneti gondozás – célszerű vagy ideális?! (Módszertani kézikönyv). KAPOCS Könyvek 8. kötet, 52. o.

A kitöltést követő módosítások átvezetésére akár magán az adatlapon, számítógépes vezetés esetén a táblázat automatikus bővítésével, akár pótlapok betoldásával van lehetőség, de ezeknek mindig tartalmazniuk kell a szakembereken kívül a család bejegyzését igazoló aláírást is és a bejegyzés dátumát.

A gyermek egészségügyi ellátását, oktatási, mentálhigiénés szükségleteinek kielégítéséről szóló kérdéscsoportnál (**1. kérdés**) még abban az esetben is pontosan rögzítsék az adott szolgáltatást nyújtó orvos, iskola stb. nevét, címét, ha a szülők nem kérnek segítséget az otthontól az ellátás igénybevételéhez. Ez azért fontos, mert jelzi a szülőknek, hogy nemcsak üres formaságról van szó, hanem minden kérdésnek valódi figyelmet szentel a szakember, másrészt pedig azért is, mert ezek az adatok némi bizonyosságot jelenthetnek a gondozónak abban, hogy a gyermeket valóban bejelentették az orvoshoz, iskolába stb. Ennyiben az átmeneti otthon felelősséggel tartozik a fedele alatt élő gyermekért akkor is, ha ellátását a szülei végzik.

Nem kívántuk megszegni a családok életébe való minimális beavatkozás elvét az *„Etnikai, nyelvi, kulturális szempontok”* és a *„Vallás – pl.: rendszeres vallásgyakorlás, ünnepek, szokások”* kérdések föltevésével, csupán a gyermek ezen jogait szerettük volna hangsúlyosabbá tenni és érvényesülésüket elősegíteni. Gyakorlati problémákat is felvethetnek ugyanis ezek a jogok egy olyan intézményben, ahol idegenek laknak együtt, és jogaik gyakorlásával esetleg zavarják egymás érzékenységét. Ezen a ponton ki kell térni az esetleges nehézségekre és megoldásokra is.

„Gondozási-nevelési kérdések – szocializáció. A család és a szociális szakember által közösen megfogalmazott problémák (társadalmi értékek megismertetése, erkölcsi értékrend közvetítése/alakítása, családi életre nevelés, önállóságra nevelés, munkára nevelés, szexuális életre történő felkészítés” – ezt a kérdést kizárólag az önként igénybe vehető segítség megajánlásának kell tekinteni. Mint azt már sokszor hangsúlyoztuk, a gyermek értékrendjével, szokásaival, szocializációs mintáival kapcsolatban a kiindulási pont a szülők véleménye, nem pedig a gondozók értékrendje. Ez azonban nem zárja ki, hogy nevelési kérdésekben a szülők segítséget kérjenek, vagy hogy azt, a szükséges magyarázatok, a probléma megvilágítása után, az otthon szakemberei felajánlják a szülőknek. Az ezzel kapcsolatos megállapodásokat kell ezekben a rovatokban rögzíteni.

A gyermekek átmeneti otthonaihoz és a helyettes szülői ellátáshoz hasonlóan itt is biztosítani kell a gyermek és külön élő, a gyámhivatal vagy a bíróság által kapcsolattartásra feljogosított rokona közt a kapcsolattartást, ezért ennek részleteire mindenképpen ki kell térni a tervben (**2. kérdés**).

A családok átmeneti otthonaiban élők körében elég gyakori, hogy a gyermekekkel kapcsolatosan bírósági, hatósági intézkedés van folyamatban, vagy várható. Az egyébként is problémákkal teli, bizonytalan szülők nem biztos, hogy megfelelő módon tudnának eljárni ezekben az ügyekben, a mulasztások, tévedések pedig akár hosszú távú kárt okoznának a gyermeknek. Mivel a benntartózkodás idején a család életének legfontosabb színtere az átmeneti otthon, s ha segítségre van szüksége, azt is elsősorban onnan várja, nagyon fontosnak tartottuk kérdés formájában „felajánlani”

az ügyintézésben a segítséget. Az eljárás érintheti később az otthont is, sőt , esetleg feladata is lehet benne (3. kérdés).

AZ ADATLAP TOVÁBBÍTÁSA

Az egyéni gondozási-nevelési tervet a gyermekjóléti szolgálat részére kell továbbítani.

Sok esetben felvetődik a kérdés, hogy melyik az illetékes gyermekjóléti szolgálat, vagyis, hogy kinek kell továbbítani az adatlapot. Erre a törvény egyértelmű választ ad, ld. Gyvt. 45.§ (5): „A gyermek átmeneti gondozásának megkezdéséről a szülőjének lakóhelye – ennek hiányában a tartózkodási helye – szerinti gyermekjóléti szolgálatot értesíteni kell. ”

Az a kérdés azonban továbbra is fennmarad, hogy van-e egyáltalán értelme a lap továbbításának, és nem ellentétes-e ez a minimális beavatkozás elvével. Az a tény, hogy a család vagy a fiatal anya hajléktalanná vált gyermekével együtt¹¹, feltétlen oka a gyermekjóléti szolgálat bevonására? Érdekes helyzet lehet, ha egy, a család és az átmeneti otthon által közösen készített tervet a gyermekjóléti szolgálat nem tart megfelelőnek.

Abban az esetben, ha korábban már volt kapcsolatuk a szolgálattal, természetesen szakmailag indokolt a tájékoztatás és az együttműködés. Lehet feladata a gyermekjóléti szolgálatnak például bántalmazó előli menekülés¹² esetén is. Jogosnak tűnhet azonban az értesítés relevanciájának megkérdőjelezése a szakemberek részéről akkor, ha a család nem a korábbi lakóhelye szerinti illetékességi területen kerül családok átmeneti otthonába, s arról sincs még elképzelése, hol fog tudni lakásmegoldást találni. A gyakorlati tapasztalatok szerint ilyen esetekben nagyrészt csak formalitás a gyermekjóléti szolgálat bevonása az ügybe.

¹¹ Az átmeneti gondozás kézikönyve szerint ezek az első és harmadik legfontosabb oka a családok átmeneti otthonába kerülésnek. Ld. 31-32. o.

¹² A kézikönyv szerint a családok átmeneti otthonaiba kerülés második leggyakoribb oka. Ld. 31-32. o.

„ÁTG-3”

Ez az adatlap a családok átmeneti otthonában élő családok családgondozási lapja. A jogszabályok családgondozási terv készítését ilyen formában nem írják elő, de a gyakorlat azt mutatja, hogy szükséges.

A minimális intervenció elvét tiszteletben tartva, a gyermek egyéni gondozási-nevelési tervével ellentétben – amelynek tartalmát az intézményes ellátás gyermekkel szembeni fokozott felelősségének és a szükség szerinti teljes körű ellátás kötelezettségének figyelembe vételével készítettük el –, ebben az esetben nem kérdezzük rá a szülők életének egyes dimenzióira, csupán a problémára és annak megoldási lehetőségeire. Fontosnak tartjuk a feladatok megtervezését és az otthon által felajánlott segítséget, hiszen a legkisebb beavatkozás elve nem mentesíti a szakembereket a felelősség alól.

AZ ADATLAP VEZETÉSE

A családok átmeneti otthonában a tartózkodás tartama behatárolt, maximum másfél év, ami nem hosszú idő, mégis előfordulhat, hogy családgondozási lapot is készítenek ez idő alatt. Iratkezelési szempontból fontos, hogy pontosan követhető legyen a lapok sorrendje, készítésük ideje, amit a *„Terv sorszáma, készítés ideje”* rovatban lehet rögzíteni. A szakmai folyamat követése miatt még fontosabb azonban, hogy kiderüljön, miért kellett új tervet készíteni, mik voltak az időközben megváltozott körülmények.

Ezeket az információkat kell kibontani pár sorral lejjebb a *„Mikor, miért és hogyan került a család az otthonba? Ha nem ez az első terv, milyen változások történtek az előző terv készítése óta?”* kérdésnél. Ha az adatlap az első a sorban, azaz nem volt előzménye, akkor a család ellátásba kerülésének okait kell kifejezni, dátummal együtt. Ide kell beírni azt is, ha más intézmény, gondozó, esetleg hatóság javaslatára jelentkeztek.

„Részesült-e korábban, illetve részesül-e jelenleg a család más személyes szociális ellátásban? Ha igen, mikor, milyenben?”

„Milyen információkkal, dokumentumokkal rendelkezik az intézmény a fent említett szolgáltatások igénybevételének okáról, a családnak ott nyújtott ellátásokról?” – A magas szintű és nem redundáns szakmai munka érdekében a családgondozónak ismernie kell a korábban történt beavatkozásokat éppúgy, mint mindazt, ami jelenleg, más szociális ellátásban, a családdal történik. Ennek kiderítése sok esetben nem könnyű, mert a családok nem mindig tudják megnevezni az intézményt vagy a személyt, akinek a szolgáltatásait igénybe veszik. A kliens által adott szóbeli tájékoztatásnak érdemes tehát utánanézni, felkeresni a megnevezett intézményt, s ha lehet, írásbeli dokumentumokat is beszerezni a kapott támogatásokról. Az ezzel kapcsolatos információkat kell ebben a két rovatban rögzíteni.

„A család és a családot gondozó szakember által közösen megfogalmazott probléma; A család és a családot gondozó szakember által közösen meghatározott célok; A célok megvalósításához vezető feladatok tervezése; Az otthon által felajánlott segítség” – A családok ellátásba kerülését előidéző helyzet rendezésére szolgáló folyamatot a *probléma definiálása – célmeghatározás – a célhoz vezető lépések – az igénybe vehető segítség* logika mentén kell megtervezni és az adatlapra följegyezni.

A definiált *probléma* nem azonos a bekerülés közvetlen *okával*. Az *ok*, amit a Mikor és miért...? kezdetű kérdéshez kell beírni, nem más, mint az az esemény, esetleg krízis – bántalmazás, kilakoltatás –, amely a családot a szolgáltatás igénybevételére kényszerítette. A probléma viszont az a – rendszerint több komponensű, bonyolult – szociális tényállás, amely a kényszerhelyzetet előidézte. A probléma teljes valójában és összetettségében csak a családdal közösen, az eset jellemzőinek elemzésével tárható fel, és nem a bekerüléskor vagy közvetlenül az után, hanem a krízis elmúltával, ha már a család biztonságban érzi magát.

A probléma megfogalmazása után ki kell jelölni a célokat. A családok átmeneti otthona a Gyvt. 51. § (3) g) szerint „közreműködik – a gyermekjóléti szolgálattal együttműködve – az átmeneti gondozást szükségessé tevő okok megszüntetésében, a család helyzetének rendezésében, otthontalanságának megszüntetésében”. Nem feladata tehát az otthonnak a maximális célok közös megfogalmazása, hanem csak azoké, amelyek elérése elősegíti a család kikerülését az otthonból.

A következő fázis a célok megvalósítását elősegítő beavatkozások irányának a meghatározása, ami a konkrét feladatok kijelölését jelenti. A feladatok megtervezésénél alapvetően a család aktivitására, lehetőségeire, erősségeire kell építeni, de természetesen az otthon támogatásának beszámításával. Az adatlapon e két utóbbi rovatot, vagyis a feladatok felsorolását és az otthon által felajánlott segítség felsorolását egy kéthasábos táblázatban helyeztük el, melyben az egyik oszlop sorai tartalmazzák a feladatok megnevezését, míg a másik hasáb sorai a megfelelő feladathoz odarendelik az otthon által nyújtott segítséget. Minden sorhoz – minden feladathoz – külön-külön. A teendők meghatározása legyen precíz, olyan mértékben részletezett, ami végrehajthatóvá teszi azokat, és beláthatóvá azok helyét a végső célhoz vezető úton.

„Hogyan oldják meg a szülők gyermekük felügyeletét az otthonban tartózkodás idején? Igényelnek-e ehhez segítséget az otthontól? Ha igen, részletezze megállapodásukat!” – A családok átmeneti otthonában a gyermekek felügyeletének biztosítása alapvetően a szülők feladata, amelyhez, mint az egyéb életvezetési nehézségek megoldásához is, kérhet segítséget a gondozóktól. A gyermekek fizikai biztonsága azonban olyan fontos kérdés, amelyért a családok átmeneti otthona a szülők kompetenciájának elismerése mellett is azonos mértékben felelős, ezért ezt a kérdést indokoltnak találtuk a nagyobb nyomaték kedvéért külön fölteni.

„Igényel-e a család az otthontól életvezetéshez, háztartásvezetéshez segítséget? Ha igen, részletezze a megállapodást!” A család napi feladatainak ellátásához szükséges segítséget kell ide felsorolni. Lehet tanács, lehet valódi fizikai segítség, lehet anyagi támogatás is.

AZ ADATLAP TOVÁBBÍTÁSA

Az elkészült gondozási-nevelési tervet csak a gyermek védelembe vétele esetén kell továbbítani annak a gyermekjóléti szolgálatnak, amely a hatósági intézkedés nyomán a gyermek gondozását ellátja. Amint további intézkedéseket javasol a gyermekjóléti szolgálat, saját adatlapjaival együtt ezt is továbbítja a megfelelő hatósághoz.

„ÁTG-4”

Az átmeneti gondozásból kikerült gyermek „zárójelentése” ez az adatlap. Áttekintést, összegzést nyújt az esetet továbbvivő gyermekjóléti szolgálat részére mindarról, ami a családdal az ellátás során történt, a bekövetkezett változásokról és arról, milyen problémák maradtak fenn a gondozás után. Gondos kitöltés esetén jó alapot adhat a családdal a jövőben foglalkozó intézményeknek, akár a gyermekjóléti szolgálatnak, akár, ellátóváltás esetén, az új átmeneti otthonnak – ami elsősorban hajléktalan családok esetén gyakori, bár „szabálytalan” megoldás.

AZ ADATLAP VEZETÉSE

Az ellátást nyújtó intézmény, helyettes szülő vezeti az adatlapot. Az első két részt, ahol a saját munkájáról kell beszámolni, érdemes folyamatosan vezetni az ellátás ideje alatt, így elkerülhetők az utólagos kitöltésből eredő pontatlanságok. A 3. kérdéscsoportot, mivel az a távozáskori állapotról szól, csak a gondozás végén szabad kitölteni.

Az *1. táblázatban* a más szolgáltatókkal, intézményekkel, hatóságokkal folytatott konzultációkat kell felsorolni, ismertetve röviden az eredményét is. A *2. táblázat* a személyes segítő tevékenységről szóló beszámolót tartalmazza.

A *3. kérdéscsoport* „*Vélemények a családban a gondozás ideje alatt történt változásokról, a szükségletek módosulásáról, a fennmaradt problémákról*” című táblázatának kérdései a végzett munka értékelését tartalmazzák. Megfogalmazásai a szociális munka szemléletét követik, külön megjelenítve benne az eset minden érintettjének – szülők, gyermek, szakemberek – véleményét a gondozás alatt történekről és a fennmaradt problémákról.

AZ ADATLAP TOVÁBBÍTÁSA

A gyermekjóléti szolgálat részére a gondozás befejezését követő 15 napon belül mindenképpen továbbítani kell az adatlapot. Ezzel kapcsolatban megint felmerülhet a kérdés, főleg családok átmeneti gondozása után, hogy melyik gyermekjóléti szolgálatnak. Ha ugyanis olyan helyen sikerül lakást találniuk, ahol az otthon is volt, akkor egyszerű a helyzet, nincs illetékességváltás: az a gyermekjóléti szolgálat kapja az adatlapot, amelyik a gyermek egyéni gondozási-nevelési tervét is megkapta, amelyekkel az otthon szakemberei feltehetőleg a gondozás folyamán is konzultáltak a családról, s amelyik feltehetőleg a továbbiakban is támogatni fogja őket. Ha azonban máshova költözik a család, más gyermekjóléti szolgálat illetékességi területére, akkor nyilván az új lakhely szerint illetékes családgondozók folytatják a munkát a családdal, nekik nyújthat hasznos tájékoztatást az adatlap, tehát nekik kell megküldeni (amennyiben egyáltalán megmondja a család, hova költözik). Kérdés

azonban, hogy az önkéntességen alapuló átmeneti gondozás szellemiségével nem ellentétes-e, és nem sérti-e a család jogait, ha a gondozás befejezésekor tulajdonképpen „kötelezően” bevonnak egy ismeretlen, új intézményt a család életébe, és esetenként kényes információkat adnak róla. Különösen nehéz kérdés ez, ha a problémájuk már megoldódott, vagyis nem is kívánják a gyermekjóléti szolgálat gondozását igénybe venni. Az esetleges nézeteltérések elkerülése érdekében érdemes az adatlap megküldéséről előre, a gondozás megkezdése előtt tájékoztatni a családot, és megnyerni beleegyezését.

A gyámhatóság részére az adatlapot kizárólag külön kérésre kell megküldeni.

A GYERMEKJÓLÉTI ALAPELLÁTÁS ADATLAPJAI

Ebbe a csoportba a következő adatlapok tartoznak:

„GYSZ-1” – esetfelvétel

„GYSZ-2” – alapellátás, szakellátás

„GYSZ-3” – alapellátás

„GYSZ-3 betétlap” – alapellátás

„GYSZ-4” – alapellátás, szakellátás

„GYSZ-5” } védelembe
„GYSZ-6” } vétel

„GYSZ-7” } nevelésbe vétel – ezeket az adatlapokat a nevelésbevételi
„GYSZ-8” } folyamat adatlapjaival együtt mutatjuk be.

„GYSZ-1”

A beavatkozás – ilyen értelemben az adatlap kitöltése is az – fokozatosságának a szakmai igényét kívántuk kielégíteni ennek az adatlapnak a bevezetésével.

A korábbi adatlapok használata során sok kritika fogalmazódott meg azon esetek kapcsán, amikor a hatóság előzmény nélkül kért környezettanulmányt a gyermekjóléti szolgálattól. Mivel erre a célra is az 1. és 3. adatlapok szolgáltak, a gyermekjóléti szolgálat ilyenkor nem tehetett mást, kénytelen volt ezeket használni, noha kitöltésükhöz a rendelkezésére álló 15 napban nem szerezhette be a szükséges információkat. Ennyi idő legfeljebb a kapcsolatfelvételre és szakszerű, átfogó de mélységekre nem hatoló kép kialakítására volt elég. Az esetek többségében erre nem is lett volna szükség, hiszen a nélkül is megalapozott véleményt tudtak mondani a további intézkedések szükségességéről, viszont joggal kritizálták az adatlapokat az aránytalanul és indokolatlanul mélyen vájkáló kérdezősködés miatt. Sokakat kezdetben frusztrált a környezettanulmányok sok üresen maradt kérdése, később aztán megszokták, sőt ezt a módszert – ti. az üresen hagyott kérdések módszerét – más adatlapoknál is alkalmazták, amivel az egész rendszer kicsit veszített a súlyából.

Hasonló volt a helyzet a kisebb esetek kezelésekor. Hiába mondtuk, írtuk, hogy a lapok vezetésének elkezdése csak a gyermek veszélyeztetettsége esetén kötelező, maga a veszélyeztetettség sem egyértelmű fogalom, sokan tehát túlbiztosították magukat, és függetlenül a probléma súlyától, vezették a lapokat. Volt, ahol a megyei gyámhivatal meg is követelte ezt. Az ilyen és hasonló helyzetek elkerülése érdekében szerkesztettük ezt az adatlapot, és rendeltünk hozzá egyértelmű kitöltési szabályokat.

Használatáról általánosságban azt lehet mondani, hogy akkor kötelező, ha a probléma, a szociális tényállás legalább feltárást igényel. Ilyen helyzet magától értetődően a jelzőrendszerből érkezett jelzés, a gyámhatóságtól előzmény nélkül jövő, környezettanulmány készítésére vagy a helyzet bármilyen más formában történő véleményezésére szóló felkérés. Ha a család valamelyik tagja, akár maga a gyermek is, önként jelentkezik a szolgálatnál, akkor a jelzett kérés, bemutatott helyzet függvényében dönthető el, hogy igényel-e helyszíni tájékozódást, vagy nem. Ha például a gyermek magatartására panaszkodó szülők jelentkeznek, nem elég egyszerűen a nevelési tanácsadóba irányítani őket, hanem tájékozódni kell, megismerni a gyermeket, a környezetet és a család életmódját. Ez az esetfelvételi lap kitöltését is jelenti.

A lap kitöltésének lényege, hogy megtudjuk belőle, mi volt a jelzés kiváltó oka, milyen probléma miatt jelentkezett a család a szolgálatnál, mit tett gyermekjóléti szolgálat az ügyben, és mik a további javaslatai, tervei. Ezeket az információkat kell értelemszerűen elosztani a kérdések között. Ezt azért fontos hangsúlyozni, mert a próbakitöltés után találkoztunk olyan esettel, amelyet végigvezettek az első hat adatlapon, vagyis a védelembe vétel felülvizsgálatáig, és nem derült ki, hogy mi volt az eredetileg jelzett probléma.

Az adatlap első kockájába nem elég tehát azt beírni, hogy a család a jegyző értesítése kapcsán, vagy önkéntes jelentkezéssel került-e a szolgálathoz, hanem

röviden vázolni kell azt is, miért. Igaz, hogy az írásos jelzéseket mellékelni hozzá, de mint látjuk, nem minden eset indul írásos jelzéssel.

Az eset továbbvitele érdekében a következő sorban rögzíteni kell azt is, hogy – ha nem maga a család volt az eset kezdeményezője – a jelzés küldőit mit tettek az ügyben. Ehhez általában velük is fel kell venni a kapcsolatot, ami azért is hasznos, mert ebből ők azt látják, hogy jelzésüket a gyermekjóléti szolgálat vette, és elindult az ügyben. (A jelzőrendszer tagjai, például az iskolák szerint jelenleg ez általában nem így van, sokszor semmiféle választ sem kapnak a jelzésekre. Hasonlóképpen nyilatkozik sok pártfogó, aki a pártfogoltja családjának látogatása kapcsán felhívja a gyermekjóléti szolgálat figyelmét a családban élő másik gyerekek problémájára. Gyakran kiderül, hogy intézkedés sem történt.) Ezért is kár, és a partneri együttműködést nem segíti, hogy az adatlaprendszer módosításakor nem sikerült elérni, hogy bevezessünk egy, a jelzőrendszer számára küldendő válaszlevél-formulát.

Mielőtt a gyermekjóléti szolgálat érdemi lépéseket tenne a jelzett ügyben, azt is tisztázni kell, hogy a család nem áll-e kapcsolatban más gyermekjóléti szolgálattal, illetve, hogy van-e, volt-e a gyermeket érintő határozat, bírósági ítélet.

Nagyon fontos kérdése az adatlapnak, hogy a gyermekjóléti szolgálat mikor, a jelzés után mennyi idővel veszi fel a kapcsolatot a családdal, és mit takar ez a kapcsolatfelvétel: levélben behívatta őket, telefonált, személyesen kereste fel őket, illetve, hogy ha az első próbálkozás nem vezetett sikerre, mit tett a továbbiakban. A kapcsolatfelvétel módját, és mindazt, amit később konkrétan tett a jelzett esettel kapcsolatban, fel kell jegyeznie az adatlapra.

Az utolsó két rovat a tapasztalatokat és a következtetéseket, tennivalókat tartalmazza.

Tapasztalatok: a személyes találkozás, a család otthonában történt látogatás során a családgondozónak a gyermek, család életéről, körülményeiről szerzett tapasztalatait a tudomására jutott probléma tükrében kell vizsgálnia és lejegyeznie. Ezek a megfigyelések, ha egyébként szakmailag jó színvonalúak, nagyjából megfelelnek a környezettanulmány tartalmi kritériumainak is. Kiegészítésül, amennyiben a felkérés kifejezetten környezettanulmány készítésére szólt, a tapasztalatok mellett még a gyermek lakóhelyén életvitelszerűen tartózkodó hozzátartozók vagy más személyek elérhetőségére vonatkozó adatokat; gondozásának, nevelésének szempontjából jelentőséggel bíró, a jegyzőkönyv felvételénél jelenlévő személyek elérhetőségére vonatkozó adatokat; házi orvosának, védőnőjének, óvodai, iskolai intézmény vezetőjének elérhetőségére vonatkozó adatokat kell rögzíteni.

A „**Következtetések, további tennivalók**” rovatban egyrészt hatósági felkérés esetén válaszolni kell a feltett kérdésre, arra, hogy milyen gondozásra, beavatkozásra van szükség a továbbiakban, illetve, hogy van-e egyáltalán szükség valamilyen beavatkozásra. Másrészt pedig a családgondozónak saját maga számára is rögzítenie kell a tennivalóit, illetve azt, hogy – ha úgy látja – az eset lezárható. Az adatlapot továbbítani csak akkor kell, ha hivatalos környezettanulmányként készült. Ilyen esetben a Ket. 39. § (2) bekezdésének megfelelően az érintettek aláírása sem maradhat le a lapról.

„GYSZ-2”

A „További információk” alcímmel ellátott adatlap lényegében a korábbi 9. számú adatlap átalakított megfelelője, amely azokat az alapvető információkat tartalmazza, amelyek a gyermek bármiféle, családon kívüli gyermekjóléti vagy gyermekvédelmi gondozásához nélkülözhetetlenek. Az adatlap tehát ezeknek az ellátást nyújtóknak a tájékoztatását szolgálja.

AZ ADATLAP VEZETÉSE

Az adatlapot a gyermekjóléti szolgálat tölti ki a családgondozás („GYSZ-3” adatlap) megkezdésekor, vagy, ha a gyermek gyermekek előzmény nélküli átmeneti otthonába, helyettes szülőhöz vagy ideiglenes hatályú elhelyezéssel szakellátásba került. (Az IH nélküli szakellátás esetét itt azért nem említem, mert az tervezett elhelyezés, és akkor a családgondozás miatt magától értetődően készült ilyen adatlap). Ilyenkor, ha nem a gyermekjóléti szolgálat volt a kezdeményező, az ellátást nyújtó értesíti a gyermekjóléti szolgálatot a gyermek befogadásáról, ami után a gyermekjóléti szolgálat automatikusan hozzáfog az adatlap kitöltéséhez. Mivel a családok átmeneti otthonában a család együtt van, ezeket az egyébként is elsősorban a szülőktől beszerezhető információkat ebben az esetben nem kell rögzíteni.

Ha a gyermek átmeneti gondozását vagy ideiglenes hatályú elhelyezését a gyermekjóléti szolgálat kezdeményezte, az intézkedéssel együtt az adatlapot is kitölti, hogy a gondozó a gyermekkel együtt már a gondozásához szükséges legfontosabb tájékoztatást is megkapja.

Az adatlapon található információkat az alapellátás keretében nyújtott családgondozás során is figyelembe kell venni, hiszen esetenként, ha problémát jeleznek, a gyermekjóléti szolgálat kötelessége a beavatkozás.

A lapon nem szerepel a gyermek neve, mivel mindig más adatlapokhoz csatolva kezelik.

A lap elején található táblázat azoknak a *személyi okmányoknak* a felsorolását tartalmazza, amelyek a gyermekek azonosításához, egészségügyi ellátásához és egyéb kedvezmények igénybevételéhez nélkülözhetetlenek. Ha a gyermekjóléti szolgálat tudomására jut, hogy ezek nincsenek rendben, haladéktalanul kezdeményeznie kell a beszerzésüket, érvényesítésüket.

A második táblázat harmadik kérdésére azokat a személyeket kell felsorolni, akiktől a problémák megoldásához segítséget lehet remélni. Ez a segítség sokféle lehet, anyagi, erkölcsi, fizikai segítség, vagy akár a gyermek és szülője befogadása is.

AZ ADATLAP TOVÁBBÍTÁSA

Ha az adatlapot az átmeneti gondozást vagy ideiglenes hatályú elhelyezést nyújtó intézmény értesítése nyomán vagy ilyen elhelyezés kezdeményezése során töltötték ki, a lehető leggyorsabban továbbítani kell a gondozási helyre. Az adatlaphoz csatolt útmutató azt írja ugyan, hogy a Törzslappal együtt kell továbbítani, erre azonban csak akkor van szükség, ha a gyermekjóléti szolgálat kezdeményezésére fogadta be a gondozó a gyermeket. Ellenkező esetben maga az átmeneti otthon vagy az ideiglenes hatályú elhelyezést biztosító intézmény már eleve a Törzslap megküldésével tájékoztatja a gyermekjóléti szolgálatot a gyermek gondozásáról.

„GYSZ-3”

A korábbi 1. és 3. számú adatlapok „megszüntetve megőrzéséből” kialakult adatlap egyszerre tölti be a környezettanulmány és az alapellátásban folyó családgondozás dokumentumának szerepét.

Áttekintve most már a gyermekjóléti szolgálatnál nyújtható alapellátás szemszögéből az adatlapokban megnyilvánuló fokozatos beavatkozás elvét, láthatjuk, hogy az alsó lépcsőfok a „T” lap, azaz Törzslap, amelyet a párszori tanácsadás, beadványok kitöltése szintű segítségnyújtás esetén kell kitölteni. A következő fokozat a „GYSZ-1”, amely a családnál történő tájékozódást is szükségessé tevő rövid esetkezelés lapja, míg a harmadik fokozat a „GYSZ-3”, amely a tervszerű, több hónapos, éves vagy még hosszabb családgondozás adatlapja. (Ebben a tematikus bemutatásban természetesen nincsenek benne az adatlapok más célú, például felkérésre történő kitöltései, éppúgy, mint a Törzslap használatának az az esete, amikor nem a gyermekjóléti szolgálat tölti ki.)

A család, gyermek életéről, körülményeiről legrészletesebben tájékoztató adatlap „nagy környezettanulmányként” is szolgál akkor, ha a felkérés már a családgondozás folyamán érkezik a hatóságtól. Szintén ezt az adatlapot kell használni az intézkedés felülvizsgálata során akkor is, ha a gyermeket ideiglenes hatállyal kiemelték a családból. Túl sok idő ugyan ebben az esetben sem áll a gyermekjóléti szolgálat rendelkezésére, ha még nem volt előzménye az elhelyezésnek, de a döntés súlya mégis szükségessé teszi a gyermek életkörülményeinek, személyiségének, az őt körülvevő családtagoknak a lehető legalaposabb megismerését.

Az adatlap három fő részből áll. Az első rész („Család – környezet”) a család körülményeit, életmódját, szociális helyzetét mutatja be. A második rész a gyermek személyes bemutatása, a harmadik pedig, a „Gondozási folyamat, javaslatétel” című oldal a gyermekvédelmi gondoskodásra történő javaslatot tartalmazza, indoklással együtt.

AZ ADATLAP VEZETÉSE

Az adatlap három részéből az elsőt, a körülmények, környezet bemutatását, több gyermek esetén is elegendő egyszer kitölteni, és összefűzni az egyes gyermekekről külön-külön kitöltendő második résszel.

Az összegző, javaslatételt tartalmazó részt csak akkor kell használni, ha gyermekvédelmi gondoskodásra tesznek javaslatot. Ha ennek során a gyermekek sorsa különválik, akkor természetesen mindegyik gyermek saját információit tartalmazó adatlapjához („Gyermekekkel kapcsolatos információk”) csatolni kell a rá vonatkozó javaslatételi lapot, egy példányt a családról szóló részből is.

Az adatlap első és második, a gyermek személyét bemutató részét egy gondozási folyamat során elegendő lehet egyszer kitölteni, és a későbbiekben, kisebb változások esetén a módosításokat az adott sorba dátummal bevezetni. Ez még akkor is lehetséges, ha közben, az intézmény működési szabályzatában foglalt módon, félévente megtörténik a családgondozás jogszabályban előírt értékelése. Ha azonban idővel annyi változás történik a bejegyzett adatokban, hogy már nem célszerű ugyanezt a lapot továbbvinni, újat kell kitölteni. Ha a család másik lakásba költözik, akkor természetesen mindenképpen újra fel kell venni a környezetet bemutató első részt.

A harmadik, javaslattevési részt minden külön javaslat esetén újra ki kell tölteni, legyenek azok azonos gyermekre vonatkozó újabb és újabb javaslatok vagy egy család különböző gyermekeire vonatkozó különböző javaslatok. Abban az esetben lehet több gyermek esetében is azonos javaslattevési lapot használni, ha ugyanaz a javaslat velük kapcsolatban.

CSALÁD – KÖRNYEZET

Az adatlapnak ezt a részét nem a gondozásban érintettek nevével, hanem a környezettanulmány helyszínéül szolgáló lakás címe segítségével azonosítjuk, mivel az adatlapot mindig együtt kell kezelni egyrészt a gondozott gyermekek törzslapjával, másrészt az adatlap második részével, ahol már szerepelni fog a gyermekek neve.

Adatfelvétel időintervalluma: az első adatfelvételtől a lap lezárásáig tartó intervallumot jelenti. Tehát az első beírandó dátum azzal azonos, amikor a családgondozó kezébe vette a tollat, leült a számítógép elé a lap kitöltése érdekében. A másik dátumra több variáció is elképzelhető: ha az eset családgondozással lezárható, és nem kell közben másik GYSZ-3-at kitölteni, akkor az időintervallum második dátuma megegyezik az eset zárásával. Ha a gondozás során szükség van a GYSZ-3 újbóli kitöltésére, akkor ennek az adatlapnak a befejezése lesz az időintervallum végpontja. Ha a gyermek számára gyermekvédelmi gondoskodást javasolnak, akkor ezt az adatlapot mindenképpen le kell zárni, és akkor az a dátum kerül ide.

A családra vonatkozó adatok: ennek a résznek a három kérdéscsoportjában kell felsorolni a gyermek családtagjait, rokonait, vele együtt élő személyeket.

A családot, környezetet bemutató további kérdéscsoportok célja az, hogy kiderüljön belőlük:

- a család mobilitása, története (esetleges lakóhelyváltozások, költözések, változások)
- mennyire stabil jelenleg a család szociális helyzete, lakásmegoldása, várhatóak-e ezzel kapcsolatban nagy változások a jövőben (ide vonatkozó kérdések: *lakáshasználat jogcíme, tulajdoni formája; a család jövedelemforrásainak bemutatása; küszködnek-e anyagi problémákkal, ha igen, azok egyszeriek-e vagy ismétlődők*)

- adottak-e a gyermekek egészséges testi fejlődését, személyi higiéniáját szolgáló, a hétköznapi veszélyektől lehetőleg mentes életkörülmények (a lakás típusára, településkörnyezetére, helyiségeire, felszereltségére, közüzemi szolgáltatásokra, a ház körüli veszélyforrásokra vonatkozó kérdések)
- milyen hatások érik ebben a környezetben a gyermekeket, van-e a családnak támogató háttere (család értékrendje; életterének szociokulturális hátterének bemutatása; a családon belüli viszonyok; családot ért megrázkódtatások, traumák, a család társadalmi kapcsolatai).

Ez utóbbi kérdéscsoport a *családon belüli viszonyokról* szóló kérdéséhez megfigyelési szempontként ajánljuk a Pécsi Gyermekotthonban használt kérdéssort, amelyet dr. Gyenge Eszter gyermekpszichiáter közreműködésével dolgoztak ki. Javasoljuk, hogy ezen kérdések átgondolásával tájékozódják a családgondozó a család hátteréről. A családtagok véleménye, tájékoztatása alapján képet kaphat a család előtörténetéről, a családon belüli viszonyokról, melyek a gyermekek fejlődése szempontjából is nagyon lényegesek.

- *A szülők együtt élnek-e, házastársként, vagy élettársként? Ha nem, mikor szűnt meg együttélésük? Szétköltöztek, elváltak, elhalálozás stb.*
- *A szülők egymás közti viszonya milyen volt? Milyen volt a kapcsolatuk a nagyszülőkkel, egyéb rokonokkal?*
- *A szülők esetleges szétválása után volt-e új élettársi, házassági kapcsolat, egymás közti viszonyuk ekkor, hogy alakult? Ebben milyen volt az új mostohaszülő kapcsolata a gyermekkel?*
- *A szülői szerepek vállalása, felelősségvállalás*
- *A családon belüli munkamegosztás, gazdálkodás*
- *Nevelési attitűdök*

Ezzel a kérdéssel kapcsolatban, akár alkalmazza a szempontsort, akár nem, felhívjuk a családgondozó figyelmét arra, hogy az adatlapot a család és a gyermek is látni fogja, tehát csak annyit és olyan formában írjon le belőle ide, aminek az olvasása nem sérti az érzékenységüket, nem tartalmaz valaki számára nem ismert, lelkileg őt esetleg súlyosan megterhelő információt.

Mindaz az adat, ismeret, amelyet az egyes kérdések megválaszolásából lehet szerezni, természetesen összefüggésben van egymással, egyiknek a megválaszolása segíti a másikat. A lakás bemutatása, felszereltségének, a gyermekek élelmezésének, ruházásának és a család anyagi viszonyainak bemutatása támpontul szolgálhat arra, hogy a család értékrendjében mik fontosak, a meglévő pénzük elköltésében mik a prioritások. Elég csak utalni egyes társadalmi csoportok presztízs fogyasztására, vagy arra, hogy a gyermekvédelem nemcsak szegény családokkal találkozik, és a kifejezetten jó anyagiakkal rendelkezők körében is előfordul, hogy a gyermekek tisztálkodásának, élelmezésének, ruházásának és egyéb szükségletei biztosításának szintje messze a család lehetőségei alatt marad.

Az ismertetett szempontok egybevetésének eredményeképpen kialakul a kép a gondozóban arról, hogy a család belső viszonyai, értékrendje, a család és

társadalmi környezete, illetve a család lakásviszonyai, szociális helyzete oldaláról fenyegeti-e veszély a gyermekeket, hol található azok a pontok, amelyeken változtatni kell, és hol azok, amelyekre támaszkodni lehet a változások elindítása során.

A szociális helyzet bemutatásának és megfelelő értékelésének azért különösen nagy a jelentősége, mert segíthet felismerni a család lecsúszásának folyamatát, és megragadni azt a pillanatot, amikor a segítség még megakadályozhatja a végleges elszegényedést. A próbakitöltések során az egyik kérdésnél sokan fillérre leírták a szülők keresetét. Ez is fontos lehet, de ami még fontosabb, hogy honnan hová tartanak. A folyamat ismerete segíti abban is, hogy helyén értékelje a család, vagy egy-egy családtag deviánsnak tűnő magatartási, életvezetési módjait.¹³

A kérdések megválaszolása támpontot ad annak felismerésére, hogy a családnak van-e szüksége segítségre

- munkakeresés,
- lakásszerzés, -fenntartás,
- háztartásszervezés,
- a gyermekek ellátása, fizikai védelme,
- a környezettel való elfogadható kapcsolatok fenntartása,
- saját belső viszonyaiknak a normalizálása

terén annak érdekében, hogy a gyermekek veszélyeztetettségét meg tudják szüntetni.

A családgondozónak magának kell a segítséget felkínálnia a család számára, hiszen sokszor éppen az a gond, hogy ők azt sem tudják, mit csinálnak rosszul, mihez kérjenek segítséget. Ha például a gyermekek számára hozzáférhető helyen tartják a gyógyszereket, hipót, gyufát, benzint, patkánymérget, az udvaron a gyerekek fedetlen meszesgödör, szikkasztó vagy kút körül játszanak („A család környezete: befolyásoló tényezők” című fejezet 3. kérdése), annak nagy valószínűséggel nem az az oka, hogy a szülők nem szeretik a gyerekeket, ne akarnák őket megvédeni, hanem az, hogy nincsenek tudatában a veszélynek, nem is gondolnak rá, és értékrendjükben nem szerepel a gyermek korlátozása, felügyelete. Ilyet látva a szociális munkásnak kell felhívni a szülők figyelmét a veszélyre, az elhárítás lehetőségire, a gyermek érdekében alkalmazandó korlátok, tilalmak fontosságára, olyan nevelési módszerekre, amelyek segítik a gyermeket a veszélyek felismerésére és elkerülésére.

A családgondozó által felajánlott segítség esetében is szem előtt kell tartani természetesen a szociális munka fontos szabályait, többek között a fokozatosságot, és azt, hogy a beavatkozás mércéje nem lehet a családgondozó és a család értékrendjének a különbsége, hanem a gyermekek veszélyeztetettségének megszüntetése.

¹³ Ld. Kozma Judit: A szegénység pszichológiai vonatkozásai. Esély, 2003/2, 15–30. o.

A gyermek rövid jellemzése: külső és belső tulajdonságok – úgy kell megválaszolni a kérdést, hogy az idegen is maga elé képzelhesse a gyermek termetét, fizikai állapotát, sérüléseit, sebeit, ruházatát, hajviseletét, mozgását, tickjeit, beszédét. Belső tulajdonságait is itt kell bemutatni, a családgondozó tapasztalatai alapján: milyen az érzelmi világa, lelki egyensúlya, indulatai, a világ felé fordulása, értékrendje, megküzdési módjai, önismerete, énképe, szociális érzelmei. (Ennek megítéléséhez feltétlenül találkozni és – az életkorától függően –beszélgetni kell a gyermekkel.)

Milyen gyakran beteg a gyermek? Nem figyeltek-e fel szokatlanul gyakori sérülésekre? A kérdés jelentősége túlmutat önmagán, hiszen a betegségek rányomhatják a bélyegüket a gyermek személyiségfejlődésére is. Ha pedig a szülők gyakori sérüléseiről beszélnek, vagy az óvoda, iskola túl sok, és bizonytalan okok miatti hiányzásról tájékoztat, fölmerülhet a veszélye annak, hogy bántalmazzák a gyermeket. Gyanú esetén a családgondozónak nagyon alaposan körül kell járnia a kérdést, mielőtt bármiféle lépést is tenne az ügyben.

Környezet - a gyermek környezetének jellemzése (az élelmezés, ruházat, saját szoba, ágy, játékok, illetve könyvek meglétére vonatkozó információk)

Van-e a gyermeknek pihenésre, alvásra, tanulásra, félrevonulásra megfelelő, nyugodt, békés "zuga"? – A válaszokból, összevetve az adatlap többi kérdésével (a család értékrendje, anyagi körülményei), nemcsak az derül ki, hogy a gyermek számára a nevesített szükségletek mennyire biztosítottak, hanem az is, milyen a státusza a családban: ellátása, a számára biztosított körülmények mennyire felelnek meg a család lehetőségeinek, azonosak-e a többi gyermekével, illetve miben különböznek. Támogatják-e tanulását, pihenését, privát szféra iránti igényét.

INTÉZMÉNYES GONDOZÁS, OKTATÁS, NEVELÉS

A fejezet kérdéseinek megválaszolásához mindenképpen meg kell kérdezni a gyermeknek napközbeni ellátását nyújtó intézményt, óvodát vagy iskolát, mert olyan információkra is szükség van, amelyeket csak ők tudnak megadni.

Az itt szereplő kérdéseket is az adatlap többi szempontjával együtt kell vizsgálni annak érdekében, hogy felfejthetők legyenek a bonyolult összefüggések a család értékrendje, életkörülményeik, a tankötelezettség teljesítése, a gyermek tanulási zavara, iskolai teljesítménye, érzelmi világa között.

Az óvoda, iskola felkeresése azért is hasznos, mert rávilágíthat arra, ha a probléma nem elsősorban a gyermekkel, hanem a nevelési intézménnyel vagy annak a gyermekkel szembeni attitűdjével van.

Szintén a gyermek, a gyermek gondozását, oktatását biztosító intézmény és a család, esetleg a környezetben élő más személyek tájékoztatásának egybevetése szükséges „*A gyermek megnyilvánulásaival kapcsolatos információk*” című fejezet kérdéseinek megválaszolásához.

A gyakorlatban dolgozó kollégák tapasztalatai szerint az utóbbi időben egyre fiatalabb korban jelentkeznek a gyerekeknél a viselkedési problémák. Nem mindegy

azonban, hogy a furcsa, megváltozott megnyilvánulásokat egyszerű kamaszkori krízisnek vagy bántalmazásnak tulajdonítják, vagy valamilyen, a gyermek környezetében történt változásnak. Szélsőséges esetekben természetesen a családgondozónak más szakemberek segítségét is igénybe kell vennie, de ahhoz, hogy felismerje a helyzet természetét, súlyosságát, illetve a saját további teendőit, mindenképpen be kell határolnia a problémát.

„A gyermek személyiség fejlődése, kötődései” című részhez szempontként ajánljuk a Pécsi Gyermekotthonban használt kérdéssort, amelyet dr. Gyenge Eszter gyermekpszichiáter közreműködésével dolgoztak ki.

A kérdéseket ne sorban válaszolják meg, hanem szempontként használják ahhoz, hogy a családtagok véleménye, tájékoztatása alapján képet adjanak a gyermek személyiségfejlődésének menetéről, az azt befolyásoló körülményekről:

- *Kívánt gyermekként született-e a gyermek? A szülés körülményei, esetleges szövődményei, figyelemmel a lelki tényezőkre is.*
- *Milyen volt az anya kapcsolata gyermekével annak csecsemő- és kisgyermekkorában? (Pl.: Ha nem tudott eleget törődni vele, akkor mi volt ennek az oka? Hogyan viszonyult gyermeke sírásához az anyja? Menyit játszott vele? Volt-e hozzá türelme?)*
- *Meddig szoptatta? Hogyan történt a szobatisztaságra szoktatás, milyen nehézségekkel birkóztak meg?*
- *Járt-e bölcsődébe a gyermek? Hogyan illeszkedett be?*
- *Óvodai közösségbe való beilleszkedését mi jellemezte? Jelentkezett-e nála feltűnő viselkedészavar?*
- *A gyermeket alapvetően ki nevelte, kihez kötődött a családban? (Vegye figyelembe az időtényezőket is!)*
- *A gyermek kapcsolatai, kötődései az óvodában/iskolában, kortárs kapcsolatokban.*
- *A család kötődése a gyermekhez, kapcsolatai az óvodával/iskolával, a gyermek barátaival.*
- *Az óvoda/iskola kapcsolata a gyermekhez, a gyermek családjához.*
- *Egyéb fontos kapcsolat, kötődés a gyermek szempontjából (kivel, milyen).*
- *Tartózkodott-e a gyermek hosszabb ideig távol anyjától, családjától kisgyermek korában? (Stb.)*

Felhívjuk a családgondozó figyelmét arra, hogy ha ezt a szempontsort használja, az adatlapra csak olyan utalásokat, összefoglalásokat írjon le, amelyeket (amennyiben fejlettsége megengedi) a gyermek is megismerhet, anélkül, hogy akár csak kínosan is érintené. Az ide le nem írható, de fontos információkat saját jegyzeteiben tarthatja nyilván.

A gondozási folyamat összegzése, javaslattétel: ennek a résznek csak akkor van szerepe, ha a gyermek számára gyermekvédelmi gondoskodást javasolnak. Ekkor, azaz utólag, nagyon aprólékosan össze kell foglalni a megadott szempontok alapján mindazt, ami a gondozás során történt, a problémától a javaslattételig. Ezt a részt nagy gonddal kell elkészíteni, már csak azért is, mert a gondozási tervet, amely a

betétlapon szerepel, nem kell mellékelni hozzá, vagyis mindent, amit terveztek és ami történt a család érdekében, csak innen derül ki. Az összefoglalásnak értékelhető módon indokolnia is kell a javasolt intézkedést.

Ezen a helyen a lapot a családdal alá kell íratni, annak érdekében, hogy semmiféle információ róluk a tudtuk nélkül ne kerüljön ki a gyermekjóléti szolgálat falain kívülre, és a sorsukat érintő döntések előtt megismerhessék a döntések alapjául szolgáló adatokat. Természetesen jelezhetik az egyet nem értésüket is.

AZ ADATLAP TOVÁBBÍTÁSA

Ha az adatlap környezettanulmányként (ide számítva az ideiglenes hatályú elhelyezés felülvizsgálatakor szükséges kt-t is) vagy a gyermekjóléti szolgálat saját kezdeményezéseként tett javaslatként szolgál, akkor az ügyben illetékes gyámhatóság részére kell továbbítani.

Ha pedig az átmeneti gondozás során felmerült a gyermekjóléti szolgálat keretében megvalósuló családgondozás szükségessége, a gyermekjóléti szolgálat első kitöltés után haladéktalanul megküldi a lapot az átmeneti gondozást nyújtó intézménynek. A változásokat a gondozás során folyamatosan feljegyzik, dátummal, a lapra.

„GYSZ-3” - BETÉTLAP

Ez az adatlap szolgál az alapellátás keretében folytatott családgondozás, illetve a családgondozás kötelező féléves helyzetértékelésének dokumentálására.

A lap kérdést nem tartalmaz, csak pár szempontot arra vonatkozóan, hogy a két funkciója során milyen feltételeknek kell megfelelnie.

Ha tervként szolgál, akkor tartalmaznia kell a dátumot, a feladatot, a végrehajtásért felelősök megnevezését és a határidőket, valamint az érintettek aláírását. A terv a későbbiek során az új feladatoknak megfelelően aktualizálható, de az utólagos feljegyzéseknek is tartalmazniuk kell az új feladat felelőseit, határidőt, a bejegyzés dátumát és az érintettek aláírását.

A tervet minden féléves értékelés után újra kell készíteni, de mint arról már volt szó, ez nem jelenti automatikusan a „GYSZ-3” újraírásának szükségességét is.

„GYSZ-4”

A gyermek egészségi állapotát, anamnéziséét rögzítő adatlap a korábbi rendszerben a leghevesebb viták célpontja volt. Nemcsak a tartalma – a túlzottan részletesnek tartott kérdések – váltottak ki ellenérzéseket, hanem az is, hogy kitöltése a gyermekjóléti szolgálat családgyozozóját terhelte, aki egyrészt nem szakember, és így nem vállalhatta a felelősséget a leírt adatok szakszerűségéért, másrészt a kért információkat csak az egészségügyi ellátórendszer valamely tagjának megkérdezésével ismerhette meg. Az egészségügyi adatok azonban kényes adatnak számítanak, ezért sok helyen az egészségügyi szakemberek a mai napig nem vették tudomásul, és nem teljesítik a tájékoztatásra vonatkozó kötelezettséget. Ha mégis kapott információkat a családgyozozó, azok megfelelő rögzítése az adatlapon szintén nem volt könnyű, és, amennyiben nem az egészségügyből került a gyermekvédelem területére, meghaladta a szakmai kompetenciáját is.

Voltak olyan vélemények is, hogy maga az egész egészségügyi adatlap fölösleges, hiszen a gyermekjóléti szolgálat úgysem fogja megoldani a gyermek egészségi problémáit, a szakellátásnak meg megvannak a maguk orvosai, illetve lakóhely szerinti háziorvosai. Bár ez az utóbbi érv elfogadhatónak tűnik, érdekes módon mégis főleg az átmeneti gyozozás és a szakellátás képviselői emeltek szót a lap megmaradásáért, sőt, kifogásolták azt, hogy nem mindig kapják meg az előírás szerinti időben, mert az új gyozozási hely szerinti illetékes orvosoknak hasznos tájékoztatást jelentenek a gyermek egészségi állapotára, korábbi betegségeire, kezeléseire vonatkozó adatok. Másik fontos érv a kitöltés mellett az, hogy az alapellátás számára a gyermek lelki, értelmi jelenségei szempontjából sem haszontalan ismerni a gyermek egészségügyi anamnéziséét. Harmadik érv pedig az, hogy súlyos veszélyeztettség esetén a gyermekjóléti szolgálatnak mindenképpen kötelessége vizsgálni a gyermek legalapvetőbb szükségleteinek, és így egészségi állapota szerinti ellátásának teljesülését is, még akkor is, ha maga a veszélyeztettség azzal nem függ össze. Esetenként kiderülhet, hogy ilyen tekintetben is vannak hiányosságok a gyermek ellátásában, aminek a pótlása a gyermekjóléti szolgálat felelőssége.

A „GYSZ-4” adatlap bevezetése minden tekintetben jelentős változást eredményez, és remélhetőleg kiküszöböli a korábbi nehézségeket. A rendszer kipróbálása során általános elégedettséget váltott ki. Kedvezően értékelték a szakmában, hogy a kitöltés kötelezettsége a gyermek orvosát terheli, a gyermekjóléti/gyermekvédelmi intézmény feladata csupán a felkérés és a lap továbbítása. A gyermekorvos számára pedig megkérdőjelezhetetlen kötelezettséget jelent az, hogy a rendszer használatát kormányrendelet írja elő.

További kedvező változásként értékelték, hogy a sok apró, részletező kérdés helyett itt átfogóbb, de jobban használható információk jelennek meg. Nagyon fontos hiányt pótol a *gyermek általános egészségi állapotának leírása*, rögtön az adatlap elején.

Az anya *terhességével és a gyermek első három évével kapcsolatos kérdéseknél* felhívjuk a figyelmet arra, hogy az egészségügyből jövő tájékoztatás nem váltja ki a családgondozónak a szülőtől, nagyszülőtől, egyéb közeli hozzátartozótól e témában szerzett, szubjektívebb információit, amelyeket a „GYSZ-3” adatlapon lehet rögzíteni, sőt, azokkal együtt értékelendő, és vonhatók le fontos következtetések a gyermeknek erre a néhány első, alapvető jelentőségű életévére vonatkozóan.

AZ ADATLAP VEZETÉSE

Az adatlapot a gyermek orvosa a gyermekjóléti szolgálat, az átmeneti gondozást nyújtó intézmény vagy helyettes szülő, valamint a szakellátást nyújtó intézmény vagy nevelőszülő kérésére tölti ki. A felkérésre jogosultak körét az érintett ellátók kérésére tágítottuk ki azért, mert így fölösleges várakozás nélkül, közvetlenül kérhetik meg a számukra fontos, esetenként a gyermek megfelelő ellátásához nélkülözhetetlen tájékoztatást abban az esetben, ha az ellátásnak nem volt a gyermekjóléti szolgálatnál előzménye.

Azokban az esetekben, amikor a gyermekjóléti szolgálat közreműködésével kerül akár 15 napot meghaladó átmeneti gondozásba, akár szakellátásba a gyermek, a gyermekjóléti szolgálat családgondozójának a feladata az adatlap kitöltésének kezdeményezése, majd kitöltés után továbbítása a gyermeket ellátó gondozóhoz. A gyermekjóléti szolgálatnak ezen kívül akkor is kérnie kell a lap kitöltését a gyermekorvostól, ha a gyermeket védelembe vették, hiszen ilyen súlyos, éppen a szülői együttműködés hiányából eredő helyzetben, amikor a gyermek ellátása általában nem megfelelő, feltételezhető, hogy a szükséges egészségügyi ellátást sem mindig biztosították a számára. Mivel az egészségi állapot a gyermek fejlődésének minden egyéb területét is alapvetően befolyásolja, és esetenként arra visszafordíthatatlan hatással van, a gyermekjóléti szolgálat minden olyan esetben is kérheti a lap kitöltését az orvostól, amikor ezt szükségesnek találja.

AZ ADATLAP TOVÁBBÍTÁSA

Az útmutató a továbbküldést csak a gyermekjóléti szolgálat számára írja elő, amikor a kitöltést ő maga szervezi az átmeneti gondozást vagy szakellátást nyújtó intézmény vagy család részére. Javasoljuk azonban, hogy a többi, a kitöltés kezdeményezésére feljogosított intézmény, amennyiben kitöltette az adatlapot, tájékoztassa erről a gyermekjóléti szolgálatot a gyermek befogadásáról szóló értesítéssel egyidejűleg, nehogy a gyermekjóléti szolgálat, amint tudomására jutott a gyermek elhelyezése, újra felkérje az orvost a lap kitöltésére. Mivel az átmeneti gondozást nyújtó intézmények, ellátást nyújtók számára egyébként is előírás, hogy a gyermek egyéni gondozási-nevelési tervét megküldjék a gyermekjóléti szolgálatnak, talán megfontolandó, hogy az egészségügyi adatlapot is mellékelhetnék ehhez.

A VÉDELEMBE VÉTEL ADATLAPJAI

„GYSZ-5”

A gyermek védelembe vételekor kezdődő családgondozás dokumentumának címét a jogszabályi előíráshoz képest kibővítettük, és „Családi/egyéni gondozási-nevelési tervnek” nevezzük. A módosítás oka az, hogy ebben a gondozási fázisban a gyermek még a családjával él együtt, olyan rendszer tagjaként, amelyben mindenki hatással van a többiekre, s a rendszer működésének egyensúlyát bármelyikükkel történő változás befolyásolja, ezért a gondozási-nevelési terv mindegyik, közös határozattal védelembe vett gyermek esetében egy adatlapon készíthető.

AZ ADATLAP VEZETÉSE

Az adatlapot a gyermek(ek) védelembe vételi határozatának jogerőre emelkedését követő 15 napon belül kell elkészíteni. A későbbi módosításokat a családdal aláíratva ezen a lapon vagy pótlapok betoldásával kell dokumentálni.

Az adatlap egész felépítése a család rendszerszerű gondozásának szakmai szemléletét tükrözi. A fejlécben ezért nem egy gyermek nevét kell feltüntetni, hanem *az összes, egy határozattal védelembe vett gyermekét*, ezzel is tükrözve, hogy gondozásukat egymással szoros összefüggésben tervezzük.

„A kitöltött lapok száma” kérdés a tervet tartalmazó lapok számát kéri. Ennek az a magyarázata, hogy magát a gondozási-nevelési tervet rögzítő táblázatot folyamatosan kell vezetni, újabb és újabb sorok beszúrásával, és így fennáll a veszélye, hogy egy-egy oldalt esetleg nem küldenek tovább, nem vesznek figyelembe, vagy elkallódik

Tervkészítés oka: lehet maga a védelembe vétel, de lehet a védelembe vétel felülvizsgálat utáni fenntartása is. Felfogásunk szerint ugyanis nem képzelhető el, hogy a védelembe vétel felülvizsgálata után ugyanaz a terv maradjon érvényben, mint előtte. És itt nemcsak a határidők módosulásáról van szó, hanem lényegi kérdésekről is, arról, hogy nem lehet senkinek sem érdeke, hogy ugyanazokkal a módszerekkel, támogatásokkal éveken keresztül megoldatlanul tartsa a problémákat. Ha tehát az adatlapot a felülvizsgálat utáni új terv dokumentálására készítik, akkor okaként a kötelező felülvizsgálat vagy rendkívüli felülvizsgálat kifejezéseket kell aláhúzni.

A továbbiakban néhány olyan dátumot, tervsorszámot, határozatszámot kell felsorolni, amelyek egyrészt azt jelzik, hogy mennyi idő telt el a tárgyalás és a határozat megszületése között, másrészt azt, hogy volt-e fellebbezés ellene, vagy a törvényi határidőn belül jogerőre emelkedett-e. A tervet csak a határozat jogerőre

emelkedése után kell elkészíteni, ami elegendő időt ad a családgondozónak és a családnak a célok és az azokhoz vezető lépések, beavatkozások meghatározásához.

Az adatlap gerincét az a **I. jelű táblázat** jelenti, amelyen a családgondozás tervét dokumentálni kell. Ez a kérdés egy négy oszlopból és szükség szerint beiktatható sorokból álló táblázat, amelynek minden sorában egy-egy probléma kezelésének lépéseit kell végigvezetni az oszlopok címében jelzett szempontok alapján.

Az első oszlopban magát a veszélyeztető tényezőt, problémát kell megnevezni. Mint mondtuk, egy táblázati sorba (kockába) csak egyet. A mellette lévő oszlop azonos sorában a probléma megoldásához vezető lépéseket kell felsorolni, egymás alá írva. A harmadik oszlopba az egyes lépések megvalósításában segítők nevét, teendőit kell felsorolni, végül az utolsó oszlopba a teljesítés megkezdésének és befejezésének határidejét és a teljesítés rendszerességét. Azért nem egyszerűen a határidőt kértük, mint korábbi adatlapunkon, mert a feladatok többsége – mint azt a kitöltött adatlapokon is olvashattuk – „folyamatos”. Néhány esetben persze ez a megfogalmazás arra utal, hogy a terv készítője nem tud reális feladatokat és határidőket megfogalmazni, de vannak olyan teendők is, amelyek valóban folyamatosak, ezért itt helyénvalóbb a feladat teljesítésének, a teljesítés kontrollálásának a rendszerességét feljegyezni. Más esetekben a feladat teljesítésének a dátuma a családon, gondozókon kívüli tényezőkön múlik, ezért ilyenkor reálisabb a teljesítés elkezdésének határidejét kérdezni.

A gondozási-nevelési tervnek csak akkor van értelme, ha az érintettek ismerik azt, és vállalják az együttműködést a végrehajtásában, ezért itt különösen fontos a család aláírása az adatlap végén.

AZ ADATLAP TOVÁBBÍTÁSA

Az adatlapot a védelembe vételt elrendelő jegyző részére kell továbbítani, a határozat jogerőre emelkedését követő 15 napon belül.

„GYSZ-6”

A munkacsoport az adatlapot a védelembé vétel körében végzett családgondozás féléves értékelését és kötelező éves felülvizsgálatát előkészítő helyzetértékelés dokumentálására készítette.

Valójában itt két kötelezettség egybeeséséről van szó. Egyrészt ugyanis a Gyvt. 68. § (5) bekezdése kötelezően előírja a védelembé vételnek mint jogi aktusnak a felülvizsgálatát: „A települési önkormányzat jegyzője – kérelemre bármikor, hivatalból évente – felülvizsgálja a védelembé vétel indokoltságát”, amihez a 15-ös rendelet 22. § (5) bekezdése világosan hozzárendeli a gyermekjóléti szolgálat által nyújtandó tájékoztatást: „A családgondozó a védelembé vétel felülvizsgálata során tájékoztatja a jegyzőt a védelembé vétel körében végzett családgondozói tevékenységéről, és megindokolt javaslatot tesz [...]”

A 15-ös rendelet 16. § (5) bekezdése ugyanakkor kötelezővé teszi a kialakult veszélyeztetettség megszüntetése érdekében végzett családgondozás féléves értékelését: „A családgondozó – a gyermek és a szülő (törvényes képviselő) közreműködésével – szükség szerint, de legalább hat hónaponként értékeli a gondozás eredményességét, és a megállapításokat a helyzetértékelésben rögzíti.” A munkacsoport álláspontja szerint „ez a kötelezettség akkor is fennáll, ha a gyermeket védelembé vették”, s az adatlap mindkét funkciót szolgálja.

AZ ADATLAP VEZETÉSE

Az adatlaphoz fűzött útmutató szerint a gyermekjóléti szolgálat családgondozója az adatlapot védelembé vétel esetén félévente kitölti. Felülvizsgálat előtt ennek határideje 15 nap, féléves helyzetértékelés esetén az intézmény belső szabályozása határozza meg. Bizonyos részei – azok, amelyek a feladatok teljesítését/ teljesülését dokumentálják – folyamatosan vezethetők, a következtetésekre, összegzésekre vonatkozó részeket azonban nem javasolt sokkal a megadott időpontok előtt kitölteni, mert akkor fennáll a veszélye, hogy a tapasztalatok javaslatok nem az aktuális helyzetet tükrözik.

A fejléc kérdéseiről: A védelembé vételi családgondozás tervezéséhez hasonlóan a több gyermekre vonatkozó helyzetértékelés is készülhet egy adatlapon, ha az ügyükben egy közös határozat született. A védelembé vétellel érintett gyermekek nevét, anyjuk nevét kell a lap elején azonosításként rögzíteni.

A helyzetértékelés jellegét három felsorolt lehetőségből – féléves, éves, rendkívüli – aláhúzással kell kiválasztani. A védelembé vétel hatósági felülvizsgálata jogszabály szerint legalább évente egyszer kötelező, ezt az esetet az „éves” szó aláhúzásával kell jelezni. A „rendkívüli” kifejezés a nem tervezett, hanem kérelemre indított hatósági felülvizsgálatra vonatkozik, a „féléves” jelző pedig a védelembé vétel keretében végzett családgondozás belső, szakmai értékelését jelenti.

Az adatlap szakmai tartalma a következő témakörök köré csoportosítható:

- együttműködések általános bemutatása – családdal és más szakemberekkel, 1-2. kérdés
- a védelembe vételi tervben megfogalmazott konkrét feladatok végrehajtása, 3. kérdés
- a meghatározott feladatok értékelése célszerűség szempontjából, 4. kérdés
- a gondozás alatt felmerült újabb problémák, 5. kérdés
- jövőre vonatkozó javaslatok, 6. kérdés.

Az együttműködésekre vonatkozó kérdések egyike a család-családgondozó együttműködésről, a másik a családgondozó másokkal, szakemberekkel, a család környezetébe tartozó személyekkel folytatott konzultációiról szól.

A *család együttműködésének értékelése* különösen akkor esik nagyon súlyosan a latba, ha nem szűntek meg a védelembe vételt szükségessé tevő okok, és fel kell vázolni a gondozás további perspektíváit. A szülők hozzáállásának fényében lehet gondolkodni azon, hogy hány évig tartható fent a védelembe vétel, illetve, hogy mikor nem várható tőle eredmény. A szakellátásban dolgozó szakemberek gyakran panaszkodnak, hogy egyre több kamasz, kiskamasz kerül be az ellátásba – sok esetben évekig húzódó alapellátás vagy védelembe vétel után – olyan mentális állapotban, amelyet már nagyon nehéz helyrehozni. Anélkül, hogy elstetett döntésekre biztatnánk bárkit is, azt javasoljuk, hogy az adatlap *1. kérdésének* megválaszolásakor ilyen szemmel is mérlegeljen. Természetesen a családgondozó önvizsgálata is része a kérdésnek: az együttműködés ugyanis nem egyoldalú dolog, ahhoz a segítő empatikus de határozott kommunikációja, a támogatások érthető felajánlása szükséges. Ha nem sikerült a család megnyerése, az lehet a hibás kommunikáció következménye is.

A *2. kérdés* az egyéni gondozási-nevelési tervben foglaltakon felüli konzultációkat és azok tapasztalatait tartalmazza.

A *3. kérdés* a családi/egyéni gondozási-nevelési tervhez hasonlóan táblázatos formában tartalmazza a végzett feladatok értékelését. Ez az a rész, amely folyamatosan is vezethető az egyes pontok teljesítésének ütemében. A táblázat oszlopainak címei visszautalnak a „GYSZ-5” adatlap táblázatának oszlopaira, csak más sorrendben. Rendező elve nem a feladatok megnevezése, hanem a feladatok elvégzésében szerepet vállalt személyek felsorolása, majd a hozzájuk kapcsolódó vállalások teljesítésének értékelése. A családi/egyéni gondozási-nevelési tervben („GYSZ-5”) megjelölt felelősök neve a „GYESZ-6” táblázat első oszlopában jelenik meg. A névvel egy vonalban a következő oszlopokba be kell írni az oszlop címe szerint a vállalt feladatot, a teljesítése mértékét, idejét, hatását. A legutolsó oszlop kitöltése úgy történik, hogy a konkrét feladat végrehajtása által bekövetkezett változásnak az egész családi rendszer működésére gyakorolt hatását vizsgálják. Ha például egy családban az édesanya elment dolgozni, a feladat célja (és remélt hatása) feltehetőleg az volt, hogy javuljon a család anyagi helyzete. Következményes hatása viszont nagyon sokféle lehet. Csak néhány példa: meg kell szervezni az otthon

maradó gyerekek felügyeletét, étkezését; az anya fáradtabb, idegesebb a szokásosnál, vagy esetleg éppen ellenkezőleg: kiegyensúlyozottabb, nagyobb az önbizalma; a gyerekek nehezen viselik az anyától való elszakadást; a férj féltékeny lesz; ha munkanélküli, az önbecsülése csökken, ezért agresszívvé válik feleségével szemben... A hatások ismertetése után a 4. kérdésben egy lépéssel tovább kell menni, és azt vizsgálni, hogy a célok, a várt eredmények és a váratlan következmények együttesen milyen mérleget mutatnak, igazolják-e a feladat célszerűségét, azt, hogy a feladat meghatározása egyáltalán helyes volt-e, megfelelő volt-e az adott helyzet kezelésére. Ha a feladat megfelelő teljesítése nem az elvárt hatást eredményezte, annak két oka lehet: vagy rossz volt a feladat kijelölése, vagy közbejött valami, ami félresiklatta a folyamatot. Ezért kell a családi rendszerek egyediségében külön felülvizsgálni a kijelölt feladatokat. Csak alapos elemzés után szabad nyugodt lélekkel véleményt formálni és javaslatot tenni.

Az **5. kérdés** az idő közben felmerült újabb problémákat, veszélyeztető tényezőket veszi számba. Ezek egy része adódhat akár a feladatok végrehajtásából is. A fenti példában az édesanya munkába állása által generált újabb problémák hosszabb távon, ha megoldatlanok maradnak, valódi veszélyeztető tényezővé válhatnak, és itt mindenképpen felsorolandók. Természetesen a családi rendszer diszfunkciós működéséből, a család és környezete viszonyának helytelen működéséből, a társadalomban végbemenő változásokból, szociális intézkedésekből is adódhatnak új problémák, amelyeket a veszélyeztető tényezők eszkalálódásának elkerülése érdekében észre kell venni.

A fentieket összegezve kell megtenni a **6. kérdésben** a javaslatokat a védelembé vétel fenntartására vagy megszüntetésére, a megfelelő sor aláhúzásával. A felkínált lehetőségek közül az elsőt, amely úgy szól, hogy „megszüntetés eredményesség miatt”, akkor kell alkalmazni, ha a jövőben enyhébb intézkedésre van szükség. Ha viszont más gyermekvédelmi gondoskodási formára –családba fogadás, nevelésbe vétel– van szükség (a védelembé vétel egyidejű megszüntetésével), akkor a harmadik sort kell aláhúzni.

A család aláírása nem maradhat le erről az adatlapról sem.

AZ ADATLAP TOVÁBBÍTÁSA

A védelembé vétel helyzetértékelésének adatlapját az előírás szerint felülvizsgálat esetén a védelembé vételi határozatot meghozó, s a felülvizsgálat időpontját kitűző jegyző részére kell a felülvizsgálat előtt 10 nappal megküldeni.

AZ ÁTMENETI ÉS TARTÓS NEVELÉS ADATLAPJAI

Az átmeneti és tartós nevelés folyamatának – nevelésbe vételi javaslat, elhelyezés, gondozás-nevelés, családgondozás, felülvizsgálat – dokumentálására a következő adatlapokat készítettük:

„TESZ-1” }
 } az elhelyezés folyamatához kapcsolódó
 } javaslat és terv
„TESZ-2” }

„GH-1 – a gyermek gondozásának-nevelésének tervezése

„GH-2” }
„GYSZ-7” } a családgondozás és a család-gyermek kapcsolattartás támogatásának
 } tervezése

„GYSZ-8” }
 } a felülvizsgálat előkészítése,
 } helyzetértékelés
„TESZ-3” }
 }
„TESZ-4” }
 }
„GH-3” }

„GYH” – felülvizsgálat

Mint látható, a nevelésbe vétel különböző fázisainak dokumentálását szolgáló adatlapok száma a korábbinál lényegesen több, mivel a folyamatban részt vevő ellátók, tanácsadók, gondozók feladatai szerint differenciáltuk őket.

AZ ELHELYEZÉS FOLYAMATÁHOZ KAPCSOLÓDÓ ADATLAPOK

Az elhelyezési értekezlet és az ahhoz kapcsolódó tervek, adatlapok

Írta: Deák Sándorné¹⁴

A gyermekek védelméről szóló törvény alkotta rendszerben a gyámhivatal feladata annak biztosítása, hogy a nevelésbe vétel a törvényben meghatározott cél érdekében történjen. A Gyvt. azonban kettéválasztotta a szolgáltató és a hatósági feladatokat, ezért a gyámhivatal csakis a maga sajátos igazgatási eszközeivel biztosíthatja a törvényi célok megvalósulását.

A gyámhivatal eszközei a nevelésbe vétel céljának biztosításában a következők:

- döntés a nevelésbe vételről, illetve annak megszüntetéséről,
- a gondozás helyének meghatározása, illetve megváltoztatása,
- döntés az egyéni elhelyezési terv jóváhagyásáról,
- a nevelésbe vétel felülvizsgálata,
- a gyám kirendelése (felmentése stb.).

A gyámhivatal nevelésbe vételhez kapcsolódó eljárása a gyermekvédelmi szakértői bizottság szakvéleményére alapozott elhelyezési javaslaton és egyéni elhelyezési terven alapul. Garanciális elem a jogszabályban az, hogy a nevelésbe vétel elrendelése előtt a szakszolgálat a javaslatát az egyéni elhelyezési terv elkészítésével egyidejűleg az általa összehívott elhelyezési értekezleten a megyei illetve az országos gyermekvédelmi szakértői bizottság véleményére alapozva alakítja ki. A gondozási hely meghatározásához szükség van a gyermekjóléti szolgálat javaslatára is.

Az Országos Gyermekvédelmi Szakértői Bizottság szakvéleményének megkérésére két esetben kerül sor, ha a megyei bizottság a minisztérium speciális gyermekotthonában történő elhelyezésre tesz javaslatot, illetve az érdemi határozat elleni fellebbezésben a megyei szakértői bizottság szakvéleményének felülvizsgálatát kérték.

A *gondozási hely meghatározása* során a gyámhivatalnak figyelemmel kell lennie a nevelés megkívánt folyamatosságára, a testvérek együtt elhelyezésére, a gyermek nemzetiségi, vallási és kulturális hovatartozására, életkorára, egészségi állapotára, szocializációs szintjére, valamint a lakóhelyétől, a tanintézménytől való távolságra. A szakvélemények alapján a speciális ellátást igénylő, illetve a sajátos szükségletekkel bíró gyermekek számára állapotuknak megfelelő, illetve különleges ellátást biztosító gondozási helyet kell biztosítani.

Gondozási hely meghatározásának dokumentálása az egyéni elhelyezési javaslat elnevezésű 4. sz. adatlapon [az új rendszer szerint a TESZ-1 adatlap első része – D. E.]

¹⁴A Komárom-Esztergom Megyei Gyermekvédelmi Szakértői Bizottság, továbbá a Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat elhelyezési javaslatának megjelenítése, esetleges eltéréseinek okai a gyámhivatali döntésekben. Vizsgálati anyag, 2006. Köszönet Deák Sándornénak azért, hogy a rendelkezésünkre bocsátotta.

történik. Az adatlap azt a döntéshozatali folyamatot hivatott rögzíteni, amelynek alapján az értekezleten részt vevő szakemberek eljutnak a gyermek gondozási helyének meghatározásáig. Az adatlapnak lényegesen több információt kell szolgáltatnia, mint a javasolt gondozási hely megnevezését. Láttatnia kell a folyamatot, amelynek nyomán a részinformációk ismeretében megalapozott javaslat születik.

Az *egyéni elhelyezési terv* olyan, a területi gyermekvédelmi szakszolgálat által készített és a gyámhivatal által jóváhagyott program, amely meghatározza, hogy a nevelésbe vett gyermeket a nevelésbe vétel megszüntetése után hol kívánják elhelyezni, ennek eléréséhez kinek milyen feladatokat kell teljesítenie. A terv egyrészt az állam, másrészt a család (a gyermek és a szülő) feladatait fogalmazza meg. A feladatokat az állam részéről elsősorban a szakszolgálat, a nevelőszülő, a gyermekotthon és a gyermekjóléti szolgálat hajtják végre. A terv jogszerűsége és célszerűsége, valamint végrehajtása felett a gyámhivatal gyakorol ellenőrzést. A Gyer. 107. § (2) bekezdése az egyéni elhelyezési tervnek azokat a garanciális elemeket sorolja fel, amelyek jóváhagyásáról dönt a gyámhivatal. A rendelet (3) bekezdésében azok a szakmai tartalmi elemek szerepelnek, amelyeket nem kell jóváhagynia a gyámhivatalnak.

A gyámhivatal által elfogadott egyéni elhelyezési terv a rendelet szerint tartalmazza:

- annak a célnak a megjelölését, hogy az átmeneti nevelés megszüntetése után melyik szülő vagy más hozzátartozó gondozásába kerüljön a gyermek,
- az átmeneti nevelés várható időtartamát,
- a gyermek és a szülő, vagy az erre feljogosított más hozzátartozó kapcsolattartására vonatkozó javaslatot,
- azokat a feltételeket, amelyekről a szülőnek és a gyermeknek kell gondoskodnia, és amelyek teljesítése nélkül az átmeneti nevelésbe vétel nem szüntethető meg,
- a szükséges bírósági vagy hatósági intézkedések megjelölését,
- a felülvizsgálat időpontját, ha az az évenkénti - 3 éven aluli gyermek esetében a félévenkénti - határidő előtt indokolt.

Az egyéni elhelyezési terv a szakmai munkát segítő tartalmazza továbbá:

- az előírt feltételek megvalósításához igénybe vehető szolgáltatások megjelölését,
- a gyermekvédelmi szakszolgálat, a gyermekotthon családgondozója és a lakóhely
- szerinti gyermekjóléti szolgálat családgondozója közötti munkamegosztás elveit,
- a családgondozó, a szülő és a gyermek közötti együttműködés részletes szabályait,
- a szakmailag indokoltnak tartott egyéb feltételeket.

Az egyéni elhelyezési terv dokumentálása az 5. sz. adatlapon (*az új rendszer szerint a TESZ-1 adatlap első része –D.E.*) történik. A fentiekén túl célja továbbá, hogy tájékoztatást, információt nyújtson a gyermek gondozójának. A benne rögzített adattartalom teszi lehetővé azt, hogy a gondozó biztonsággal közelíthessen a gyermekkel kapcsolatos problémákhoz, a lehetőségekhez képest felkészülten fogadhassa őt. Tartós nevelésbe vétel esetén általában nem születik döntés a kapcsolattartásról.

„TESZ-1”

Az elhelyezési folyamatban használandó új, „TESZ-1” és „TESZ-2” adatlapok felosztásának alapja a korábbi rendszer logikájával ellentétben nem az elhelyezési javaslat és egyéni elhelyezési terv szétválasztása, hanem az átmeneti vagy tartós nevelésbe vétel megkülönböztetése. Ezen belül a gyermek elhelyezési javaslatát és egyéni elhelyezési tervét egy adatlapon, a „TESZ-1”-en kell dokumentálni, de – visszautalva az adatlapok rugalmas kezeléséről korábban írottakra – szükség szerint ennek az adatlapnak egyes részei önállóan, illetve a végéhez csatolt betétlappal együtt, vagy éppen a „TESZ-2”-höz csatolva is használhatók.

Akik ismerik az adatlaprendszer készítésének és változásainak történetét, emlékezhetnek rá, hogy a gyermek átmeneti nevelésbe vételi eljárása során készítendő elhelyezési javaslat és egyéni elhelyezési terv dokumentálását eredetileg is egy adatlapon képzeltük el. Akkor azonban ezt sokan a szemünkre vetették, mondván: a két lapnak mindenképpen külön kell lennie, már csak azért is, mert nem feltétlen egyszerre készülnek. Ezt támasztotta alá egyébként az akkoriban hatályos, kissé ellentmondásos szabályozás egyik pontja, a Gyer. 106. § (1): „Az egyéni elhelyezési tervet a gyámhivatal általában az átmeneti nevelésbe vétel előtt, a gondozási helyre vonatkozó javaslattal együtt szerzi be. A gyámhivatal a terv elkészítésére legkésőbb az átmeneti nevelésbe vételtől számított 30 napos határidőt is meghatározhat.” Ugyanennek a jogszabálynak más pontja viszont az átmeneti nevelésbe vételi határozatban olyan rendelkezések megfogalmazását írta elő, amelyekre javaslatot csak az elhelyezési tervből meríthet a gyámhivatal.

A gyakorlati tapasztalatok azt mutatták, hogy a gyermek átmeneti nevelésbe vételi eljárása során az elhelyezési javaslat és egyéni elhelyezési terv általában egyszerre készül.

A törvény és a kormányrendelet módosításai után ez a kérdés tisztázódott, mivel a Gyvt. 60. §-a szerint a területi gyermekvédelmi szakszolgáltatás az átmeneti és tartós nevelésbe vétel iránti *eljárás során* gondoskodik a gyermek egyéni elhelyezési tervének elkészítéséről. A gyer. 103. § (1) szerint a gyámhivatal a gyermek átmeneti nevelésbe vételének elrendelése *előtt* szerzi be az elhelyezési javaslatot a gyermekvédelmi szakszolgáltatástól, a 106. § (1) szerint pedig az elhelyezési terv elfogadásáról az átmeneti nevelésbe vétel elrendelésével egyidejűleg dönt.

Ezek után úgy érezzük, nem lehet vitás, hogy a két anyag nemcsak összetartozik, de – természetesen megkülönböztető címmel ellátva – egy adatlapon meg is jeleníthető.

AZ ADATLAP VEZETÉSE

A „TESZ-1” adatlap egy általános adminisztratív résszel kezdődik, mely az értekezlet dátumát, meghívottainak és résztvevőinek névsorát tartalmazza, majd a továbbiakban a két jogszabályban nevesített dokumentum szerinti két részre, elhelyezési javaslatra és egyéni elhelyezési tervre oszlik, melyek kezelhetők együtt is, de le is választhatók egymásról, aszerint, hogy csak javaslat, vagy csak terv vagy mindkettő készül-e.

Az együtt, illetve a külön kezelés néhány jellemző esete:

- Abban az alaphelyzetben, ha a gyermek átmeneti nevelésbe vételi eljárása során hívta össze a területi gyermekvédelmi szakszolgálat az elhelyezési értekezletet, s az összejött szakemberek egyetértenek az átmeneti nevelésbe vétellel, az elhelyezési javaslat és elhelyezési terv is elkészül.
- Ki kell tölteni a teljes adatlapot akkor is, ha a már szakellátásban lévő gyermek elhelyezését változtatják meg, mivel ilyenkor óhatatlanul változhatnak a terv bizonyos fontos pontjai is, például a kapcsolattartás körülményei, a gyermeket érintő feltételek, feladatok teljesítésének konkrét módosítai, vagy a gyermek gondozásában közreműködő szakemberek személye, az együttműködés körülményei. Mindezt az elhelyezés megváltoztatásakor éppoly alaposan meg kell vizsgálni, mint azt, hogy egyáltalán miért történik, és indokolt-e a gondozási hely megváltoztatása.
- Ha azonban az értekezlet nem ért egyet az átmeneti nevelésbe vétellel, akkor elegendő az első résznek az elhelyezési javaslat megtételéig eső részét kitölteni és az ott rögzített javaslattal továbbítani az adatlapot a gyámhivatalnak.
- Az első részt kell teljes egészében kitölteni, ha tartós neveltnak nyilvánított gyermek első elhelyezése ügyében ül össze az értekezlet, mert ennek a gyermeknek az egyéni elhelyezési tervét a „TESZ-2” adatlap fogja tartalmazni.
- Ha egy már szakellátásban lévő, eredetileg átmeneti nevelésben lévő gyermeket nyilvánítanak tartós neveltté, nem feltétlenül van szükség új elhelyezési javaslat készítésére, csak akkor, ha a gyermek elhelyezése is változik – a lapok kitöltése ilyenkor tehát attól függ, milyen megoldást tartanak szükségesnek.
- Ha az értekezlet nem az átmeneti nevelésbe vételi eljárás során került összehívásra, hanem a már elfogadott elhelyezési terv egyes pontjainak módosítása érdekében, mint például a kapcsolattartás újraszabályozására teendő javaslat vagy a szülőket, gyermeket érintő feltételekben bekövetkező jelentős változások, akkor elegendő az elhelyezési tervet és a külön betoldott betétlapot kitölteni.

Mivel az adatlapot az elhelyezési értekezleten kell kitölteni, s a jelenlévőkkel alá kell írni, vezetése elég nagy technikai, szervezési munkát igényel. Sok helyen maga a facilitátor vezeti, ami, tapasztalatom szerint – különösen, ha nem gyakorlott szakemberről van szó – nagy nehézségekkel jár, és akadályozza őt az értekezlet érdemi vezetésében. Van, ahol az értekezlet folyamán a területi gyermekvédelmi szakszolgálat egyik jelenlévő szakembere jegyzeteket készít az elhangzottakról, az értekezlet végeztével azokat gépbe teszi, és kinyomtatva írja alá a jelenlévőkkel. Ennek az a hátránya, hogy hosszabb időt vesz igénybe, és a jelenlévők számára holt időt jelent. (Igaz, a szülők és a gyermek jelenlétét kínos feszengés helyett fel lehetne használni a gyermek új gondozási helyével, jövővel, nevelőivel, gyámjával való ismerkedésre, a feszültségek oldására is.) Akad olyan területi gyermekvédelmi szakszolgálat is, amely jegyzőkönyvvezetőt alkalmaz az értekezleteken, aki azonnal számítógépbe írja az megállapításokat. Az új adatlapok esetében célszerű ezt a megoldást választani, hiszen a táblázatos forma géppel vezethető és jól alkalmazható a beírandó szöveg hosszához. Bármelyik megoldást választják is, a későbbi félreértések elkerülése érdekében az értekezletet vezető szakembernek ügyelnie kell arra, hogy az egyes témakörök megvitatása után a jegyzőkönyvvezető és minden más résztvevő számára is világos legyen az elfogadott álláspont, és az egyes kérdésekre írandó válaszok. Erre különösen azért kell odafigyelni, mert a kérdéseket nem feltétlen az adatlapon leírt sorrendben, és biztos, hogy nem az ott szereplő megfogalmazásban kell feltenni. Mi az átlagos, szakembereknek szóló nyelvezeten fogalmaztunk, de a szülők, gyermekek számára ez nem mindig érthető, ezért hozzájuk mindig az ő nyelvükön kell szólni.

Az adatlapok kipróbálása során volt olyan eset, amikor az egyébként okos, de sok problémával küzdő, speciális otthonba került 14 éves kislány az értekezlet vége felé, amikor már megbeszélték az édesanyja halálától kezdve minden baját, a neki szegezett kérdésre: „Akarod-e, hogy etnikai származásod szerinti nevelésben részesülj?“, sírova felelte: „Elnézést, de nem értem a kérdést.”

A jó facilitátor ismeri az adatlap kérdéseit, de nem teszi fel közvetlenül azokat, hanem az egyes témakörökből kezdeményez beszélgetést, vitát a szakemberek és az érintettek között, amiből aztán megszületnek a javaslatok, tervek, és kiszűrhetők a kérdésekre adandó válaszok is. Ilyen viták vezetésében tapasztalataink szerint sokszor könnyebb helyzetben vannak a területi gyermekvédelmi szakszolgálat saját szakemberei, mivel ők általában jól ismerik az esetet és a szereplőket is, és így – feltéve, hogy az intézmény dolgozóiként is függetlenek tudnak maradni a döntéssel kapcsolatban – gördülékenyebben tudják vezetni az értekezletet. Ám éppen a területi gyermekvédelmi szakszolgálat belső facilitátorai esetében lehet tapasztalni olyan „időtakarékos” megoldást, mely szerint az adatlapot már az összejövetel kezdete előtt félig kitöltik. Azokra a kérdésekre, amelyek azt feszegetik, hogy valóban az átmeneti nevelés-e a megoldás, és nincsen semmiféle lehetőség az alapellátás vagy családba fogadás alkalmazására, vagy hogy a javasolt elhelyezés megfelel-e a gyermek szükségleteinek, eleve beírják az igenlő válaszokat. Ez a megoldás természetesen szakmailag elfogadhatatlan, és ellentétes az értekezlet céljával.

Az eset előzetes ismeretében az összejövétel vezetője azt is tudhatja, hogy az egyes szereplők számára melyek a különösen kínos témák, amelyeket nagy tapintattal, és esetenként az értekezlet résztvevőinek szűkebb körében kell megbeszélni. Nem szabad elfelejteni, hogy ez nem rendőrségi kihallgatás, itt nem vádlottak vannak, hanem olyan emberek, akiken segíteni szeretnénk, s ennek a hangnemben is érződnie kell.

Az adatlap elején a *fejléc* rögzíti a gyermek személyazonosító adatait, a területi gyermekvédelmi szakszolgálat által adott törzsszámát, és külön táblázatban az értekezleten megjelentek névsorát. Fontos része ennek a táblázatnak az a kérdés, hogy a megjelentek olvasták-e a GYSZ-3 adatlapot. Ha erre a kérdésre nemmel válaszolnak, jelezzék a válasz mellett azt is, ha nem is kapták meg a kérdéses adatlapot. A GYSZ-3 adatlap ismerete nélkül alig képzelhető el hatékony, kompetens döntést hozó elhelyezési értekezlet még a mai szabályozás mellett is, amikor a gyerekek mindenképpen átesnek a szakértői bizottság vizsgálatán. Szerencsés, ha a bizottság tagjai is olvashatják az alapellátásban készült adatlapokat. A kijelölt gondozó számára a területi gyermekvédelmi szakszolgáltatónak kell biztosítania egy példányt az adatlapokból, hiszen azokból tudja már előre megítélni, hogy az általa nyújtható ellátás megfelel-e a gyermek szükségleteinek, és őt be tudja-e majd fogadni a gondozóhely közössége.

I. RÉSZ: ELHELYEZÉSI JAVASLAT

Az adatlap I. része, az Elhelyezési javaslat azt a döntéshozatali folyamatot vezeti végig, amelynek során az elhelyezési értekezlet résztvevői meghatározzák a gyermek gondozási helyét. Ennek feltétele, hogy valamennyi meghívott szakember felkészülten érkezzen, és legyen elképzelése arról, hogy szakmailag mi a legjobb lehetőség a gyermek számára. Így az értekezlet nem válik parttalanná, és valódi érvek és adatok ismeretében születik meg a javaslat.

1. kérdés: ide a legfontosabb veszélyeztető tényezőket, a szülők elmarasztalható viselkedését kell beírni, vagy azt, ha az elhelyezési értekezletet az elhelyezés megváltoztatására irányuló kérelem, javaslat miatt hívták össze. Akkor is kell értekezletet tartani, ha az egy központhoz tartozó lakásotthonokon belül kívánják a gyermek elhelyezését megváltoztatni (ezt a kötelezettséget sokszor, a gyámhivatal hallgatólagos beleegyezésével, nem tartják be). Sok helyütt, sajnos, ezt a módszert alkalmazzák a szabályszegő gyermekek megbüntetésére. Mivel a gyermek érdekében a biztonság és állandóság éppúgy fontos, mint a szabályok betartása, nem biztos, hogy ezt a megoldást támogatni kell a szabályszegés okainak feltárása és annak megfelelő esetleges korrekciós programok biztosítása helyett. Az áthelyezésnek minden esetben komolyan indokoltnak kell lennie, s ezekre az indokokra (is) kérdeztünk rá ebben a kérdésben.

A **2–10. kérdések** lehetőséget adnak arra, hogy az összejövétel résztvevői még egyszer számba vegyék a családgondozás eredményeit, kudarcait, az elhelyezési értekezlet összehívásának okát, a gyermek családból való kiemelésével szemben szóba jöhető

megoldásokat, s azt, hogy valóban megtettek-e mindent a végső megoldás elkerülésére. Ezeken a kérdéseken elvileg a gyermekjóléti szolgálat, sőt már a gyámhivatal is túljutott korábban, mégsem hiábavaló, ha még egyszer – egy ideig most utoljára – a folyamatban érintettek vagy közreműködők legszélesebb körében, szakértői vélemény birtokában számot vetnek minden megelőző lehetőséggel – a családnak nyújtandó újabb támogatások, rokonoknál történő elhelyezés –, és ezt pontosan dokumentálják.

A 2–7. kérdésekből az is kiderül, ha az elhelyezés valójában kényszermegoldás, mert a család lakóhelyén nem elérhető minden, törvényben biztosított segítség, ellátás. Gyakran ilyen hiányzó intézmény az átmeneti gondozás valamely válfaja, hiszen nem mindig könnyű meghúzni a határvonalat például a család életvezetési problémája esetén az alapellátás és a szakellátás indokoltsága között, s ha a család nem is tud ilyen megoldásról, és nem is ajánlják föl neki, akkor lehet, hogy valóban a szakellátás mutatkozik az egyetlen megoldásnak. „Tisztában kell lenni a családból történő kiemelés következményeivel, traumatizáló hatásával a gyermekekre. Mindig szem előtt kell tartani mindenkinek, hogy a jó szándék ellenére az átmeneti ideig történő családtól megfosztás az esetek 75%-ában a gyermek nagykorúságáig konzerválódik [...] *A hajléktalanná vált, gyermeküket szerető, de gondozásukban segítséget igénylő családok, gyermekek élethelyzetében az alapellátásnak kell támogatást nyújtania. Semmiképp sem jogszerű az alapellátás hiányát legalizálni a gyermek családjából történő kiemelésével. Az átmeneti nevelésbe vétel nem alternatívája az átmeneti gondozásnak.*”¹⁵

Elhelyezési értekezlet, 2005-ben: 19 éves, szép, jól öltözött, kulturált lány vitte be fél éves gyermekét a Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálathoz azzal, hogy örökbe kívánja adni. Ok: a gyermeket újszülöttként saját szüleihez nem vihette, mert ott nem megfelelőek a körülmények, elvitte hát férje családjához. Az anya élete ott pokoli volt, anyósáék nem szerették, rosszul bántak vele, megalázták. Nem tudott ott maradni tovább. Mivel a gyerekekkel nem volt hova mennie, úgy érzi, nincs más választása. Segítséget nem kért egyetlen intézménytől sem, nem volt a gyermekjóléti szolgálatnál sem – nem is nagyon tudja, mit várhatott volna tőle. A védőnők tanúsága szerint mindvégig szeretettel gondozta a gyermeket. Az értekezleten rendkívül céltudatosan, látszólag hűvös objektivitással beszélt a terveiről, arról, hogy felépíti a saját életét, munkát szerez, saját otthont teremt. Úgy gondolja, ehhez nyolc-tíz hónapra lesz szüksége. Némileg a szakemberek unszolására igent mondott arra a lehetőségre, hogy ez után magához vennie mégis a gyermeket. Az értekezlet vége felé elsírta magát. A gyermeket egy kistelepülésen élő nevelőszülőkhöz helyezték. Az anya ragaszkodott a havi kétszeri kapcsolattartáshoz, amihez a TEGYESZ felajánlotta, hogy helyiséget biztosít. A nevelőszülő csak havi egy alkalommal vállalja az utazást a megyeszékhelyre, a másik kapcsolattartást csak a lakásán

¹⁵ C É L V I Z S G Á L A T a Komárom-Esztergom megyei szakellátás rendszerébe került gyermekek sorsának tervezéséről, a döntési folyamat és az egyéni gondozási-nevelési program dokumentálásáról. Köszönjük Deák Sándornénak, hogy rendelkezésünkre bocsátotta.

tudja biztosítani, ami viszont az anyának fog majd egynapos utazást jelenteni. Az anya aggályát, hogy így alig jut majd ideje a babára, azzal oszlatták el, hogy a csecsemőt úgyis fárasztaná, ha túl sokáig maradna. A kapcsolattartás szabályozásának javaslatába be is írták, hogy a gondozási helyen az anya addig lehet a babával, amíg nem látják, hogy a gyermek fárad. A gyermek egyébként jól fejlődik, egészséges. Az anya távozása utáni megbeszélésből kiderült: a szakemberek tisztában vannak azzal, hogy a döntés megpecsételte az anya-gyermek kapcsolatot, s ezzel együtt a fiatal nőt is megerősítette anyaságának kudarcában. A családok átmeneti otthonának említésére elgondolkodtak, hogy talán tényleg meg kellett volna próbálni. Ott még lett volna esély arra, hogy kialakul az anyaság érzése, az anya-gyermek kötődés, miközben az anya az életét is rendezheti.

Az alapellátás során történtek felelevenítése gyakran heves vitát vált ki a szülők és a gyermekjóléti szolgálat jelen lévő képviselője között, mert nem egyformán emlékeznek arra, ki mit tett, milyen segítséget ajánlott fel, illetve utasított vissza. Lehet, hogy mindkettőjük igazat mond, csak éppen a családgondozó kommunikációja nem volt megfelelő a család együttműködésének megnyeréséhez, de még a helyzet megértéséhez sem. A szakembereknek nem mindig csak a kimondott szavak igazságát kell vizsgálni, hanem a személyek, szándékok hitelességét is. Ennek fényében lehet véleményt formálni arról, hogy az alapellátásban akár a korábbi, akár másik családgondozóval van-e még tartalék, vagy nem érdemes folytatni, illetve újra megpróbálni.

A korábbi adatlapokkal szerzett tapasztalatok szerint a szakemberek az elhelyezési javaslaton nem szívesen tüntetik fel azt, ha valamilyen jogszabályban előírt szolgáltatás nem elérhető a család számára, s emiatt kényszerhelyzetbe kerültek a döntés során. Mintha magukra vennék a hiányosságot, noha arról a legkritikább esetben tehetnek. Nyomatékosan kérjük hát az értekezlet vezetőit, hogy őszintén tüntessék fel az adatlapon – és nemcsak itt, hanem később, az elhelyezés kapcsán felmerülő igényeknél, szükségleteknél is –, ha a szükséges ellátás nem áll rendelkezésre. Ez egy módja lehet annak, hogy a mindenkori fenntartókat meggyőzhessék az igényekről.

A **11. kérdés** a gyermek szükségleteinek felsorolását tartalmazza az értekezlet egyes résztvevőinek és a Gyermekvédelmi Szakértői Bizottságnak a véleménye alapján, 8 csoportba sorolva. A táblázat logikája az, hogy minden fejlődési területről, szükségletről (pl. egészségi állapot, tanulás) föl kell jegyezni a szakértői bizottság, a szülők, a gyermek, az egyéb jelenlévők véleményét, adott esetben a gyermek igényét, majd az utolsó oszlopba a területi gyermekvédelmi szakszolgálatnak az előzőek alapján kialakult javaslatát az adott területen felmerülő szükséglet kielégítéséről. Az ebbe az oszlopba kerülő javaslat nem kérdőjelezi meg a szakértői bizottság javaslatát, véleményét, csak annyiban különbözik attól, hogy ide már a sok résztvevő szakértelme, a szülők és a gyermek kérése alapján kikristályosodott konkrét feladatot, megoldási módot kell beírni: hol, mit lehet lépni a szükséglet kielégítése érdekében.

Az adatlapon eddig lejegyzettek alapján a **12. kérdésben** kell megfogalmazni a gondoskodási formára vonatkozó javaslatot. Előfordulhat, hogy a nevelésbe vétel ellen szóló érvek súlyosabbak, és az értekezlet más megoldási formát jobbnak talál. Ilyen esetben tovább nem is kell menni az adatlap kitöltésével, csak az elhelyezési javaslat után lévő táblázatot kell aláírni arról, hogy a résztvevők a javaslattal egyetértenek-e.

Nem tipikus példája a gyermekvédelemben megjelenő eseteknek, mégis érdemes idézni egy konkrét példát Deák Sándorné már említett írásából annak illusztrálására, hogyan lehet a szakemberek konstruktív együttműködésével, ha nem is ideális, de az adott feltételek között elfogadható megoldást találni olyan problémára, amely az ellátórendszer hiányosságaiból – esetünkben ráadásul nem is a gyermekvédelmi ellátórendszer hiányosságából – ered, s amelyben más a szakértők és a szülők véleménye, igénye, érdeke:

*„Egy **halmozottan sérült gyermek** esetében a szakértői bizottság fogyatékos betegek otthonában történő elhelyezést javasolt, de a kislány átmeneti nevelésbe vételét nem. Az iratanyag alapján látható, hogy a gyámhivatal eljárása megfelel a Gyer. 103. §. (2) bekezdésében foglaltaknak. Az ügyben tárgyalást tartott, melyen a szülők kitarítottak amellet, hogy nem akarják, nem tudják tovább gondozni gyermeküket, kéri az átmeneti nevelésbe vételt, mivel a fogyatékos betegek otthonában a kislány elhelyezéséhez kb. 8 év szükséges.*

A szülők és maga a helyzet is kényszerhelyzet elé állította a szakembereket. A szakértői bizottság kiegészítette szakvéleményét azzal, hogy amennyiben a gyermek nevelésbe vételére kerül sor, életkorából adódóan illetve tartós betegsége miatt különleges ellátásra jogosult.

Az egyéni elhelyezési terv részletes indoklást, kiegészítést, magyarázatot tartalmaz. Jól láttatja a szakemberek dilemmáit. Különleges gyermekotthoni elhelyezésre ad kényszerjavaslatot, azonban rögzíti, hogy *«a gyermekotthonnak nem profilja a súlyosan sérült, fogyatékos gyermekek gondozása. A gyermek szükségleteinek megfelelő ápolást, fejlesztést, komoly erőfeszítések mellett, de biztosítani fogják, amíg felvételt nem nyer az állapota szerinti intézménybe».*

A gyámhivatal eljárása jogszerű, a Gyer. 103. § (2) bekezdésében foglaltaknak megfelelő. A szülők döntése olyan kényszerhelyzet elé állította a szakértői bizottságot, hogy szakvéleményét kiegészítette.”¹⁶

A **13. kérdésnek** abban az esetben van jelentősége, ha mégis nevelésbe vételt javasolnak. Sok esetben csak a gyermek elhelyezése után derül ki – mert nem kérdezte meg soha, senki –, hogy vannak testvérei, unokatestvérei szintén szakellátásban valahol: „[...] a mai tapasztalatok azt mutatják, hogy nem megfelelő az információáramlás, de nincs olyan intézmény sem, amely összefogná, kézben tartaná az egy-egy családdal kapcsolatos valamennyi adatot, értesülést. Ez olyankor okozza a legnagyobb gondot, amikor az egy családhoz tartozó gyerekek illetékessége

¹⁶ Deák Sándorné: A Komárom-Esztergom Megyei Gyermekvédelmi Szakértői Bizottság, továbbá a Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat elhelyezési javaslatának megjelenítése, esetleges eltéréseinek okai a gyámhivatali döntésekben.

esetleg más-más gyámhivatalhoz tartozik, még rosszabb esetben más TEGYESZ-hez is.”¹⁷

Az ilyen helyzetek elkerülésére ezt már ez elhelyezési értekezleten tisztázni kell, és azt is, hogy a közös elhelyezés érdeke-e a gyermeknek, s ő maga és a szülei akarják-e. Amennyiben az értekezlet végső javaslata ellentétes az érintett akaratával, illetve, ha külön elhelyezés mellett szól, azt különösen alaposan indokolni kell. Sokszor a valóságban csak helyhiányról van szó, de jó lenne, ha ezt is őszintén kifejténék a megfelelő sorban.

Körültekintő mérlegelés után a **14. kérdésnél** kell írásba foglalni az elhelyezési javaslatot. Mérlegelés alatt értjük egyrészt a 11. és 13. kérdésben megfogalmazott szükségleteket, igényeket, másrészt a szakértői bizottságnak a vizsgálatok után tett javaslatát (ami a kérdés *a*) pontjában szerepel). A *b*) pontban fel kell sorolni az elhelyezési értekezletre meghívott potenciális gondozók adatait. Az adatlapon 4 meghívott lehetséges intézmény, személy adatainak a beírására van lehetőség, de ennél többre a mai helyzetben nem is igen lesz szükség, de ha mégis, a táblázat bővíthető. A gyakorlat egyelőre azt mutatja, hogy olyan helyhiány van a szakellátás rendszerében országsszerte, hogy kevés az a területi gyermekvédelmi szakszolgálat, amely választani tud a lehetőségek között. (Helyhiányon persze nem mindig mennyiségi hiányt kell érteni, hanem minőségi hiányt, azt, hogy a meglévő helyek nem egyformán alkalmasak a különböző életkorú, egészségi és mentális állapotú gyermekek gondozására.) A felsorolt intézmények, személyek után azt is meg kell röviden indokolni, hogyha végül mégsem azt választották a gyermek gondozási helyéül. Ez nem jelenti a meghívott gondozási hely minősítését, csupán lehetőségeinek számbavételét, illetve, korlátainak a rögzítését. Ez azért nagyon fontos, mert az adott fenntartók ebből is láthatják, hogy milyen típusú szolgáltatások megszervezésére, bővítésére van azon a területen szükség. Másik fontos érv az indoklásra az, hogy az értekezlet jó előkészítésére ösztönözzön. Nem jó ugyanis senkinek, sem a gyermeknek, sem a meghívott lehetséges gondozónak, de az értekezlet facilitátorának s egyéb résztvevőinek sem, ha a gyermek feje fölött alkudoznak, és sorban utasítják el a befogadását. Szeretnénk, ha a választás a jobbnál jobb helyek közötti vetélkedés lenne a gyermekért, nem pedig a visszautasítások versenye, amelyben az ügyetlen vesztesnek kell elvinnie a gyermeket.

A **c) pont** fogalmazza meg végül az értekezlet választását, a **d) pont** pedig az egyes fejlődési dimenziók s egyéb fontos szempontok szerinti bontásban rákérdez a szükségletek kielégítésének lehetőségére, végül pedig a fentiek ismeretében a választás indoklására. A **d) pontban** felsorolt szempontok mindegyikére általában nem lehet igennel válaszolni, ezért azt szeretnénk, ha a *„Miért éppen ezt az elhelyezést javasolják – különös figyelemmel azokra a szükségletekre, amelyekre a válasz „részben”, vagy „nem”?”* kérdésre adott válaszban részleteznék, hogy milyen prioritások mentén hozták meg döntésüket. Nyilvánvaló nem könnyű a döntés, és bármilyen lesz is az, a gyermeknek valamilyen joga sérül. Minden gyermeknél egyénileg kell mérlegelni, hogy az ő állapotában, helyzetében mi a legfontosabb.

¹⁷ A gyámhivatali felülvizsgálatok gyakorlata a fővárosban. KAPOCS 16. szám, 2003. február, 53. o.

„A vizsgálat tapasztalata alapján a gondozási hely kiválasztása során elsődlegesen figyelembe vett szempont a gyermek életkora. Általában elmondható, hogy a 3 éven aluli gyermekek a csecsemőotthonba kerülnek elhelyezésre. Másodlagos rendező elv a testvérek együttes elhelyezését biztosító gondozási hely választása. Hasonló súllyal jelenik meg a gyermek állapotához igazodó szükségleteinek figyelembevétele. Csak ezt követik az olyan nem elhanyagolható szempontok, mint a korábbi lakóhelyétől és oktatási intézményétől való távolság, a családi, baráti kapcsolatok, a nevelés folyamatosságának biztosítása. Az ellátó rendszer merev keretei között az esetek többségében sérül valamelyik kiválasztási feltétel.”¹⁸

Szintén nem feltétlenül a gyermekek szempontja érvényesül ott, ahol annyira szigorúan vették a jogszabályban megfogalmazott elhelyezési sorrendet, amely a nevelőszülői ellátást helyezi előtérbe, hogy csupán emiatt szinte leépítették a gyermekotthonokat, és ha van ilyen helyük, akkor is az csak utolsó lehetőségként veszik igénybe.

2005. nyarán egy elhelyezési értekezleten minden érdekelt fél – szülő, gyám, gyermekek – ellenzése dacára is elhelyezték a már két hónapja lakásotthonban élő, kiválóan beilleszkedett testvéreket egy másik településen élő nevelőszülőhöz, ahol egyiküknek iskolát kell váltania, s az édesanya, aki eddig úgyszólván mindennapos vendég volt az otthonban, csak nagy nehézségek árán tudja majd látogatni. Pedig ebben az esetben a hazakerülés is belátható közelségben [egy, másfél év] volt, de ki tudja, mi lesz, ha a látogatások csökkennek...

Dr. Somfai Balázs véleménye szerint „[a]z elhelyezési értekezleten javasolt gondozási hely földrajzi távolsága a gyermek korábbi lakóhelytől a kapcsolattartás gyakorlati megvalósulása szempontjából meghatározó fontosságú lehet, ezért nem elfogadható a «nincsen közelebb szabad hely» indokkal történő távoli elhelyezés.”¹⁹

Deák Sándorné vizsgálatában erről a kérdéstről a következőket írja: „A gondozási hely meghatározását rögzítő adatlap tartalma alapján is látható, hogy az ellátórendszer hiányosságai mennyire meghatározóak az elhelyezés vonatkozásában. A szűkülő elhelyezési lehetőségek, a bekerülő gyermekek számának idei évben tapasztalt emelkedése szoros munkakapcsolatot igényel a szakszolgálat és a gyámhivatalok között.

A rendszer nem képes önmagán túllépni, az objektív hiányosságok megalkuvásra kényszerítik a szakembereket. Így fordulhat elő, hogy testvérek külön kerülnek elhelyezésre, vagy nem az állapotuknak legmegfelelőbb gondozási helyre kerülnek. Nem a jogszabályellenes eljárások, döntések jelentik a tárgykörben a problémát, hanem a rendszer felépítésének feloldhatatlannak tűnő kötöttsége, mely szakmailag kifogásolható, a jogszabály valamely pontjának biztosan nem megfelelő döntések meghozatalára kényszerítik a szakembereket. A szolgáltató és a hatósági feladatok függetlensége törékenynek tűnik. A rendszer működésébe

¹⁸Deák Sándorné: A Komárom-Esztergom Megyei Gyermekvédelmi Szakértői Bizottság, továbbá a Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat elhelyezési javaslatának megjelenítése, esetleges eltérések okai a gyámhivatali döntésekben.

¹⁹ Dr. Somfai Balázs: A családból kiemelt gyermek kapcsolatai (Első rész). Család, gyermek, ifjúság 2006/4. szám, 9. o.

beépített garanciális elemek, annak hiányosságai miatt csak részben töltik be szerepüket.”
[Kiemelés: D. S.]

Azt már csak nagyon halkán merik emlegetni a szakmában, hogy bizonyos elhelyezéseknél úgy tűnik, a szempont a szabad helyekkel való gazdálkodás, ami szintén nem feltétlen esik egybe a gyermek érdekével. A TEGYESZ ugyanis jogszabályban kötelezetten nevelőszülői hálózatot tart fenn, neki érdeke ezt a lehetőségek szerint feltölteni. De az sem jobb, ha emellett még a gyermekotthonok is hozzá tartoznak, mert a döntések egy része így valóban a helyekkel való sakkozássá válhat.

Amikor az értekezlet menetében eljutnak az elhelyezési javaslat megtételéig, egy táblázat következik, arról, hogy a jelen lévők egyetértenek-e a javaslattal vagy sem. Ezt nemcsak aláíratni kell velük, hanem, nemleges válasz esetén, lehetőséget kell biztosítani a számukra, hogy kifejthessék a véleményüket.

II. RÉSZ: EGYÉNI ELHELYEZÉSI TERV ÁTMENETI NEVELÉSBE VÉTEL ESETÉN

Ahogy már volt szó róla, ez a rész bizonyos esetekben magában is használható, ebben az esetben azonban a betétlapot is csatolni kell hozzá, ami lényegében azonos az elhelyezési javaslat elején található táblázattal.

Az adatlap elején néhány olyan kérdés található, melyekre a választ a gyámhivatalnak jóvá kell hagynia. Ezeket dőlt betűvel jelöltük.

1. kérdés: tapasztalatunk szerint ide szinte minden esetben egy évet írnak be, ami a következő kötelező felülvizsgálat időpontja. Ha a kérdést pontosan elolvassák és értelmezik, látható, hogy itt nem ezt a választ várjuk, hanem annak behatárolását, hogy várhatóan mennyi idő múlva szüntethetők meg az átmeneti nevelésbe vétel okai. Persze, ha arra gondolunk, hogy a statisztikai adatok szerint még mindig csak a gyermekek megdöbbenően kis százalékát sikerül nagykorúsága előtt visszahelyezni a családjába, akkor érthető a kérdéssel kapcsolatos bizonytalanság. Bízva azonban abban, hogy a gyermekjóléti szolgálatok a jövőben egyre nagyobb számban küldik el a (kívánságaiknak jobban megfelelő, módosított) alapellátási adatlapokat a területi gyermekvédelmi szakszolgálatnak, és vesznek részt személyesen az értekezleteken, s így talán a szakemberek realisabb képet kaphatnak a család helyzetéről, a gyermek hazatérésének esélyeiről, joggal reméljük, hogy idővel erre a kérdésre is árnyaltabb válaszok születhetnek majd.

A **2. kérdésre** az(oka)t a személy (eke)t kell megjelölni, aki(ke)t a gyermekjóléti szolgálat a jövőben gondozni fog annak érdekében, hogy a gyermeket visszafogadhassa. Ez nem zárja ki, hogy más családtagokkal is foglalkozzék közben a gyermekjóléti szolgálat, sőt azt sem, hogy idővel meg kell változtatni a gyermeket potenciálisan visszafogadó személy kijelölését. Ilyenkor természetesen új elhelyezési értekezletet kell összehívni, és meg kell változtatni az elhelyezési tervet, hiszen az a

továbbiakban jelentős részben éppen ennek, a gyermeket a jövőben visszafogadó személynek a gondozására, a gyermekkel való kapcsolatára épül.

4. kérdés: ha a gyermek életkora miatt már nem lehet a nagykorúság előtti hazatérésre gondolni, de a tartós nevelésbe vétel okai sem állnak fenn, akkor azokat a lépéseket is ezen a lapon kell megtervezni, melyek az önálló életének kialakításához nélkülözhetetlenek. Ezek a tervek lehetnek anyagi, illetve adminisztratív természetűek, pl. otthonteremtési támogatás intézése, de lehetnek az önálló élethez nélkülözhetetlen ismeretek, készségek – háztartásvezetés, táplálkozás, főzés, ügyintézés, munkakeresés stb. – megszerzésére vonatkozóak. A szükséges feladatok definiálása, persze, a gyermek alapos ismeretét feltételezi, amivel a gondozásnak ebben a fázisában, ha első elhelyezésről van szó, senki sem rendelkezhet, ezért itt mindez csak nagy vonalakban rögzíthető, míg a részletes tervezés az egyéni gondozási-nevelési tervben következhet. Sokkal konkrétabb feladatokat lehet meghatározni, ha a gyermek már a szakellátásban van.

5-6. kérdés: a szakembereknek, akik a gyermek átmeneti neveléséről döntenek, nyilván alapos ismeretük van a szülők és a gyermek helyzetéről, problémáiról, azok okairól, hiszen különben nem hozhatnának felelős döntést róluk. Ezeknek az ismereteknek a birtokában kell megtervezniük a velük kapcsolatos feladatokat. A tervezés a szakemberek alapos felkészültségét és a problémák többoldalú, részletes megvitatását feltételezi, és természetesen a gyermekjóléti szolgálat és a gondozóhely képviselőinek, illetve a szülőknek és a gyermeknek a jelenlétét. Ennek hiányában az értekezlet csak részleges eredményt hozhat, és kérdéses, hogy le lehet-e, le szabad-e bonyolítani.

Felmerül a kérdés, hogy a gondozásnak ebben a fázisában, első elhelyezés esetén, milyen mélységű és mennyire részletes terveket kell készíteni. Véleményünk szerint az elhelyezési értekezleten a főbb konkrét feladatokat kell nevesíteni. A szülők esetében nem elég tehát „a szülők életvitelének megváltoztatása”, hanem azt is ide kell írni, hogy ez milyen konkrét irányú feladatokat jelent: alkoholprobléma kezelése, rendszeres életmód, háztartásvezetés stb. A „határidő” kifejezés a feladat természetétől és a szakembereknek a helyzet ismeretében kialakított szándékától függően mást és mást jelenthet. Ha konkrét befejezéssel nem járó, folyamatos feladatról van szó, vagy olyanról, amelynél nem akarják meghatározni a befejezés idejét (pl. azért, mert nagyon törekenynek érzik a helyzetet), a határidő jelentheti az első lépések megtételének idejét. Felelős pedig az a szakember, aki az igénybe vehető segítséget nyújtja és általában maga az érintett is.

A gyermek esetében annyiban egyszerűbb a feladatok meghatározása, hogy ott az alapellátási információkon kívül a szakértői bizottság javaslatai is az értekezlet rendelkezésére állnak. Mivel az átmeneti nevelésbe vett gyermekekért az ellátást nyújtó intézmény teljes felelősséggel tartozik, nem elegendő azoknak a feladatoknak a részletezése, amelyek a gyermek oldaláról a nevelésbe vétel okául szolgáltak (ha volt ilyen), vagyis, amelyekre a 3. kérdésnél, mint a nevelésbe vétel megszüntetése alapfeltételéről szó volt. Minden, a napi gondozási-nevelési feladatokon túlmenő feladatot rögzíteni kell – tulajdonképpen mindannak a megvalósítását, amit az I. rész 11. kérdésében szükségletként megfogalmaztak.

A felelősökről fentebb írottakat itt azzal kell kiegészíteni, hogy ha nem csecsemőről vagy egészen kicsi, esetleg fogyatékos, betegség miatt akadályozott gyermekről van szó, már ő maga is felelős azért, hogy éljen a neki felkínált támogatással, segítséggel. A gyermek feladatainak és felelősségének emlegetése annak hangsúlyozását jelenti, hogy saját ügyében ő sem maradhat passzív résztvevő, hanem neki is meg kell tennie a tőle telhetőt. Itt tehát a jövőre irányuló felelősségről van szó, nem a múlttól, és semmiképpen sem arról, hogy őt hibáztatná bárki is azért, hogy ki kellett emelni a családból. Nagyon kell tehát vigyázniuk a szakembereknek a megfogalmazásokkal, a szavak használatával, hogy ne fokozzák a gyermekekben legtöbbször amúgy is föllépő büntudat érzését.

7. kérdés: a hatóság részéről elvárt intézkedések sorába kell bejegyezni a nevelésbe vételt, a javasolt lakcím kijelölését, esetleges rokonság felkutatásával kapcsolatos hivatalos ügyintézés, az anyakönyvi kivonat, közgyógyellátási igazolvány beszerzését, és minden, a gyermekkel kapcsolatos intézni valót.

A 8. kérdés a kapcsolattartás szabályozására tesz javaslatot. A korábbi adatlapon (5. sz. egyéni elhelyezési terv) nem volt annyira kidolgozott a kapcsolattartás szabályozására vonatkozó javaslat, mint ahogy talán szükséges lett volna, abból a megfontolásból, hogy a külön meg nem kérdezett részletek belekerülhetnek az „Egyéb megjegyzések” rovatba. A tapasztalat azonban azt mutatja, hogy az esetek nagy részében még a leglényegesebb néhány kérdésre is csak általános válaszok születtek. Több szakmai ellenőrzés, publikáció szóvá is tette ezt, legutóbb a Család, gyermek, ifjúságban dr. Somfai Balázs írása:

"Sok esetben sajnos az egyéni elhelyezési tervek egyáltalán nem, vagy csak hiányosan tartalmazzak javaslatot a kapcsolattartási jog gyakorlására, az elvárásokra és a segítő szolgáltatásokra vonatkozóan egyaránt. Az egyéni elhelyezési terv adatlapjainak kitöltése azonban nem önkéntes feladat, vagy szakmai elhivatottság kérdése, hanem jogszabály által megfogalmazott kötelesség. A javaslat részletes kidolgozása természetesen nagymértékben függhet a szülő jelenlététől, aktív vagy passzív részvételétől. Ez azonban nem jelenti azt, hogy akár ismeretlen helyen tartózkodó szülő esetében ne kellene javaslatot tenni a kapcsolattartás céljára és módjára, hiszen a javaslat hiánya – amellett, hogy jogsértő – az átmeneti nevelésbevitel céljával ellentétes." ²⁰

Alaposan meg kell fontolni, mi a gyermek és a szülők szükséglete, igénye, amennyiben konfliktusok voltak köztük, hol tartanak ezen a téren, mi lehet az elérendő cél, és ezek ismeretében mi a legmegfelelőbb kapcsolattartási forma, gyakoriság, mód.

²⁰ Dr. Somfai Balázs: A családból kiemelt gyermek kapcsolatai (Első rész). Család, Gyermek, Ifjúság 2006/4. szám, 9. o.

Tapasztalataim azt mutatják, hogy sokszor a *kapcsolattartás célját* nem tudják meghatározni, nem tudnak differenciálni a lehetséges célok, feladatok között a szülő-gyermek kapcsolat aktuális állása és szükségletei szerint.

Néhány variáció a kapcsolattartás céljára:

- ismerje meg egymást (jobban) a szülő és a gyermek – abban az esetben, ha ez eddig akár a kommunikáció hiánya, akár valós, fizikai távollét miatt nem történt meg;
 - a szülő kövesse figyelemmel a gyermek életének alakulását, fejlődését, ismerje meg hol, hogyan él;
 - a szülő segítése abban, hogy tudjon játszani, beszélgetni a gyerekével, hogy megértse a jelzéseit;
 - a megromlott kapcsolat helyreállítása;
 - trauma feldolgozása, ha a szülő bántalmazta a gyermeket;
 - a gyermek hazatérése előtt ennek előkészítése, felkészítése az otthoni életre, a szülő felkészítése a gyermekkel való foglalkozásra...
- és még számtalan más variáció lehet.

A kapcsolattartás lehetőségei közül természetesen a személyes – *folyamatos vagy időszaki* – kapcsolattartás a legfontosabb, ez támogatja leginkább a megvalósítandó távlati célt, a gyermek hazakerülését. Ennél a kérdésnél gyakran tapasztaljuk, hogy az elhelyezési tervek, és ezek nyomán a gyámhivatali döntések sem határozzák meg a konkrét lehetőségeket, vagy csak utalnak a házirendre. Az meg végképp elfogadhatatlan eljárás, ha a szülők távollétében nem is szabályozzák a kapcsolattartást: "Komoly mulasztást követ el [...] az eljáró gyámhivatal, ha a kapcsolattartásról szóló döntése nem tartalmaz rendelkezést minden szükséges részletre vonatkozóan, esetleg csak a házirendre utal, vagy éppen «kérelem hiányában» egyáltalán nem rendelkezik a kapcsolattartásról."²¹

Tény, hogy a házirenddel kapcsolatban Gyvt. 34. § (2) így fogalmaz: „A kapcsolattartásra jogosult a gyermeket a bentlakásos gyermekintézmény házirendje, illetve a nevelőszülői hálózatot működtetővel történt előzetes egyeztetés szerint látogathatja.” Ez azonban Somfai szerint „[...] nem azt jelenti, hogy a gyámhivatalnak elég a házirendre utalnia, csak azt, hogy a házirendben előírtakat külön nem, illetve azzal összhangban kell rendelkezni.”²²

Több konkrét, a kapcsolattartási jog érvényesítése ellen ható következménye lehet annak, ha az elhelyezési értekezlet, és ennek nyomán a gyámhivatal a szabályozást a házirendre hivatkozással intézi el.

„A következő példa jól szemlélteti, hogy a házirendben a jogok érvényesülését gyakran kötik kötelesség teljesítéséhez. «Hazautazásra minden hónap 3. hétvégén és tanítási szünetekben van lehetőségetek, amennyiben magatartásotok és tanulmányi

²¹ Dr. Somfai Balázs: A családból kiemelt gyermek kapcsolatai (Első rész). Család, Gyermek, Ifjúság 2006/4. szám, 12. o.

²² u. o.

eredményetek alapján megérdemlitek.» Ez alapvető és súlyos hiba, hiszen jogok nem a kötelezettségek függvényében járnak, azok a Gyermek jogairól szóló Egyezményben, az Alkotmányban, a gyermekvédelmi törvényben stb. kerültek meghatározásra, és e jogszabályok nem tartalmazzak arra vonatkozó rendelkezést, hogy ezek bármilyen esetben is korlátozhatóak lennének. A gyermekek jogait nem a gyermekotthonban dolgozók osztogatják.”²³

Ehhez némileg hasonlít az az eset, amikor az ellátást nyújtó megszabja, hogy a szülőnek milyen állapotban kell megjelennie a kapcsolattartáson, ellenkező esetben a kapcsolattartás végleg megghiúsul, még a pótlására sincs mód. „További probléma, ha ez a házirend havonta egy konkrétan megjelölt vasárnap reggel 9 és 11 óra között engedélyezi a kapcsolattartást olyan településen, amely a szülők számára szinte megközelíthetetlen, vagyis gyakorlatilag kizárja őket a joguk gyakorlásából. Ez nem szolgálja a gyermek érdekét, azaz végső soron az átmeneti nevelés célját sem, tehát a gyámhivatal érzésem szerint nem fogadhat el ilyen javaslatot. Ilyen esetben az elhelyezési értekezleten kell egyezsége jutni a házirenddel nem egyező megoldásban is, hiszen «[a]z ellátást nyújtónak elő kell segítenie a gondozott gyermek és hozzátartozója közötti folyamatos kapcsolattartást»”²⁴

(A jogszabály alkotói nyilván nem is gondoltak olyan házirendre, amely ennyire ellentétes a gyermeki jogokkal. A hiba orvoslására az igazán megnyugtató megoldás a házirend megváltoztatása, amelyhez végső esetben akár a szakmai felügyeletet gyakorló szerv beavatkozását is kezdeményezni kell.)

A *kapcsolattartás helyének meghatározását* is gyakran a házirendre való utalással intézik el, ami a fentiekhez hasonlóan szintén aggályos lehet, hiszen a gyermekotthonok egy része eleve kizárja, hogy a szobájában látogatót fogadjon a gyermek. „Megítélésem szerint a gyermeknek joga van megmutatni életterét látogatóinak, legyen az vér szerinti hozzátartozója, vagy pedig iskolai, települési barátja. Ez a merev szabályozás válaszfalat húz a gyermekek és a külvilág közé. A lakószobák intimitását védi, s nem ad teret a gyermekek kapcsolatainak intimitásához. Egyben sérti a szülőnek azt a jogát, hogy gyermeke elhelyezéséről, neveléséről rendszeres tájékoztatást kapjon; ez magába foglalja azt is, hogy megismerje gyermeke szűkebb értelemben vett életterét. [...] A szakmai rendelet előírása szerint a gyermekotthon köteles megfelelő látogatószobát kialakítani, amelyben mód van a kulturált kapcsolattartásra. Az otthonok nagy részénél ilyen szoba kialakítására nem került sor, így általában valamely közösségi helyiséget vagy a folyosót jelölik ki erre a célra. «Látogatót az ebédlőben fogadjuk.» «...az előszoba és az étkező közötti hallban.» «Kapcsolattartás helye: játszósarok, étkező.»

A fenti szabályok értelmében háttérbe szorul a szülő és gyermek kapcsolatának intimitása, hisz ugyanabban az időben több gyermeket is látogathatnak. Az intimitás azért is sérülhet, mert ezeknek a kijelölt helyiségeknek más a funkciója, és azok igénybevétele folyamatos. Vagy látogatáskor megtiltják más gyermekeknek ezen helyiségek használatát?”²⁵

²³ Herczeg Rita: Gyermeki jogok a gyermekotthonokban. KAPOCS 11. szám, 2004. április

²⁴ u. o.

²⁵ u. o.

Úgy tűnik, a nevelőszülői ellátás esetén még ritkábbak a gyermek gondozási helyén történő találkozások, aminek oka lehet az is, hogy ennek biztosítására a gondozók saját személyes életük, otthonuk védelmében nem kötelezettek, sőt, ha úgy gondolják, még a lakcímüket is titokban tarthatják, az az iratokban sem jelenik meg. „Érdekes megvizsgálni azt is, hogy hol zajlanak ezek a találkozások:

- 1/6-uk a TEGYESZ-ben,
- 1/3-uk semleges külső helyszínen,
- közel 1/4-ük a nevelőszülő otthonában,
- az esetek 1/4-ében a gyermek látogatja meg szüleit,

a fennmaradó esetekben levelezésre, telefonálásra korlátozódik a kapcsolattartás.”²⁶ ...Ez volt a helyzet a Fővárosi Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat kb. 300-350 hagyományos és 50-55 hivatásos családból álló nevelőszülői hálózata körében 2001 novemberében végzett felmérés szerint. S azt is megállapítja a szerző, hogy a törvény hatályba lépésétől a felmérés idejéig nem történt meg az az áttörés a nevelőszülők szülői kapcsolattartást támogató attitűdjé tekintetében, amelyet elvártak a képzések beindulása, a szakmaiság növekedése eredményeként.

Mindezek a példák, tapasztalatok talán elegendő érvet szolgáltatnak ahhoz, hogy az elhelyezési értekezlet valóban alaposan vitassa meg, és részletekbe menően tegyen javaslatot a kapcsolattartásra. Nem lehet, hogy a gyermeket gondozó intézmény vagy nevelőszülői család esetleges kényelmi szempontjai, megszokott házirendje, napirendje döntsenek ebben a fontos kérdésben. Amennyire lehet, mások életének zavarása nélkül, figyelembe kell venni a szülők lehetőségeit, és a szerint alakítani a kapcsolattartást, rögzíteni kell azt is, milyen egyéb támogatásra van szükség a kapcsolattartáshoz, s hogy azt mi módon tudják biztosítani. A szakemberek alkalmazkodása a szülőhöz természetesen nagy felelősséget ró a szülőkre is, hiszen a saját maguk által elfogadott szabályokat nekik is be kell tartani, másrészt a kapcsolattartás nem csak lehetőség, de kötelesség is, és ha minden támogatás birtokában sem teljesítik, akkor akadályozzák a gyermek visszakerülését a családba.

A személyes kapcsolattartás lehetőségén kívül adatlapunk tartalmaz kérdést a *kapcsolattartás egyéb formáira* – levél, telefon, csomag – is, felhívva ezzel a gyámhivatalok figyelmét arra, hogy ezeket a formákat is szabályozni kell a határozatban, amely a szülő számára „elsődleges támpont, «tájékoztató » arra vonatkozóan, hogy mit tehet, illetve kell tennie a gyermekkel való kapcsolattartás érdekében.”²⁷

Eddig folyamatosan szülőről beszéltünk a kapcsolattartás szabályozásánál, de a jogszabály más családtagot is feljogosít erre: Gyer 28. § (1) „A gyermekkel való kapcsolattartásra mind a szülő, mind a nagyszülő, mind a nagykorú testvér, továbbá – ha a szülő és a nagyszülő nem él, illetőleg a kapcsolattartásban tartósan akadályozva van, vagy kapcsolattartási jogát önhibájából nem gyakorolja – a gyermek szülőjének testvére, valamint szülőjének házastársa is jogosult.”

²⁶ Vida Zsuzsanna: Nevelőszülőnél élő gyermekek kapcsolattartása. KAPOCS 5. szám, 2003. április

²⁷ Dr. Somfai Balázs: A családból kiemelt gyermek kapcsolatai (Első rész). Család, Gyermek, Ifjúság 2006/4. szám, 12. o.

Mi úgy gondoltuk, hogy a felsorolt rokonok közül nem egyforma részletességgel kell mindenkinek a kapcsolattartását szabályozni, hiszen egyrészt parttalanná tenné az értekezletet, másrészt nyilvánvalóan olyan személyek jogát is szabályozná, akik nincsenek jelen az értekezleten, sőt, akik nem is akarnak élni ezzel a jogukkal. Prioritást kell élveznie annak (azoknak) a személy(ek)nek, aki(ke)t a gyermek majdani visszafogadására kijelöltek, és aki(ke)t ennél fogva a családgondozás is érint – elsősorban természetesen a szülőket. Ha azonban ez a személy mégsem a szülő, akkor az apára, illetőleg az anyára vonatkozó rovatokban az ő adatai(ka)t és a rá(juk) vonatkozó javaslatokat kell a fent említett módon részletezni.

A táblázat legalján lehetőség van a jogszabályban említett egyéb személy kapcsolattartásának a szabályozására vonatkozó javaslatok megtételére is, amennyiben ilyen kérés az értekezleten a részükről elhangzik.

A kérdéscsoport utolsó részeként van egy arra vonatkozó kérdés is, hogy kivel nem ajánlott a gyermek kapcsolatának fenntartása. A tiltás természetesen általában nem bír kötelező erővel, de a gondozóknak fontos tájékoztatásul szolgál nevelő munkájukhoz.

Az adatlapon ezt követően – **9. kérdés a) és b) pont** – a gyermek egészségi, érzelmi állapotával kapcsolatban fontos ismeretek följegyzésére van lehetőség, amelyek a gondozás megkezdésekor már fontosak lehetnek – várható akut helyzetek, érzelmi labilitások, de ide tartoznak a folyamatos kezelések, gyógyszerelések is, amelyekről máshonnan egyelőre nem szerezhették a jövőendő gondozó információt. (Később rendelkezésére fog állni a „GYSZ-4”, az egészségügyi lap, amely ennél részletesebb tájékoztatást tartalmaz a gyermekéről.)

Végül – **9. kérdés c)–f) pont** – néhány technikai kérdés: a gyermek gondozását segítő szakemberek neve, elérhetősége, a kötelező felülvizsgálat javasolt ideje, valamint a gyermek személyi iratainak holléte, családi pótlékkal, árvajáradékkal kapcsolatos tájékoztatás.

Az értekezlet végén a jelenlévőkkel alá kell íratni az utolsó oldalon található táblázatot.

AZ ADATLAP TOVÁBBÍTÁSA

Az elhelyezési értekezlet után a lehető leggyorsabban meg kell küldeni az adatlapot az illetékes gyámhivatalnak. Amennyiben a hivatal jóváhagyta a kompetenciájába tartozó pontokat, és erről tájékoztatja a területi gyermekvédelmi szakszolgálatot, a TEGYESZ a jóváhagyott tervet megküldi a gyermekjóléti szolgálatnak és az új gondozóhelynek. Mivel ezek az értesítések, felkérések mind idővesztéseget jelentenek a gyermek gondozásának megkezdése szempontjából, a gyermek érdekében fontos, hogy az egyes intézmények, hatóságok a lehetőségük szerinti legrövidebb határidőn belül továbbküldjék az adatlapot.

„TESZ-2”

A korábbi nyilvántartási rendszer egyik nagy hiányossága volt, hogy nem tartalmazott külön adatlapot a tartós nevelt gyermekek egyéni elhelyezési tervének dokumentálására, pedig ez a helyzet másfajta feladatokat ró a szakemberekre, másfajta tervezést igényel, mint az átmeneti nevelés. A területi gyermekvédelmi szakszolgálatok ezért általában készítettek maguknak egy kérdőívet, de a rendszer módosításakor mindenképpen szükségessé vált egy egységes változat beiktatása.

A tartós nevelés esetére készült adatlap a gyermekek egyéni elhelyezési tervére vonatkozó jogszabály szerinti (Gyer. 113. § (1) bekezdés) szempontokat tartalmazza, kibővítve a célok, feladatok meghatározásáig vezető gondolamenet rögzítésével.

Ennek megfelelően a terv középpontjában a gyermek tartós nevelésbe vételével előállt helyzetben legalkalmasabbnak vélt gondozási forma, elhelyezés kiválasztása és megvalósításának elősegítése áll.

A bizonyos feltételek teljesülése esetén bekövetkező változás célképzetével szemben ebben az esetben a gyermek nyugodt, stabil gyermekkorának biztosítása és az önálló élet elkezdésének támogatása áll. Ennek az elvnek a jegyében fogalmaztuk meg az adatlap első részének a kérdéseit, amelyek követik a tartós nevelésbe vett gyermek sorsáról szóló döntési folyamat logikáját.

Kiindulási pont természetesen a tartós nevelésbe vétel okának ismerete. Ez már behatárolhatja a tervezés lehetőségeit, hiszen a tartós nevelésbe vétel megszüntethető, ha az okai már nem állnak fent, ha a gyermek szülei alkalmassá váltak a gyermek nevelésére, adott esetben tehát ezzel a lehetőséggel is számolni lehet, más azonban a helyzet, ha meghaltak a szülők, és esetleg (ismert) hozzátartozója sincs a gyermeknek. Az **1. kérdésben** a helyzetet a lehető legalaposabban tisztázni kell, ideértve azt is, hogy miért nem látja el a gyermek gyámságát valamely hozzátartozója.

A **2. kérdésben** az alaphelyzet ismeretében kell végiggondolni, hogy a konkrét esetben milyen lehetőségek kínálóznak a gyermek sorsának hosszú távú rendezésére: lehet-e még számítani a szülők életében bekövetkező pozitív változására, elvált szülők esetén a felügyeleti jog feléledésére, távoli rokonok felbukkanására. Ez utóbbi szempontnak a kérdés utáni zárójel szerint első elhelyezés esetén van relevanciája, feltételezve azt, hogy ha a gyermek már szakellátásban van, akkor ezeket a lehetőségeket már végignézték. Ismerve azonban azt, hogy érzelmi és praktikus szempontból is milyen nehéz dolog kikerülni a gondoskodásból fiatal felnőttként, kapcsolatok nélkül, mégis javasoljuk, hogy ne csak az első, hanem az esetleges további elhelyezések esetén is essék szó a rokonok felkutatásának lehetőségéről. Olyankor, amikor a gyermek előbb átmeneti nevelt volt, s csak később változott a státusza tartóssá, eleve meg is változik minden kapcsolat jelentősége, ezért a korábban esetleg figyelmen kívül hagyott rokoni szálak most fontossá válhatnak.

A lehetőségek számba vételét a hosszú távú cél meghatározása és annak indoklása követi a **3. kérdésben**. Ezt a javaslatot a gyámhivatalnak is jóvá kell majd hagynia.

Az **5. és 6. kérdések** a problémamegoldás *probléma – lehetőség – cél – feladat* logikai sorának utolsó elemét, a célhoz vezető feladatok meghatározását tartalmazzák két értelmezési tartományban. Az **5. kérdés** a hatósági tennivalókra tesz javaslatot, ide az örökbe fogadhatóvá nyilvánítástól a lakcímkijelölésig mindenféle hatósági feladat besorolható. A **6. kérdésnél** pedig azokat a támogatásokat kell felsorolni, amelyek a célok, a hosszú távú sorsrendezés megvalósításához rendelkezhetők. Át kell gondolni mindenekelőtt, hogy a megváltozott helyzetben kell-e változtatni a jelenlegi szituáción, elhelyezésem, s ha igen, ez milyen módon történjék, hogyan készítsék elő. Előfordulhat, hogy a gyermeknek, aki jelenleg nevelőszülőknél van, az örökbe fogadást tűzik ki célul. Ebben az esetben vizsgálni kell, hogyan állnak a tervhez a nevelőszülők, tudják-e segíteni a gyermeket az elszakadás feldolgozásában, nem fogják-e érzelmi okok miatt akadályozni a megvalósítást, nem érdeke-e a gyermeknek az, hogy esetleg ők fogadják örökbe. A szakemberek közül sokan elhárítják ennek a lehetőségnek még a gondolatát is, mondván, a nevelőszülő ne akarjon örökbe fogadni – ezért is nem kerülhetett fel az adatlapra konkrétan a nevelőszülő örökbe fogadási szándékára vonatkozó kérdés. Mindenkinek tudomása van azonban arról, mennyi súlyos konfliktus, mediatizált botrány fakadt azokból az örökbe fogadási kísérletekből, amikor a nevelőszülő szerette volna megtartani a gyermeket, akit azonban végül mégsem neki, hanem más, leginkább külföldi szülőknek próbáltak meg örökbe adni, de a próbálkozás a „gyermek viselkedése miatt” megghiúsult. Lehet ilyenkor hibáztatni a szakembereket, hogy nem készítették fel kellőképpen a gyermeket az elszakadásra, lehet hibáztatni a nevelőszülőt is, hogy hergelte a gyermeket – érzésem szerint azonban mindenképpen hiba, ha nem vetünk számot a realitásokkal.

Köztudott, hogy a „nevelőszülőket képzésük során arra igyekszünk felkészíteni, hogy [...] [m]unkájuk végső célja [...] a végleges biztonság megteremtéséhez hozzájárulni azzal, hogy segítik a gyermekek vér szerinti családjukba történő visszagondozását, ha ez lehetséges, ha pedig az örökbe fogadás a járható út, akkor közre kell működniük az örökbe fogadó családhoz történő átgondozásban.”²⁸ A rendszer működtetése szempontjából ez valóban tiszta helyzet, egyértelműek a szándékok, lehetőségek, ki, mire szerződött és mit várhat. A valóság azonban nem ilyen egyszerű: „Hogy ez mennyire nehéz feladat, azt az is bizonyítja, hogy évente mindkettőre csak 1-2 példa akad a Fővárosi TEGYESZ nevelőszülői hálózatában.”²⁹ –s általánosságban is elmondható, hogy nevelőszülőtől kevesebb gyermek kerül örökbe fogadó szülőkhöz vagy haza a vérszerinti családhoz, mint gyermekotthonból. Jó lenne ezt azzal magyarázni, hogy az elhelyezés során már felmérték a család állapotát, a gyermek örökbe adhatóságának esélyét, és a szerint választottak az elhelyezés típusai között, de sajnos, ez így nem igaz.

A fent vázolt helyzetért jelentős részben a nevelőszülői helyzet ambivalenciáját lehet felelőssé tenni. Szeretetet, biztonságot, gondozást-nevelést kell

²⁸ Vida Zsuzsanna: Örökbe fogadás a nevelőszülői családokban élő gyermekek esetében. KAPOCS 8. szám, 2003. október, 60. o.

²⁹ u. o.

nyújtaniuk a gyermeknek úgy, hogy előttük a gyermek hazakerülésének célja, az átmenetiség képzete lebeg. A valóság ezzel szemben az, hogy, mire döntés születik a gyermek sorsáról (tartós nevelésbe vételéről és/vagy örökbe adhatóságáról), addigra sok esetben már éveket töltött a gondozási helyen, és minden profizmus ellenére is kialakult a valódi kötődés a gyermek és nevelője között. „Az elvégzett pszichológiai vizsgálatok 90%-a azt állapítja meg, hogy nem javasolt a gyermek kiemelése az adott nevelőszülői családból, természetesen a kötődés erőssége miatt. Itt az időtényezőnek óriási szerepe van. Ha a gyermek már 2-3 éve, vagy annál is régebben él az adott nevelőszülői családban, kötődése valószínűleg olyan erős, hogy átgondozása esetén sérülése valószínűsíthető.”³⁰ Még ha a nevelőszülő képes lenne is érzelmileg kívül helyezkedni a szituáción, a gyermek nem felkészített, profi átmeneti nevelt. És persze az is tény, hogy „a nevelőszülők zöme, sajnos, nem ilyen professzionális módon közelíti meg a kérdést: „[...] a működtetője felé ugyan deklarálja együttműködését az átgondozásban, de valójában a gyermek felé nem ezt közvetíti. Tudatosan vagy tudattalanul azon dolgozik, hogy a gyermek ne kerüljön el tőle.”³¹

Mindezt megfontolva úgy látom, hogy mindenképpen tisztázni kell a nevelőszülők szándékát, és amennyiben a gyermeknek ez érdeke, lehetővé kellene tenni az ő számukra is az örökbefogadást, ahogy ezt a fővárosban már régóta teszik is: „A szolgálatnál kidolgozott protokoll szerint, amikor egy gyermek örökbe fogadhatóvá válik, nyilatkoztatjuk a nevelőszülőt arról, hogy kívánja-e örökbe fogadni a gyermeket, vagy nem.”³²

Az örökbe adhatóságon kívül más ok miatt is elképzelhető, hogy az új helyzetben gondozóhelyet kell változtatni, aszerint, hogy hol tudják a leghosszabb távon biztosítani a gyermek számára az állandóságot, stabilitást és az önálló életre való felkészítést. A gyermekotthonban élő gyermeknek az új helyzetben esetleg megfelelőbb helye lenne nevelőszülőknél, keresni kell tehát olyan nevelőszülőt, aki a gyermek nagykorúságáig el tudja kötelezni magát a feladatnak. Más esetben, ha a nevelőszülő már amúgy is nehezen birkózott meg a gyermek kamaszkori válságaival, vagy idős, beteg, megfontolandó, hogy hosszú távon ez folytatható-e. A sorsrendezéssel kapcsolatos célok megvalósítása esetenként – de csak nagyon komoly indokok esetén – tehát a gondozási hely megváltoztatásával is járhat.

Ha a gyermek és gondozói elválásáról döntenek, meg kell tervezni, hogyan lehet őket felkészíteni a változásra, hiszen ez a változás, ahogy korábban vázoltuk, szinte mindig nagy megrázkódtatást jelent a gyermeknek. A gondozók, pszichológusok nagyon összehangolt, a gyermek érzelmi folyamatainak üteméhez igazodó tempójú munkájára van ahhoz szükség, hogy bármiféle átgondozás sikeres legyen, a gyermek érdekét szolgálja. Előfordulhat, hogy magát a gondozót is segíteni kell abban, hogy ő tudjon a gyermeknek segíteni.

³⁰ Vida Zsuzsanna: Örökbefogadás a nevelőszülői családokban élő gyermekek esetében. KAPOCS 8. szám, 2003. október. 60. o.

³¹ u. o.

³² u. o.

A *tervezett mentálhigiénés, szociális, személyiségfejlesztő támogatásokat kell a 6. pontban* felsorolni, amelyek a fent említett átgondozáson kívül még sok mást is tartalmazhat, hiszen segítségre lehet szüksége a gyermeknek ahhoz is, hogy az új élethelyzetét, jövőképeének megváltozását feldolgozza, kezelni tudja a megváltozott felelősségét.

Az *5. és 6. kérdések* megfogalmazásából és dőltbetűs szedéséből (ami jelzi, hogy a terveket a gyámhivatalnak jóvá kell majd hagynia) világosan látszik, hogy a gyermek egészséges testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődése érdekében a napi gondozás-nevelés keretében végzett tevékenységeket itt nem kell megtervezni, azoknak az egyéni gondozási-nevelési tervben lesz helyük, kivéve az önálló élet megtervezésével kapcsolatos feladatokat, amikre a 11. kérdésnél még kitérünk.

A terv másik nagy kérdéscsoportja a szülőkkal, rokonokkal való kapcsolattartás.

A gyer. már idézett 113. § (1) *e*) pontja javaslatot kér az egyéni elhelyezési tervben a szülői vagy ennek hiányában más erre jogosult rokonnal való kapcsolattartás szabályozására.

Mi az adatlapon különválasztottuk ebből a szempontból a szülőket és az egyéb feljogosítható rokonokat. A *7. kérdés* kifejezetten csak a *szülővel* való kapcsolattartásra vonatkozik. Azért tartottuk fontosnak külön vizsgálni a szülő kapcsolattartásának lehetőségét, mert tartós nevelésbe vétel esetén az ő és gyermeke érzelmi, jogi viszonya általában nagyon különleges, sérülékeny, bizonytalanságokkal teli, ami kiemelt figyelmet érdemel, és nem mosható össze a többi, a kapcsolattartásra feljogosított családtagéval. A gyermek tartós nevelésbe vétele az esetek nagy részében a szülők súlyos mulasztása (pl. nem tartottak kapcsolatot az átmeneti nevelt gyermekükkel) vagy magatartása okán történt, amivel fájdalmat, sérelmet (esetleg fizikai értelemben is) okoztak a gyermeknek. Az átmeneti neveléssel ellentétben ilyenkor nem az az alapállás, hogy indokolja-e valami a kapcsolattartás tiltását, hanem az, hogy mi indokolja a kapcsolattartás engedélyezését (*7. kérdés a) pontja*).

Nem szabad azonban megfeledkezni arról a másik fontos szempontról sem, hogy a szülői felügyeleti jog, ha már nem állnak fenn a megvonásának a feltételei (és a gyermeket nem fogadták örökbe), visszaállítható. Ennek egyik esete lehet a kapcsolattartás elmulasztása miatt megvont felügyeleti jog visszaállítása a rendszeres kapcsolattartás feléledése esetén.

A *7. kérdés a) és b) pontjában* kell számba venni a kapcsolattartás engedélyezésére vonatkozó érveket és ellenérveket, igényeket, szakértői véleményeket, a *7. kérdés c) pontjában* pedig ezek összegzésekképpen a gyámhivatalnak szóló szabályozási javaslatot. Ez a pont a gyer. előírása értelmében³³ a gyámhivatal jóváhagyásához kötött.

A munkacsoport vitája és az intézménylátogatások során is nagyon gyakran elhangzott vélemény, hogy a tartós nevelésbe került gyermeknek a szüleivel fenntartott kapcsolatát egyáltalán nem kellene támogatni, hiszen „ha eddig nem kellett a szülőnek, akkor most már ne tartson rá igényt. Ne akadályozza, hogy a

³³ 113.§ *e*) „ [A gyámhivatal által elfogadott egyéni elhelyezési terv tartalmazza] ha a gyermek örökbefogadására nincs remény, a gyermek és a szülő vagy az erre feljogosított más hozzátartozó kapcsolattartására vonatkozó javaslatot.”

gyereknek végre rendeződjön a sorsa.” (Hasonló érvek szoktak elhangzani a 2. kérdésnek azzal a zárójeles felszólításával szemben is, hogy vegyék számba a rokonok felkutatásának lehetőségét.)

Ennek az érvelésnek akkor lehetne némi létjogosultsága (természetesen nem ilyen formában), ha a tartós nevelésbe vétel után valóban villámgyorsan rendeződne a gyermek sorsa. A valóság azonban ezzel szemben az, amit az adatlapok kipróbálásakor tapasztaltam, hogy sorozatban kerültek elő olyan 6-8-10 éves gyerekek anyagai, akik csecsemőkoruk óta szakellátásban vannak (általában már nem az első helyen), hullámzó vagy semmilyen a kapcsolatuk a szülőkkel, és sem arra nincs adat, hogy örökbe fogadhatónak nyilvánították volna őket, sem arra, hogy megpróbálták volna felkutatni, bevonni a szülőket, rokonokat egy közös munkába a hazakerülése érdekében. A felülvizsgálatok is évről-évre csak annak megállapítására szorítkoznak, hogy megint nem változott a helyzet, nem szüntek meg a gyermek nevelésbe vételének okai.

Mindennek ellenére pedig „[...] a családjukból kiemelt gyerekek számára többnyire rendkívül fontosak a családi, szülői kapcsolatok. A gyerekek kötődni akarnak, szeretetet keresnek, ragaszkodnak, legyen szülőjük akár elhanyagoló, deviáns. Tudni akarnak családjukról, rokonaikról, még elutasítás esetén is újra és újra megkísérlik a kapcsolatfelvételt.

A gyerek akkor is szereti szülőjét, ha az rosszul bánt vele, mentséget keres számára, ha elhagyta, ha nem látogatja [...]”³⁴ – külföldön dolgozó, de őt nagyon szerető, és hamarosan megérkező szülőt talál ki magának, vagy olyan rokont, barátot, akinek karácsony előtt boldog ünnepeket kívánhat...

A gyermek erős érzelmi kötődési igényének kielégítése érdekében minden szülői, rokon szálát meg kell ragadni, és megfelelő támogatással segíteni kell ezek fenntartását. Gondolni kell arra is, hogy azok a gyermekek, akiknek a sorsát, mint láttuk, a gyermekvédelmi rendszer hosszú távon csak nagyon kis százalékban tudja rendezni, kikerülve a gondozásból, ne maradjon magára.

A fenti szempont nevében adatlapunkon nem hagytuk figyelmen kívül a más, jogszabályban³⁵ feljogosított hozzátartozóra vonatkozó kapcsolattartás lehetőségét sem. Ennek szabályozására a **8. kérdéssor** végén lehet javaslatot tenni, amelynek megvalósítása úgyszintén a gyámhivatal jóváhagyásához kötött.

Mind a **7.**, mind a **8. kérdésnél** rögzíteni kell a gyermek kérését, véleményét a kapcsolattartásról, de tudni kell azt is, hogy a korlátozottan cselekvőképes (14 éven felüli) gyermeknek e tárgyban önálló kérelem benyújtására is joga van.

A **9. kérdésnél** a szakemberek a gondozót tájékoztathatják arról, hogy melyek azok az egyéb kapcsolatok, amelyek a gyermek érdekét szolgálják, illetve, amelyek nem.

A **11. kérdésben**, mint már szó volt róla, azokat a teendőket kell felsorolni, amelyek a gyermek önálló életre való felkészítéséhez kapcsolódnak. Ha a gyermek

³⁴ Nagyné Erdély Ildikó: A gyermekotthoni gyámok család gondozással kapcsolatos tevékenységének tapasztalatai. KAPOCS 9. szám, 2003. december

³⁵ Gyer. 28. § (1): „A gyermekkel való kapcsolattartásra mind a szülő, mind a nagyszülő, mind a nagykorú testvér, továbbá – ha a szülő és a nagyszülő nem él, illetőleg a kapcsolattartásban tartósan akadályozva van, vagy kapcsolattartási jogát önhibájából nem gyakorolja – a gyermek szülőjének testvére, valamint szülőjének házastársa is jogosult.”

előzmény nélkül került tartós nevelésbe, valószínűleg csak a legáltalánosabb feladatokat, mint pl. otthonteremtési támogatás, munkakeresés stb. fogják tudni itt rögzíteni, ha azonban már szakellátásban van, akkor személyiségének ismeretében egészen konkrét feladatokat kell meghatározni. Ebben segítséget nyújthat a „Fejlődés és feladatok” című munkafüzet egyes életkori változatainak „Önállóság” című fejezete.

Az adatlap fent ismertetett számozott, szakmai kérdéseit olyan *fejléc* előzi meg, amely néhány adminisztratív információt tartalmaz. Ezek közül a „terv sorszáma” rovatról fontos tudni, hogy a kérdés bármely adatlapon fordul elő, mindig a hasonló kategóriájú tervekhez vonatkozik, jelen esetben tehát csak a tartós nevelésbe vétel esetén készült terveket kell beszámítani, s ez vonatkozik az első terv dátumára is.

Az elhelyezési értekezletre *meghívottak névsorát* lehetőség szerint az értekezlet elején kell aláírni, mivel nem biztos, hogy mindenki végig jelen lesz.

Amennyiben az elhelyezési értekezleten elhelyezési javaslat is készül, a jelenlétet és a gyermek adatait elegendő a TESZ-1 első oldalán aláírni.

Az adatlap végén lévő táblázatban aláírásokkal kell jelezni a jelenlévők véleményét az elhelyezési tervvel kapcsolatban. Ha elhelyezési javaslat is készül az értekezleten, a TESZ-1 adatlap megfelelő helyén alá kell írni az elhelyezési javaslatra vonatkozó részt is.

AZ ADATLAP TOVÁBBÍTÁSA

Az elhelyezési értekezlet után a lehető leggyorsabban meg kell küldeni az adatlapot az illetékes gyámhivatalnak. Amennyiben a hivatal jóváhagyta a kompetenciájába tartozó pontokat, és erről tájékoztatja a területi gyermekvédelmi szakszolgálatot, a TEGYESZ a jóváhagyott tervet megküldi a gyermekjóléti szolgálatnak és az új gondozóhelynek.

„GH-1”

Írta: Tamás Katalin

Az egyéni gondozási-nevelési terv, ahogyan a nevében is szerepel, a nevelésbe vett gyermek teljes körű ellátásán belül adódó feladatokat foglalja magába. Az adatlap lehetővé teszi a gondozási, nevelési, fejlesztési feladatok tervezését, és egyben megalapozza azok végrehajtását.

A nyilvántartási adatlaprendszer egyes elemei, adatlapjai összefüggenek (amint nevében is benne van), ezért a tervezéshez és a feltett kérdések megválaszolásához más intézmények munkatársai által vezetett vagy töltött adatlapok, illetve adatlapok egyes pontjai kihagyhatatlan információs alapot szolgáltatnak. (Ezek a GYSZ 2, GYSZ 3, GYSZ 4, TESZ 1 – elhelyezési javaslat 11. és 14. kérdése, elhelyezési terv 6., 9. és részben az 5. kérdés is.) A jogszabály egyértelműen megnevezi (15/1998. (IV. 30.) NM rendelet 84. § 1. bekezdés) azokat a forrásokat, amelyekre támaszkodva kell a tervet elkészíteni.

A GH-1 adatlap felső *fejléces* táblázatában a tervkészítéssel kapcsolatos lényeges adatokat, információkat kell rögzíteni. A gyermek neve és törzsszáma értelemszerűen a beazonosításhoz szükséges, ebből tudjuk, hogy kinek az ellátását, gondozását és nevelését tervezzük, illetve melyik gyerekre vonatkozó egyéni gondozási-nevelési tervet tartjuk a kezünkben. A korábban (eddig) vezetett 6. számú adatlapon is külön rögzítettük a gondozás kezdetét, vagyis, hogy mikor került a gyermek gondozási helyére, és külön a terv készítésének dátumát. Az eddigi gyakorlatban az egyéni gondozási-nevelési tervet a nevelésbe vételtől, illetve a gondozási helyre kerüléstől számított 30 napon belül készítették el. Ez mostantól annyiban módosul, hogy a 30 napos határidő az elhelyezési javaslat és az elhelyezési terv kézhez vételétől számítandó. Ezért fontos rögzíteni, hogy a gyermekjóléti alapellátás keretében folytatott gondozásról (családgondozás, átmeneti gondozás) készült adatlapok, dokumentumok és az elhelyezési javaslat, elhelyezési terv mikor kerül a gondozási helyre. A külön rubrika arra hívja fel a figyelmet, hogy ezek szükségesek a terv elkészítéséhez. Amennyiben az illetékes szerv (gyámhivatal) vagy a területi gyermekvédelmi szakszolgálat nem küldi meg, nem továbbítja, akkor a gondozási helynek kell kérnie ezeket az adatlapokat. Legrosszabb esetben közvetlenül a gyermekjóléti szolgálatot vagy az átmeneti gondozást biztosító intézményt kell megkeresni. Az esetleges elmaradások, külön bekérések dokumentálása miatt lényeges, hogy minden fentebb felsorolt szükséges adatlap megérkezésének idejét külön megjelenítsék a szakemberek.

A különböző területeken (egészségügy, oktatás stb.) szükséges fejlesztési, gondozási feladatok végrehajtásáért a gondozó személy(ek) és más segítő szakemberek a felelősek a munkamegosztás alapján. Ezért szükséges, hogy lehetőség szerint valamennyi érintett, illetékes szakember bekapcsolódjon a terv elkészítésébe, és felelősként meg is nevezzék.

A gyermek nem hagyható ki a tervezésből, hiszen az ő életét, sorsát meghatározó lépéseket gondolják végig. Ugyanakkor ilyen módon az ő felelősségét,

a rá háruló feladatokat is megfogalmazhatják és rögzíthetik. A szülő bevonása a folyamatba szintén a felelősségvállalás szempontjából szükséges és kötelező: a gyermekével kapcsolatos valamennyi kérdésben illetékes, szülői szerepében akkor maradhat vagy erősödhet meg, ha a tervezési, döntési, végrehajtási folyamatokban helyet kap, és feladatai is vannak. (Módszertani szempontból lényeges, hogy egy-egy teendő végzésében a gyermek és a szülő résztvevő, felelős lehet a szakember mellett. Ezzel nemcsak partnerként kezeljük, de a kompetenciáját adjuk meg, és helyzetbe hozzuk, hogy tevőlegesen is bekapcsolódjon a változások folyamatába.)

Az **1. kérdés** a gyermek gondozóhelyre történő beilleszkedésének elősegítése. Az *a)* pontban azt kell végiggondolni és leírni, hogy a családi környezetben milyen módon zajlott a gyermek, a fiatal élete, milyen szokásai, feladatai voltak, milyen tevékenységeket folytatott (hogyan élt). Itt a társadalmilag elfogadott, korosztályának megfelelő, és a káros/kóros, problémát okozó jellemzőket egyaránt számba kell venni. A *b)* pontban pedig azt kell megfogalmazni és pontosítani, hogy a jövőben milyen szabályok szerint szerveződjenek a mindennapjai. Ami megtartható, biztosítható a gyermek szokásaiból, igényeiből, az továbbra is működjön, és mellette az új szokások, elvárások, a módosított, szabályozott napirend is megjelennek, bevezetésre kerülnek. A biztonságérzet és a sikeres beilleszkedés érdekében lényeges, hogy az adott gyermek vagy fiatal egyéni igényeit figyelembe vegyék, kialakult és jól működő – a csoport vagy a nevelőcsalád életébe beilleszthető – szokásait és tevékenységeit megtarthassa, illetve folytathassa. Ez a kérdés a korábbi adatlapon is szerepelt. A kitöltött adatlapokból úgy láttuk, hogy nem volt mindenki számára egyértelmű, miért is kell kétszer írni a gyermek életviteléről, napirendjéről. Ezért újra kiemelném, hogy az első pont a korábbi, a családi környezetben folytatott életre vonatkozik, mégpedig a teljes körre: jó és rossz szokásokra, működő és hiányos napirendre stb. A második pontban a gondozó tervei között még egyszer megjelenik a továbbra is fenntartható szokásrendszer vagy napirendi pontok, és mellettük szerepelnek az új elvárások, a kialakítandó vagy fokozatosan módosítandó szokások.

A **2. kérdésben** már a konkrét feladatokat kell nevesíteni. A gyám és a gondozó hely, gondozó személyek felelőssége, hogy a jogszabályokban rögzített teljes körű ellátást megkapja a gyermek. Ahhoz, hogy valóban teljes körű legyen az ellátás – fizikai, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődés –, szisztematikusan végig kell tekinteni az ellátási területeket, az azokhoz kapcsolódó teendőket. Ennek a logikának megfelelően az egészségügyi ellátással kapcsolatos, nyújtható és biztosítandó szolgáltatás szerepel az első helyen. A háziorvosra vonatkozó adatok lényegesen elsődlegesen például az elérhetőség szempontjából (településen – mikor, az otthonban – mikor). A nevelésbe vett gyermekek között többen akadnak, akiknek általános egészségi állapotáról, valamint érzékszerveik működéséről (látás, hallás) pontos képet kell hogy kapjunk. Ezért szükséges a bekerülés után konkrét vizsgálati időpontok, határidők megadása. Az adatlap nem sorol fel külön minden szakorvosi területet, mivel ezek köre végtelen. Beletartozik például serdülő lány esetében a nőgyógyászati vizsgálat éppúgy, mint bármiféle krónikus betegség, látás-, hallásprobléma kezelése. Ezeket tehát a *"Ha állandó kezelésre, gyógyszeresedésre vagy különleges ellátásra van szüksége a gyermeknek, hol és milyen módon biztosíthatják azt?"* kérdéshez kell

beírni. A fogorvosi ellátást a tervek között külön kell megjeleníteni. Ha a nyomtatványon nem szereplő orvosi vizsgálat szükséges (pl. serdülő lány esetében nőgyógyászati vizsgálat), akkor azt külön lapon – úgynevezett betétlapon – kell feltüntetni azokkal a tartalmakkal, mint a fogorvosi ellátás esetén.

A *b)* pontban az esetkezelő szolgáltatások között biztosított mentálhigiénés segítségnyújtás lehetőségeit kell számba venni: a gyermekotthon vagy a nevelőszülői hálózat szakembere(i) vagy külső szolgáltatás (pl. nevelési tanácsadó, ideggondozó vagy pszichiátriai ellátás) áll rendelkezésre. Lényeges szempont, hogy ez a szolgáltatás plusz költséget jelent-e (szolgáltatás díja, utazási költség), illetve tudják-e biztosítani (ez részben visszautal az elhelyezési javaslatban megjelenő lehetőségekre). Ebben a fejlesztési körben a pszichológus, pszichiáter vagy ideggyógyász szakorvos mellett a fejlesztőpedagógus is kaphat, vállalhat feladatot, illetve minden olyan szolgáltatási formát ide lehet sorolni, amely a gyermek személyiségfejlődését, pszichikai, mentális fejlesztését szolgálja. Külön pontokban lehet, illetve kell a különleges (fogyatékoság, tartós betegség) és a speciális ellátási szükséglet kielégítésére biztosított szolgáltatásokon belül elvégzendő feladatokat, teendőket rögzíteni. A különleges és a speciális szükséglet orvosi, gyógypedagógiai, pszichológiai szaksegítséget igényel.

A gyermek pszichés vagy személyiségállapotára vonatkozó feladatokban felelős szerepet vállal a pszichológus szakember. Ehhez a munkához ajánljuk a munkatársak/szakemberek figyelmébe a gyermekotthonokban dolgozó pszichológusok működésének protokollját³⁶, amit egy szakmai önszerveződés alapján létrejött munkacsoport készített el. Ez az anyag segítséget nyújthat a gyermekotthonok, nevelőszülői hálózatok számára abban, hogy „mire használhatják” a pszichológust. Ezen kívül a tervezéshez feltett kérdések megválaszolásában (feladatok, módszerek), a kérdésekben felvetett problémáknak a kezelésében, valamint az aktuális helyzetértékelések során vizsgált problémák, helyzetek elemzésében is igénybe lehet venni a szolgáltatásaikat (szemlélet, szakmai ismeretek átadása, tanácsadás).

A **3. kérdés** a nevelési szolgáltatások körét bontja ki az egyes pontokban. Ebben a kérdéscsoportban az életpálya megtervezését és a szocializáció folyamatának különböző területeit kell végiggondolni. „Tanulmányok” címszó alatt az óvodai, iskolai előmenetellel, eredményes beilleszkedéssel és tanulással kapcsolatos célokat és feladatokat, az ezek megvalósulásához adandó támogatásokat és segítséget dokumentáljuk. Itt helyet kaphat, ha az oktatási intézményben, egyéb szolgáltató intézményben vagy külső személy által biztosított, megoldott a támogatás.

b) pont: Amikor egy gyermek, fiatal valamilyen okból nem tudja vagy nem akarja folytatni, befejezni (sikeresen elvégezni) az iskolai tanulmányait, akkor az okok tisztázása után az alternatív megoldásokat, lehetőségeket vesszük számba (tanfolyamok, egyéb képzések). Ez után – sok esetben ezzel párhuzamosan – kell a munkavállalás kérdését, az ezzel összefüggő teendőket átgondolni. Az iskolarendszeren kívüli tanulásban, a munkahelykeresésben az intézmény munkatársain (gondozó személy, családgondozó-utógondozó, nevelőszülői

³⁶ Megjelent: Család, Gyermek, Ifjúság, 2006/3.

tanácsadó) kívül külső szakemberek felelőssége, szerepe is megjelenhet a tervben – természetesen a felelős szakemberen vagy a gyermekén, fiatalon keresztül.

c) és d) pont: A vallási élet gyakorlásával, az etnikai vagy kulturális kisebbséghez tartozással kapcsolatos igények és feladatok csak a szülővel és a gyermekkel közös beszélgetés során kerülhetnek felszínre és határozhatók meg. Ez igen kényes kérdés elsősorban jogi szempontból, de az intimitását, értékhorozó minőséget tekintve is. A mai szakmai gyakorlatban azt látjuk: senki nem írja le, hogy ezen a területen feladat adódna; az elhelyezési tanácskozáson nem igazán firtatják, hogy van-e a családnak igénye vagy valamilyen szinten elképzelése ezzel kapcsolatban a gyermek életére vonatkozóan -, és főként nem terveznek. Ugyanakkor nagyon sok gyermeknél természetes módon felbukkan az érdeklődés, és a gondozás folyamatában sok szokás is konkrétan köthető a vallásokhoz. Az etnikai csoporthoz vagy kisebbséghez tartozás, valamilyen vallási közösséghez tartozás az identitás fejlődési folyamatában, az önazonosság, énkép kialakulásában kaphatna fontos szerepet. Ha ezeket nem tisztázzák, hanem elfedik, igyekeznek kihagyni, az csak nehezíti vagy gátolja az ilyen jellegű problémák kezelését és megoldását. Sőt, újabb problémák keletkezhetnek. Ezek a kérdések direktben nem tehetőek fel, mert a megkérdezettek legtöbb esetben nem tudnának vagy nem akarnának válaszolni. Amennyiben az elhelyezési javaslatban a szükségletek között nem szerepel ide vonatkozó konkrét igény, akkor az egyéni gondozási-nevelési terv elkészítésekor nem nevezhető meg feladat. Azonban a gondozás folyamatában szükséges erre is figyelemmel lenni, és ha kiderül, hogy korábban valamilyen szinten mégis csak jelen volt a gyermek életében, vagy aktuálisan igény vagy probléma merül fel, akkor ezzel kapcsolatban is konkrét feladatokat kell megfogalmazni. Ilyenkor természetesen mindent egyeztetni kell a szülővel, a gyermekkel, és a különleges adat kezelésével kapcsolatos szabályozás értelmében külön nyilatkoztatni kell a szülőt, hogy önként hozzájárul ennek rögzítéséhez. (Ne ijedjenek meg a szakemberek a külön aláírás miatt! Ha a kérdést megfelelően kezelik és tárgyalják, ez az aláírás nem ijeszti el a szülőt. A szakmai működésben ezt a kompetencia megadásának, a felelősségvállalásra buzdításnak kell/lehet felhasználni.)

Külön pontban kapnak helyet a szocializáció folyamata alá tartozó nevelési területeken végzendő feladatok. Itt is fontos különválasztani a célokat, amiknek az eléréséhez konkrét feladatokat, lépéseket kell meghatározni. A gyermek kora, fejlettségi (mentális, pszichés, szocializációs) szintje és hozott problémái határozzák meg, hogy mit tűzhet ki a gondozó célként például az önállóságra, önálló életre nevelés területén. Sok minden tartozik ehhez a területhez. Cél lehet az önálló közlekedés, az önálló tanulás, egyes háztartási teendők vagy ügyintézés önálló elvégzése, vagy kisebb gyerekeknél, fogyatékosoknál az önálló étkezés, öltözködés, tisztálkodás. Ezekhez a célokhoz más-más lépések (feladatok) rendelhetők – gyakoroltatás, időkeret megadása; segíteni az elvégzendő feladat (az ügyintézés) megtervezését, megtanítani, hogy kitől, hogyan kérhet segítséget (pl. idegen környezetben). Számos gyermekotthon szakmai programjában olvasható, hogy feladataik vannak az erkölcsi nevelés, értékkövetítés, szocializáció területén. Ez az alapja az egyes gyermekek nevelésében konkrétan végzendő feladatok elvégzésének, amit a gondozási, nevelési tervben apró lépésekre, teendőkre lebontva kell rögzíteni. A családi életre nevelés szorosan összefügg a családi, szülői kapcsolattartással. A

legtöbb gyermeknek van tapasztalata a családról, a családi életről, így az nem hagyható figyelmen kívül. A célok és feladatok meghatározásánál a gyermek (közvetlen, saját és/vagy közvetett, más családoknál szerzett) tapasztalataiból, az aktuálisan működő vagy nem működő kapcsolattartásból és az ideálisra való törekvésből kell kiindulni, ezeket mindig szem előtt kell tartani.

Az *f)* pontban olyan kulturális jellemzőkre kérdezzük rá, amik valamilyen oknál fogva megváltoznak/megváltoztak (öltözködés, viselkedés, mint köszönés, beszéd stb.). Főként serdülőkorú gyerekeknél tapasztalhatók ilyen változások, amik a gondozókkal való kisebb-nagyobb összetűzésekhez vezethetnek. „Erikson az egész serdülőkort kritikus életszakasznak, «fejlődési krízisnek» tartja, amelynek fő jellemzője az identitás kialakításáért vívott küzdelem. A serdülőkre általánosan jellemző viselkedés – a bizonytalanság, az önértékelési problémák, a hangulat változásai, a felnőttekkel való szembefordulás, a kritikus beállítódás, a kortársak jelentőségének növekedése – természetes és átmeneti.”³⁷ Amennyiben a gondozó személy(ek) úgy értékeli(k), hogy ez a változás nagymértékű, akkor az igényeket és elvárásokat, az egyes feladatokat és vállalásokat ebben a pontban rögzíthetik. Nem kell extrém megnyilvánulásokra, szélsőséges stílusú öltözködésre gondolni. Ide tartozhat például, ha egy fiatal vegetáriánus étrend szerint kívánna a továbbiakban étkezni. Ilyenkor fontos a keretekről megállapodni – itt biztosított erre a hely.

g) pont: A szabadidős tevékenységek körén belül megkülönböztetjük a gondozó által motivált célzott elfoglaltságokkal, tevékenységekkel kapcsolatos és kifejezetten a gyermek, fiatal személyes igénye(i) alapján adódó feladatokat. Az előbbi egy szakmailag megalapozott elképzelést, konkrét célt is tartalmaz, amelynek megvalósításához a környezet adta lehetőségeket és a gyermek hajlandóságát kell áttekinteni, míg az utóbbinál alapvetően a gyermek érdeklődése, elképzelése a kiindulási pont, és a megvalósításhoz szükséges lépéseket kell átgondolni. Megfigyeléseink szerint ez az a terület, amit szívesen és könnyen mérlegelnek a szakemberek (ide értem a nevelőszülőket is), és amihez viszonylag konkrét feladatokat írnak. Ugyanakkor sehol nem talákoztunk azzal, hogy a szabadidős tevékenységek tervezésénél célként meghatároznák, hogy a gyermek, fiatal pihenjen, lazítson, magára figyeljen. Ehhez szükséges biztosítani, hogy legyen napi 10-20 perce vagy heti 1 órája, amikor nem zavarják, amikor nem foglalkozik semmivel, hanem elvonulhat. Sok gyermeknek kellene megtanulnia, hogy elengedje magát, hogy tudjon egyedül lenni, pihenni, leeresztetni. A szabadidő tervezésénél és szervezésénél ez is felmerülhetne szempontként. A szabadidő-tervezéssel kapcsolatosan lényeges a gondozóhelyen meglévő tárgyi feltételek (eszközök, tér) és a közelben elérhető lehetőségek megléte. Ezért külön rákérdezzük arra (visszacsatolva az elhelyezéskor mérlegelt szükségletekre és lehetőségekre), hogy milyen korábbi tevékenységeket nem folytathat a gondozási helyén a gyermek. Így egyfelől rászorul a gondozásért, nevelésért felelős személy, hogy áttekintse a korábbi szabadidős elfoglaltságait a gyermeknek (ehhez őt és az előzményeket is ismernie kell), másfelől mérlegelhető, hogy figyelembe vette-e ezt a saját feladatai tervezésekor – hasonló tevékenységet (pl. sportolás) szorgalmaz, összefügg-e ezzel a meghatározott cél, valamint az a

³⁷ Gyenge E. – Gádoros J.: Serdülőkori problémás viselkedés. In: Aszman Anna (szerk): Az iskola-egészségügy kézikönyve. Anonymus, 1998. 303. o.

fejlődési folyamat is nyomon követhető, hogy megváltozik az érdeklődés, az aktivitás, esetleg kapcsolatok megszakadtak stb.

A gyermek kapcsolattartását szüleivel vagy más személyekkel gyámhivatali határozat szabályozza. Azonban a társadalmi beilleszkedést segíti, ha minél szélesebb körben vannak kapcsolatai a gyermeknek. A gondozási, nevelési terv *h)* pontjában kell rögzíteni azokat a feladatokat, amik ezeknek a baráti kapcsolatoknak a fenntartásához szükségesek. Sőt, szükségesnek tartottuk azoknak a személyeknek a körét is rögzíteni, akikkel a kapcsolattartás a gyám hatáskörébe tartozik (pl. távolabbi rokon, keresztanya vagy keresztapa, akivel jó kapcsolat volt vagy alakult ki). A gondozásért felelős személyeknek kötelessége mérlegelni azt a lehetőséget, hogy más családtagokkal szoros kapcsolat építhető ki. A mai gyakorlatban már több gyermekotthonban is érvényesül az a szemlélet, hogy a gyermek fejlődését, a családba való visszakerülést, a beilleszkedést vagy visszailleszkedést hatékonyabban segíti, ha külső kapcsolatainak működését támogatják, lehetővé teszik. Nem elhanyagolható szempont, hogy a különböző kapcsolatok ápolásában, működtetésében felelőssége, tehát feladata van a gyermeknek is.

Az utolsó pontban kap helyet minden olyan gyámi feladat, amire konkrét kérdés nem irányult, de ami fontos adott gyermek vagy fiatal ellátásában – a gondozásban és a nevelésben.

Ezt a gondozási nevelési tervet kell elkészíteni a 0-tól a 18 éves korú nevelésbe vett gyermekek esetében. A széles korhatár miatt igyekeztünk egy optimális kérdéssort feltenni, amibe azért a legkisebb korosztály gondozásának és fejlesztésének a feladatai is és a nagykorúság előtt állók felkészítésével kapcsolatos feladatok is megjeleníthetők.

Csecsemő- és kisgyermek korú (0–6 éves) gyermekek esetében kitölthető/töltendő pontok

1. kérdés *a)* pontja, amennyiben volt családban a gyermek, ha a csecsemőt hazavihette a szülő a kórházból, és a *b)* pont minden esetben.
2. kérdés *a)* pontja minden esetben, a *b)* pont akkor, ha az intézménynek van megfelelő szakembere, és a gondozási helyre kerülés előtt olyan körülmények között volt a csecsemő vagy a kisgyermek, ami indokolja a szakember bevonását (csecsemőnél megfigyelés, tanácsadás szükség szerint, kisgyermekkel beszélgetés, foglalkozás) – természetesen kapcsolva a gyermekorvosi vizsgálatokhoz. Bántalmazás gyanúja vagy ténye esetén mindenféleképpen. A *c)* ponthoz akkor kell feladatot írni, ha várható, feltételezhető fogyatékoság (pl. a várandósság idején ért hatások, szülés körülményei miatt), vagy már jelei mutatkoznak a fejlődési lemaradásnak, hiányoknak. Alapvetően vizsgálatok tervezése és szervezése jeleníthető meg.
3. kérdés *a)* pontja óvodás korú gyermekek esetében az óvodába járással kapcsolatosan lesznek feladatok. Ha korai fejlesztésre szorul a kisgyermek, vagy valamilyen képessége kiemelt figyelmet érdemel (tehetséggondozás is lehetséges ebben a korban), akkor a szükséges teendőket ide kell beírni. Az *e)* pontban az önállóságra nevelés terén vannak feladatok – már egészen kicsi kortól, valamint az értékek megismertetését, szokások kialakítását, a társas kapcsolatok alakulását kell tervezni. A *g)* pontban a szabadidős tevékenységet már egészen kicsi kortól érdemes definiálni, és ezzel kapcsolatban feladatokat meghatározni. Ide sorolható

csecsemőknél minden olyan egyéni vagy közös elfoglaltság, tevékenység, amit a gyermek élvez, illetve amibe bekapcsolódva aktivitását támogatja a gondozója. A h) pontot sem igen lehet kihagyni. Óvodás korú gyerekeknél fontos a társakkal való intenzív kapcsolat, hogy minél többet lehessenek együtt a szeretett társukkal. A baráti kapcsolat óvodán kívül is működik: a barát jön látogatóba vagy a szülei fogadják a mi gyerekünket. Hangsúlyos, hogy a testvérkapcsolatot is biztosítsák már a csecsemőnek is – elsősorban azonos gondozási hely esetén.

AZ ADATLAP TOVÁBBÍTÁSA

Az egyéni gondozási-nevelési tervet tájékoztatásul meg kell küldeni a területi gyermekvédelmi szakszolgálat és a gyermekjóléti szolgálat részére.

AZ ÁTMENETI NEVELT GYERMEK CSALÁDJÁNAK GONDOZÁSA

„GYSZ-7” és „GH-2” adatlapok

Az átmeneti nevelésbe vett gyermekek hazakerülésének elősegítése érdekében készítettük ezt a két adatlapot, amelyekkel a gyermekek családjának gondozását szeretnénk megerősíteni. Tapasztalataink szerint ugyanis a gyermek nevelésbe vételét az esetek jelentős részében nem követi a családok gondozása, noha a gyermekvédelem 1997-ben végbement – Domszky András kifejezésével élve – „rendszerátváltásának” egyik nagy vívmánya éppen az volt, hogy megszüntette az átmeneti nevelésbe vett gyermekek szüleinek magára hagyatottságát a gyermekük visszafogadásáért folytatott küzdelemben. Ahogy dr. Katonáné dr. Pehr Erika fogalmaz: „a gyámhivatal gyermekelhelyező és gyámrendelő közigazgatási döntéséhez és ennek felülvizsgálatához minden esetben kapcsolódik a területi gyermekvédelmi szakszolgálat, a gyermekotthon és a gyermekjóléti szolgálat célirányos szociális munkája, melynek alapját a gyámhivatal által elfogadott egyéni terv képezi”³⁸.

Az előírások megszegése azért is súlyos probléma, mert nyilván hozzájárul ahhoz, hogy a gyerekek még mindig átlagosan öt év körüli, azaz nagyon hosszú időt töltenek átmeneti nevelésben, és hogy az egyszer bekerült gyermekek alig több mint negyedének van esélye, hogy nagykorúsága előtt a családjához visszakerüljön. 2004-ben a megszünt átmeneti nevelések száma 2722, ebből mindössze 771 gyermek térhetett vissza a saját családjához. A többiek közül 238-an tartós neveltek lettek, 155-öt örökbe adtak. 1351 azoknak a gyerekeknek a száma, akik nagykorúság miatt kerültek ki az átmeneti nevelésből. Azt is tudjuk, hogy a tartós nevelésbe vételek (2004-ben 1935 ilyen gyermeket tartottak nyilván) oka leggyakrabban a lemondó nyilatkozat (764 esetben), ezt követi a szülői felügyelet bírói úton történő megszüntetése (685 eset), és „csak” 431 esetben a szülők halála – ami mind azt mutatja, hogy a szülők (és nyilván már a várandós anyák) gondozása terén van még mit tenni.

Az alapellátás sok esetben arra hivatkozik – joggal –, hogy a veszélyeztetettség megelőzését/megszüntetését szolgáló családgondozást és a védelembe vételt is csak nagy erőfeszítések árán tudják ellátni az örökös túlterheltség miatt. A 15/1998. (IV. 30.) NM. rendelet melléklete tartalmazza ugyan az ajánlott létszámokat, de ez csak ajánlat, amit az önkormányzatok egy része nem tud betartani, és a jelenlegi helyzetben, mint mondják, még kevésbé fognak tudni betartani. Az egy családgondozóra jutó családok száma sok helyen messze meghaladja a 25-öt, amibe a fenntartó gyakran nem is engedi beleszámolni az átmeneti neveltek családját, s akkor még nem beszéltünk az így nem is mérhető megelőző tevékenységekről: gyermekcsoportok szervezéséről, szabadidős programokról, a várandós anyák gondozásáról, az egyszerűbb esetkezelésekről.

Bármennyire ismerjük is tehát a gyermekjóléti szolgálatok gondjait, a nyilvántartási rendszer mint szakmai szabályozás (mely most már kormányrendelet-mellékletként

³⁸Dr. Filó Erika – dr. Katonáné dr. Pehr Erika: Gyermekvédelem, gyámügy. HVGOrac Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1998

jelenik meg) nem válogathat a feladatok között, és semmilyen objektív ok miatt sem szentesíthet jogszegő, a gyermekek, családok érdekeivel ellentétes gyakorlatot. Ezért fektettünk nagy hangsúlyt arra, hogy a korábban említett összehangolt, célirányos szociális munkát még nyomatékosabbá és konkrétabbá tegyük egyrészt a családgondozási tervet, a gyermekjóléti szolgálat és a szakellátást nyújtó intézmény családgondozójának együttműködését rögzítő két adatlap bevezetésével, másrészt családokra vonatkozó helyzetértékelés (korábbi, több intézmény számára szóló 7-es adatlap) gyermekjóléti szolgálat számára történt különválasztásával.

Ennek a két új adatlapnak a bevezetését az az igény indokolja, hogy tervezetté, nyomon követhetővé, végrehajthatóvá és ellenőrizhetővé tegyük a nevelésbe vett gyermek családjának gondozását, a kapcsolattartás elősegítését, mint a mai rendszerben a gyermek hazakerülésének legfontosabb összetevőit. A gyermekjóléti szolgálat és a gondozóhely családgondozója által vezetendő adatlapok egymást kiegészítve, saját intézményük szemszögéből, s ezért némileg eltérő hangsúlyokkal dokumentálják a családi kapcsolatok, családgondozás tervezését, a két szakember együttműködését nevelésbe vétel esetén.

AZ ADATLAPOK VEZETÉSE

A „GYSZ-7,, és „GH-2” adatlapok kitöltésének határideje a gyermek nevelésbe vételétől számított 30 nap. A később felmerülő szempontokat, új feladatokat dátummal erre az adatlapra, illetve pótlapokra kell feljegyezni. A felülvizsgálat jogerőre emelkedését követő 30 napon belül át kell vizsgálni ezeket a terveket is, és dátummal, az érintettek aláírásával igazoltan módosítani.

A családgondozók közti együttműködést segíti, hogy mindkét adatlap *fejlécében*, vagyis a lap elején, jól látható helyen szerepel a gyermek adatain, a szakellátásban kapott törzsszámán és egyéb fontos dátumokon kívül a *két intézmény családgondozójának neve*, valamint a kölcsönös *látogatásaik tervezett időpontja*.

Az adatlapok prototípusának 2005 nyári kipróbálása után érkezett olyan reakció, mely szerint a gyermekjóléti szolgálat nem értette, miért kellene látogatást tennie a gyermekotthonban a gyermeknél. A kérdés tisztázása érdekében alább idézzük a személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézmények, valamint személyek szakmai feladatairól és működésük feltételeiről szóló 15/1998. (IV. 30.) NM rendelet idekívánczó, 2003. augusztus 16-tól hatályos pontjait:

23. § (1) *A nevelésbe vételt követően a gyermekjóléti szolgálat családgondozója a gyermeket gondozási helyén az elhelyezését követő két hónapon belül felkeresi, és tájékozik beilleszkedéséről, valamint a gyermek látogatásának lehetőségeiről. A nevelésbe vétel időtartama alatt a családgondozó folyamatosan kapcsolatot tart a gyermekotthon, a nevelőszülői hálózat, illetve a területi gyermekvédelmi szakszolgálat családgondozójával.*

89. § (1) *A gondozott gyermek és családja közötti kapcsolat ápolása, a családnak a gyermek visszafogadására alkalmassá tétele érdekében a gyermekotthon, a nevelőszülői hálózatot*

működtető, illetve a szakszolgálat családgondozója együttműködik az illetékes gyermekjóléti szolgálat családgondozójával. A családgondozást az egyéni elhelyezési terv szerint kell végzi.
(2) A családgondozó a gyermek befogadását követően két hónapon belül személyesen felkeresi a gyermek egyéni elhelyezési tervében megjelölt szülőt vagy más hozzátartozót, valamint az illetékes gyermekjóléti szolgálatot. A nevelésbe vétel időtartama alatt a családgondozó folyamatosan kapcsolatot tart az illetékes gyermekjóléti szolgálattal.

Az adatlapok kitöltésekor a fenti látogatások az esetek egy részében még csak tervek, mivel a két határidő között 1 hónap különbség van (a lapokat egy hónappal a gyermek elhelyezése után kell kitölteni, a látogatást két hónappal utána kell megtenni), vagyis ennyi ideje van még a családgondozóknak a másik intézmény, illetve a gyermek és a család felkeresésére. *Annak érdekében, hogy a teljesítés valós időpontja is szerepeljen a dokumentumon, mindkét adatlap kitöltőjét kérjük, hogy ezen a fejlécen dátummal jelezzék a látogatások megtörténtét is.*

A „GYSZ-7”-en a „*gyermekjóléti szolgálat családgondozója első látogatásának időpontja a gyermek gondozási helyén*”, illetve „*a szakellátás családgondozója első látogatásának időpontja az illetékes gyermekjóléti szolgálatnál*” kérdésre ne csak a tervezett, de a megvalósult látogatás időpontját is írja be.

A „GH-2”adatlap „*a szakellátás családgondozója első látogatásának időpontja az illetékes gyermekjóléti szolgálatnál*”, illetve „*a szakellátás családgondozója első látogatásának időpontja a gyermek családjánál*” kérdéseire kell beírni a saját tervezett és megvalósult látogatások dátumát. Külön kérdés híján pedig „*a gyermek családját gondozó gyermekjóléti szolgálat családgondozójának a neve*” rovatba a név mellé fel kell jegyezni azt az időpontot, amikor a gyermekjóléti szolgálat családgondozója felkereste gondozási helyén a gyermeket, és fölvette a kapcsolatot a szakellátás szakembereivel.

A két adatlap bemutatását külön-külön folytatjuk.

„GYSZ-7”

Fejléc: néhány olyan dátum szerepel benne, amelyek egymást átfedőnek tűnnek, ezért magyarázatra szorulnak. Külön sorok állnak rendelkezésre a nevelésbe vételi határozat, a gondozás kezdete és a tervkészítés idejének rögzítésére. A gondozás kezdetén a családdal és/vagy az együttműködő szakemberekkel való kapcsolatfelvételt, tájékozódást kell érteni. Ennek természetesen a lehető legkorábban meg kell történnie a nevelésbe vétel után, de esetenként a gondozás mégis csak jóval később kezdődhet, pl. illetékességi nehézségek miatt, ezért az adatlapot készítő munkacsoport fontosnak tartja, hogy az adatlap jelezze a két esemény közti időintervallumot. A tervet akkor kell készíteni, amikor a szakellátás és alapellátás családgondozója találkozik, a határozathozatalhoz képest két hónapon belül, de természetesen úgy, hogy már a szülőkkel is felvették a kapcsolatot. A *Tervkészítés ideje* kérdésre tehát ezt az időpontot kell beírni.

I. kérdéscsoport: annak megtervezése, hogyan, mikor kezdi el a közös munkát a családdal. Remélhetőleg idővel egyre kevesebb olyan eset lesz, amikor a család az elhelyezési értekezleten ismerheti meg a gyermekjóléti szolgálat családgondozóját, vagy még később, hiszen a gyermek elhelyezését optimális esetben családgondozásnak kell megelőznie. Ennek ellenére sok esetben ma is alapellátási előzmény nélkül kerülnek a gyermekek ideiglenes hatályú elhelyezésre és onnan nevelésbe vételre, az ilyen helyzeteket mindig alaposan meg kell indokolni az *1. kérdésben*.

A közös munka kapcsán az „indítás” szó szerepeltetésével arra utaltunk, (*2. kérdés*) hogy a korábbi időszakhoz képest, akár volt családgondozás korábban, akár nem, új szakasz kezdődik, új feladatokkal, új tervek készítésével. A fejlécben fentebb elemzett dátumokhoz képest ebben a kérdésben a folyamat egy újabb jelentős állomására kérdezzük rá, arra az időre, amikor a tényleges munka a család aktív részvételével megkezdődik. Ez egybeeshet a gondozás kezdetével, ha a kapcsolatfelvétellel egyidejűleg sikerül a családot aktivizálni, de történhet később is, ha például a gondozás eleje a családdal való kapcsolatfelvételi kísérletekben merül ki. Hasonlóképpen különböző lehet a gondozás kezdetének és a közös munka megkezdésének dátuma, ha például a gyermeket egyedül nevelő szülő éppen kórházban van; a gondozás a szakember részéről folyhat ugyan, de ez még nem a közös munka.

A *3. kérdésben* az együttműködés módját kell megtervezni: ki kit keres, milyen gyakoriak lesznek a találkozások, milyen egyéb kommunikációs módok alkalmazására van lehetőség.

A *II. kérdéscsoport* a gyermek-szülő kapcsolattartás támogatásának megtervezését dokumentálja.

Az 1. kérdés, a kapcsolattartás konkrét lehetőségei: nem a határozat ide vonatkozó részét kell beírni, hanem annak alapján a gondozóhely által felajánlott megoldásokat, a személyes találkozások időpontjait, helyiségét, kíséretet, felügyeletet, időtartamot, szülő és gyermek közös tevékenységi lehetőségeit, a gyermeknek biztosított telefonkártyát postabélyeget stb.

A 2. kérdés a szülő-gyermek kapcsolat minőségéről, érzelmi vonatkozásairól szól. Mivel itt még a családgondozási terv készítésének fázisában vagyunk, ha nem volt a nevelésbe vételnek alapellátási előzménye, az információt az elhelyezési értekezletről és a gyermekkel, szülővel való találkozásokról lehet szerezni.

Az 1. és 2. kérdéseknél megadott szempontok mérlegelése alapján a kapcsolattartás *gyakorlati megvalósítását kell a 3. kérdésben* megtervezni. Az adott lehetőségeken belül el kell dönteni, mikor, hol, esetleg kinek a kíséretében találkozzanak, tervezik-e, hogy a gyermek otthon tölti a hétvégéit vagy hosszabb szüneteit, ha igen, mikor, milyen feltételekkel... A levelezés, telefonálás lebonyolításának konkrét módját is itt lehet megtervezni.

A kapcsolattartás gyakorlati megvalósításához nyújtható támogatásokat a 4. kérdésben kell részletezni. Akár érzelmi, akár technikai értelemben van szükség a támogatásra, mindezt a családgondozó teendőjének megnevezésével együtt kell felsorolni. A lehetséges támogatási formák köre széles: tartalmazza a családgondozó személyes tanácsadását a szülő-gyermek konfliktus rendezésében, közvetítést, együttműködést a szakellátás családgondozójával, ha az ellátó által biztosított feltételeken módosítani kell, anyagi segítség szervezését, ha éppen arra van szükségük a szülőknek...és még sok minden mást..

III. kérdéscsoport: a család gondozásának megtervezése

A *felvezető kérdéshez* („Szükséges változtatás a család háztartásszervezésében, életmódjában és életvezetésében, stb.”) a munkacsoport ezt a magyarázatot fűzte: „itt a problémák felsorolandók, és az 1-6-ig tartó kérdéssorban a tervezés és segítségnyújtás jelenik meg.” A változást igénylő területek felsorolásánál támaszkodni kell a „TESZ-1” adatlap II. részének 5. és 6. kérdéseire adott válaszra. Ez azonban csak a minimális program, mert az ottani felsoroláshoz képest konkrétabb beavatkozási célokat kell felsorolni. Az 1-5. számozott alcímekben felsoroltuk a leggyakoribb beavatkozási irányokat, azzal a szándékkal, hogy konkrét területekhez kötötten rögzítsék a családgondozó által nyújtható támogatásokat. A kérdéssel feltevés módjával arra szeretnénk ösztönözni a szakembert, hogy ne várja meg a család kérését, hanem maga menjen az igények elé. A család gyakran azt sem tudja, hogy mi a probléma abban, ahogy él, még kevésbé azt, hogy milyen módon változtathatna azon, és hogy milyen segítséget kérhet hozzá. A szakember az, aki kívülről nézve a helyzetet, képes észrevenni a problémákat, látja azt, hol tart a kliens, és segít a számára elérhető célok meghatározásában, majd azok napi feladatokra bontásában. Az egyes területekre vonatkozó tervek megvalósításához vezető lépések

és az azokhoz nyújtandó segítség meghatározását kell a három oszlopos táblázat első oszlopában a területek megnevezése alá beírni. A lépések legyenek beláthatóak és végrehajthatóak, feleljenek meg a család aktuális terhelhetőségének. A másik két oszlopba a végrehajtás határidejét és a felelősöket kell feljegyezni. Mivel ennél a kérdésnél a gyermekjóléti szolgálat családgondozója a családdal közvetlenül folytatandó munkájának – tanácsadás, konfliktuskezelés, közvetítés, feladat végrehajtás a család helyett stb. – állomásait, az általa nyújtható segítséget tervezi meg, így a végrehajtásért felelős az érintett családtagon kívül ő maga. A határidő, ha nem konkrét, egyszeri feladatról van szó, nem feltétlen a befejezésre vonatkozik, hanem az elindulásra. Egyes feladatoknál feljegyzendő a találkozások, vagy egyéb együttműködési módok gyakorisága is.

Tapasztalataink szerint nem mindig könnyű dolog az egyes feladatokat kategorizálni, és gyakran ez az oka annak, hogy az adatlapokon csak a legáltalánosabb felsorolást találjuk. Ennél az adatlapnál sem lesz könnyű a felvezető kérdésben szereplő háztartásszervezés, életmód, életvezetés kifejezések alatt megjelenő feladatok helyét megtalálni az „egészségi állapot, mentális állapot, anyagi- és lakáskörülmények javítása, szociális ellátásokhoz való hozzájutás, a család külső- és belső kapcsolatainak javítása, stabilizálása” témacsoportokban. Melyik területhez sorolható például a szülők gyermeknevelési vagy gyermekgondozási ismereteinek gyarapítását, a pénzhez való viszonyuk javítását, a rendszeres életmód kialakítását segítő tanácsadás? Első látásra a gyermeknevelési ismereteket az 5. kérdéshez sorolnánk, a család belső kapcsolataihoz; a gyermekgondozási ismereteket, a pénzbeosztást a 3. kérdéshez, a körülmények javításához; az életrend megváltoztatását szintén az 5. kérdéshez. De lehet, hogy egy feladatot több helyre is be tudnánk írni, hiszen, mint minden rendszerben, a család életében is bonyolultabb összefüggések vannak, ahol a család életrendje, életmódja összefügghet valamelyik családtag egészségi vagy mentális állapotával, vagy akár az anyagi helyzettel.

Tanácsunk és elvárásunk a feladatok rögzítésével kapcsolatban az, hogy minden változtatandó területhez tartozzanak konkrét feladatok, a családgondozó segítségének konkrét megnevezése, a találkozások, a segítő beszélgetések, tanácsadások gyakoriságának megjelölése. Ezen belül az, hogy egy feladatot éppen melyik számozott területhez sorolva jelenítenek meg, kevésbé fontos.

Ha a fenti területek más szakemberek bevonását is igénylik, a családgondozó feladata lehet ezeknek a szolgáltatóknak, intézményeknek a megkeresése, ellátásaik megszervezése. Ezeket a tevékenységeket kell a *IV. kérdéscsoportnál* megfogalmazni.

A gyakorlatban nem lesz könnyű differenciálni a III. és IV. kérdések között sem. A család életében szükséges változtatásokhoz – és így például a valamely családtag egészségi állapotának javításához – alapvetően az érintettek motiváltsága szükséges, amiben segíthet a családgondozó közvetlenül, ám fontos eleme a nyújtható segítségnek a más intézménnyel való kapcsolatfelvétel is, tehát adott esetben a feladatok felsorolása megoszolhat a III. és IV. kérdés között.

„GH-2”

I. kérdéscsoport: a gyermek kapcsolattartása

Az **1. kérdésnél** röviden ismertetni kell a kapcsolattartásra vonatkozó határozat tartalmát, elsősorban a családgondozó számára, emlékeztetőül. Természetesen arra is ki kell térni, az okok rövid ismertetésével együtt, ha a gyermeknek nem a szüleivel való kapcsolattartását szabályozták. Ismertetni kell, ki a jogosult, és ettől kezdve minden további kérdésnél, ahol „szülőt” említünk, a kapcsolattartásra a szülő hiányában feljogosított családtagot értjük.

Nagyon fontos kérdés, hogy maga a család, ill. annak hiányában a kapcsolattartásra feljogosított személy ismeri-e a kapcsolattartás szabályait, de legalább ilyen fontos, és sokszor nem is különböztethető meg élesen, hogy érti-e azt. Ne nyugodjon meg tehát a családgondozó, ha a rendelkezésére álló dokumentumok szerint a szülők jelen voltak az elhelyezési értekezleten, s így elvileg ismerhetik az ott elhangzott javaslatokat ([itt hangsúlyozandó, hogy az ott elhangzottak mindaddig csak javaslatok, amíg a gyámhivatal el nem fogadja azokat), vagy postán elküldték részükre a határozatokat – ellenőrizze, hogy valóban tudja, érti-e, mindez mit jelent. A családgondozó feladata, hogy itt ne csak a választ ismerje meg, hanem magyarázza is el mindazt, amit szükséges.

3-4. kérdés: a szabályok ismertetése, megértetése után tisztázni kell, hogy azok megfelelnek-e a szülő lehetőségeinek. Ha nem, változtatni kell a helyzeten, amiben a családgondozónak kezdeményező szerepe van. Változtatáson értjük egyrészt azt, hogy a szülő akadályait szüntetik meg, együttműködve a gyermekjóléti szolgálattal, másrészt azonban azt is, ha a szabályozás megváltoztatását kezdeményezik.

5. kérdés: az adatlap nem egyszeri alkalomra szól, ezért a gyermeknek a kapcsolattartásra való felkészítése sem egyszeri feladat, és nem is változatlan az idők folyamán. A terv készítésekor az éppen aktuális teendőket kell beírni, felelősök, határidők megnevezésével, a későbbi változásokat dátummal folyamatosan kell rögzíteni.

Az előző kérdéssel szorosan összefügg a **6. kérdés**, hiszen a gyermek felkészítésének lehet része a szülők elfogadtatásának segítése, de itt a feladat a szülőkre is kiterjed.

7. kérdés: a hatóság a jogszabály szerint a szülő, illetve annak hiányában meghatározott családtagok mellett mást is feljogosíthat a kapcsolattartásra, ld. TESZ-1. adatlap II. rész, 8. kérdésénél írottakat. Amennyiben ilyen szabályozásra sor került, ennek megvalósítását segítő feladatokat kell itt részletezni.

8. kérdés: a kérdésre a kapcsolattartás szabályozásáról szóló határozat megadja a hivatalos választ. Az ezzel kapcsolatos tapasztalatokat kell itt rögzíteni.

9-10. kérdés: lényeges eleme a szülő-gyermek kapcsolatok fenntartásának, ápolásának, hogy mindkét fél (a gyermek esetében elsősorban az őt képviselő gondozó) korrekt módon járjon el, lehetőleg ne gördítsen akadályokat a kapcsolattartás elé, illetve, hogy idejében értesítse a másikat. Nem szerencsés, ha a szülővel töltendő szabadság, vasárnapi pár órás találkozás idejére a gyermekotthon programot szervez a gyermek részére – de ha mégis valami halaszthatatlan ügy miatt nem jöhet létre a kapcsolattartás, arról értesíteni kell a gyermeket is és a szülőt

is. A gondozó oldaláról adódó akadály is éppen olyan csalódást okozhat a gyermeknek, mintha a szülő hibájából maradt volna el a találkozó, tehát az ő érdekében is fontos a szabályok pontos rögzítése és betartása. A szülő figyelmét is fel kell erre hívni, és felé is meg kell fogalmazni elvárásként az előzetes értesítést, pontos, korrekt megjelentést és viselkedést. A szülők gyakori, előre nem jelzett elmaradása esetén indokolt lehet a kérés megfordítása, az, hogy a szülő azt jelezze, ha jön látogatni gyermekét. Az elmaradt kapcsolattartás pótlása módjának általános szabályait előre rögzíteni kell.

A gyermek-szülő kapcsolatok külön fejezete – amennyiben már belátható közelségbe került – a gyermek felkészítése a *családba való visszakerülésre*. Az ezzel kapcsolatos feladatokat kell megtervezni a *II. fejezetben*.

III. fejezet: itt kell megfogalmazni, mi módon fognak együttműködni a szülők és a szakellátás családgondozója. Ennek elsősorban a szülői érdeklődés fenntartása miatt van jelentősége, hiszen ismert tény, hogy a szakellátásba került gyermekekről szüleik egy idő múlva magukban lemondanak, elvesztik érdeklődésüket irántuk. Természetesen a kapcsolattartások szervezése, lebonyolítása, a gyermek felkészítése miatt is fontos a családgondozó és a szülők együttműködése. Tájékozódnia kell a család életének legfontosabb eseményeiről, körülményeinek változásáról, de igaz ennek a fordítottja is: a szülők, különösen csecsemő vagy egy-két éves gyermek esetében, akivel a telefonos kapcsolat még nem lehetséges, a találkozások szünetében a családgondozótól értesülhetnek a gyermekükkel történetekről.

AZ ADATLAPOK TOVÁBBÍTÁSA

Mindkét adatlapot csak abban az esetben kell továbbítani, ha azt valamelyik, a gyermek ügyében együttműködő intézmény, ellátást nyújtó, eljáró hatóság kéri.

AZ ÁTMENETI NEVELÉS HELYZETÉRTÉKELÉSÉNEK ADATLAPJAI

„GYSZ-8”, „TESZ-3”, „TESZ-4”, „GH-3” adatlapok

„GYSZ-8”

A szakellátásban dolgozók régóta küldték vészjelzéseiket az átmeneti nevelt gyermekek családjának gondozásával kapcsolatos hiányosságokról a szakmai irányítás, a módszertani intézet, a partner intézmények, szolgáltatások felé, míg végül, közel hét évvel a gyermekvédelmi törvény hatályba lépése után, 2004-ben, eleget téve felkérésüknek, megszületett a módszertani gyermekjóléti szolgálatok állásfoglalása, amely, felsorolva a jogszabályi előírásokat, felhívja a gyermekjóléti szolgálatok figyelmét erre a kötelezettségre³⁹.

Mivel az adatlaprendszer módosításakor eleve célunk volt a legtöbb kritikát kiváltott korábbi 7. számú adatlap funkciók szerinti szétbontása, megszületett a speciálisan a gyermekjóléti szolgálatok számára készült változata. Elkészítésével amellet, hogy általános várakozásnak tettünk eleget, hiszen a gyakorlatban egyetlen ellátástípusban sem szívesen használták ezt a minden igényt kielégíteni akaró adatlapot, nyomtatékosítottuk is a gyermekjóléti szolgálatoknak az átmeneti nevelt gyermekekkel szembeni kötelességét, és azt a tényt, hogy ez irányú munkájukról számot is kell adniuk.

Az adatlap kérdései a nevelésbe vett gyermek családjának gondozására fókuszálnak. Ezzel megszűnt az, a 7. számú adatlapra jellemző, sok családgondozót frusztráló helyzet, hogy a kitöltött lapok egy része információ híján üres maradt. Ezzel együtt azonban az a lehetőség is megszűnt, hogy a kitöltő válogasson a kérdések közül, mit tart magára nézve kötelezőnek, s mit nem.

Az adatlap kérdései négy, római számmal jelzett témakör köré csoportosulnak: a családgondozó munkájának dokumentálása, a szülő-gyermek kapcsolattartás, a családban bekövetkezett változások, a család jelen helyzete és a családgondozó javaslatai.

AZ ADATLAP VEZETÉSE

Az adatlapot az átmeneti nevelésbe vett gyermek családját gondozó családgondozó tölti ki, az útmutató szerint legkésőbb a felülvizsgálatot megelőző 15. napig. Pontosítva ezt a megállapítást, azt lehet javasolni, hogy a **I. táblázatot**, amely a családgondozó tevékenységének dokumentálására szolgál, vezessék folyamatosan, mintegy a családgondozó munkanaplójaként.

A **II. és III. kérdéscsoport** esetében több megoldás is lehetséges. A kérdések megválaszolásánál az adatlap lezárásakor jellemző pillanatnyi helyzetet kell

³⁹2004. évi Konszenzus Konferencia állásfoglalásai

rögzíteni, de úgy, hogy a folyamat is kiderüljön, amelynek során idáig eljutottak. Aki számítógéppel dolgozik, annak célszerű ezekre a kérdésekre is folyamatosan válaszolnia, arra azonban ügyelni kell, hogy a végén, az adatlap lezárásakor a korrekt, jó elemzés és értékelés mellett csak a valóban fontos, a folyamatot jól tükröző információk maradjanak benne. Mivel a lap mások számára (is) készül, nem válhat parttalanná. Előfordulhat tehát, hogy egy a maga idejében fontosnak tűnt eseményről, változásról később kiderül, hogy nem volt lényeges, ezért törölni kell a lapról. A másik kitöltési módszer az egyszeri, felülvizsgálat előtti kitöltés. Aki nem számítógéppel dolgozik, annak talán ez a praktikusabb, de több munkával jár, hiszen a saját följegyzéseiből kell rekonstruálni a lényeges mozzanatokat. Előnye az, hogy ekkor már nagyobb rálátása van az eseményekre a kitöltőnek, fennáll viszont a veszélye annak, hogy a válaszok túl rövidek, semmitmondók lesznek.

A *IV. kérdéscsoport* esetében nincs választási lehetőség, ez csak a felülvizsgálat előtti időben tölthető ki, hiszen a javaslatot a múltbeli események, a tendenciák és a jelen helyzet ismeretében kell megtenni.

A fentiek értelmében az adatlap *fejlécében* a helyzetértékelés időpontjaként azt az időpontot kell megadni, amikor a javaslatok megszülettek, azaz, amikor az adatlapot lezárták. A helyzetértékelés oka minden esetben felülvizsgálat, de ezen belül fel kell tüntetni, hogy rendkívüli vagy tervezett felülvizsgálatról van-e szó.

Az *I. táblázatban* minden, a család ügyében folytatott találkozást, megbeszélést, levelet, telefont dokumentálni kell.

A *II. kérdéscsoport* a gyermek hazakerülése szempontjából alapvető fontosságú információkat tartalmaz.

II. c) kérdés: a „GYSZ-7” adatlap II. 1. kérdésénél részletezett lehetőségek utólagos értékelése.

II. d) kérdés: a „GYSZ-7” adatlap II. 3. kérdésénél ismertetett gyakorlat utólagos értékelése.

Ez a két utóbbi kérdés esetenként részben fedi egymást, amennyiben a szülő, kapcsolattartásra jogosult a lehetőségek szerint tartja a kapcsolatot a gyermekkel. Ebben az esetben valószínűleg csak a *II. c)* pontra kell válaszolni, értékelve, hogy ez a kapcsolattartás megfelelt-e a lehetőségeknek (annak nyilván megfelelt, ha egyszer éltek vele), igényeknek (előfordulhat például, hogy kevésnek találták az engedélyezett találkozást, vagy épp fordítva, valamelyik fél nem akart élni vele). Ha azonban másképpen valósult meg a kapcsolattartás, mint ahogy azt a határozat és a gondozóhely előzetesen rögzítette, akkor a *II. c)*-ben ki kell fejteni, mi volt az a momentum, ami miatt a gyakorlat másképpen alakult (ami nem felelt meg a lehetőségeknek vagy igényeknek). Ilyenkor a *II. d)* sor sem maradhat üresen, hiszen itt lehet rögzíteni, hogy a folytatott gyakorlat megfelelőnek bizonyult-e.

A *c)* és *d)* kérdésekre adott válaszok értékeléséből adódik a válasz az *e)* kérdésre. Az *f)* kérdésnek a megválaszolásához elengedhetetlen, hogy a gyermekjóléti szolgálat családgondozója felkeresse a családot akkor is, amikor a gyermek hazalátogat a szüleihez. Az ilyenkor szereshető közvetlen tapasztalatok nélkül ugyanis nem vonható le teljes értékű következtetés a szülő-gyermek kapcsolat alakulásáról, a szülők gyermeknevelési módszereinek változásáról, a gyermekkel

kapcsolatos felelősség alakulásáról. Mivel a gyermek látogatásai általában a hét végére korlátozódnak, ehhez az szükséges, hogy a gyermekjóléti szolgálat családgondozóinak a munkaideje legalábbis a törvényileg meghatározott mértékben valóban rugalmas legyen, amibe a hét végék is beleszámíthatók.

II. e) kérdés: figyelembe véve a korábban részletezett lehetőségek, a kapcsolat minősége és gyakorlati megvalósulása összefüggéseit, a szakembernek meg kell vizsgálnia, hogy mi az oka, ha a kapcsolattartás nem a lehetőségeknek, az igényeknek vagy a gyermek szükségleteinek megfelelően alakul, s ha ez összefüggésben van a szabályozással, akkor itt rögzíteni kell, milyen változtatásra van szükség.

II. i) kérdés: az adatlap elején található táblázat visszacsatolása ez a kérdés. Ott, az I. pont alatt a családgondozó aktivitása jelenik meg dátumok, adatok formájában, itt pedig a szülők nyitottságát, együttműködését kell értékelni. Mint hasonló kérdéseknél általában, itt is el kell mondani, hogy a családgondozónak önreflexiót is kell tudnia alkalmazni, hogy megértse, ha esetleg az ő beállítódásainak, kommunikációjának van rossz hatása a munkára, ha a szülőket a legjobb szándéka ellenére is ő maga bizonytalanította, ijesztette el.

AZ ADATLAP TOVÁBBÍTÁSA

Az adatlapot a felülvizsgálatot végző gyámhivatal részére kell megküldeni a megadott határidőig.

„TESZ-3”, „TESZ-4”, „GH-3” adatlapok

A hajdani 7-es adatlap szerepét átvevő négy új, a kitöltő funkciója szerint specializált dokumentum közül a most bemutatandó három lap közös jellemzője, hogy a gyermek oldaláról végzett helyzetértékelést segíti. Azoknak a szakembereknek készült, akik a nevelésbe került gyermek jóllétéért, gondozásáért-neveléséért és jogai érvényesüléséért felelősek – akár úgy, mint közvetlen gondozó, gyám, akár úgy, mint az előbbieket mellé rendelt segítő- tanácsadó.

A munkájukban érvényesülő eltérő aspektusok elemzésének eredményeként egy közös adatlapot („GH-3”) készítettünk a gyám és a gyermek gondozója számára, külön egyet a gyámi gondozói tanácsadó („TESZ-3”) és egyet a hivatásos gyám számára („TESZ-4”). Felfogásunk szerint a gyámi gondozói tanácsadó tevékenységében több az ellenőrző, a gyermeki jogok érvényesülésén örökődő elem, ami az adatlapokon az objektívebb, a külső szemlélő által is feltárható körülményekre és a gyám konkrét intézkedéseire utaló kérdések nagyobb arányában, a gyermeki jogoknak érvényesülésének hangsúlyozott vizsgálatában fogható meg. A gyám és/vagy a gondozó, mint a szituációban többé-kevésbé benne élő személy esetében jobban fókuszáltunk a gyermek személyiségének, érzelmi életének alapos ismeretére, a gondozói, gyámi tennivalók maradéktalan teljesítésére és a felelős szakemberek önértékelésére.

AZ ADATLAPOK VEZETÉSE

A három adatlap közül a „TESZ-3”-at és a „GH-3”-at minden szakellátásban élő gyermek esetében ki kell tölteni a kötelező féléves (3 éves korig), éves (3 éves kor felett) vagy rendkívüli felülvizsgálat előkészítéseként. A „TESZ-4”-et csak akkor használják, ha a gyermeknek hivatásos gyámja van.

A kitöltésre hasonló ajánlások érvényesek, mint a „GYSZ-8” adatlap esetében: a lap elején található táblázatot, amely a kitöltő szakember tevékenységét mutatja be, folyamatosan, naplószerűen célszerű vezetni. A következő, a feladatok ellátását, a történt változásokat dokumentáló részt lehet folyamatosan is, de lehet utólagos értékelő módszerrel is tölteni, a lényeg, hogy a tendenciák és a jelen helyzet minden kérdésnél kirajzolódjék belőlük. A lapok végén található javaslatok pedig egyértelműen az adatlap leadási idejére érvényesek, tehát ezt a részt akkor kell kitölteni, a korábbi kérdésekre adott válaszok és a további lehetőségek elemzése alapján.

„TESZ-3”

Az adatlap kitöltője minden esetben a gyermek gyámi, gondozói tanácsadója.

Fejlec: a *helyzetértékelés időpontjaként* az adatlap lezárásának dátumát kell beírni, amely lehetőleg ne legyen korábbi a gyámhivatal részére történő továbbításénál, hiszen az értékelés végső konklúziójának valóban a legaktuálisabb helyzeten kell alapulnia.

Helyzetértékelés oka: ide azt kell beírni, hogy a kötelező féléves, éves vagy rendkívüli felülvizsgálatról van-e szó.

I. táblázat: itt kell rögzíteni a szakembernek a gyermek ügyében végzett munkáját, találkozásait, ügyintézéseit. Ennek talán legfontosabb eleme a gondozási helyen történő rendszeres tájékozódás, amelyet a 15/1998. (IV. 30.) NM rendelet 151. § (2) bekezdése is konkrétan előír számára: „A gyámi gondozói tanácsadó az (1) bekezdésben foglaltak megvalósítása érdekében szükség szerinti gyakorisággal, de legalább 2 havonta egyszer a kijelölt gondozási helyen találkozik a gondozott gyermekkel, a gondozóval és a gyámmal.”

Felsorolandók még a telefonos, levélbeli megkeresések éppúgy, mint más személyes találkozások is.

A II. kérdéscsoport a gyermek gondozási helyre történt beilleszkedését mutatja be. Alapvető, és talán éppen kézenfekvő volta miatt mégis sokszor mellőzött kérdés a gyermekkel kapcsolatban az, hogy ő hogyan érzi magát azon a helyen, ahová helyezték. Ezt kell az **1. kérdésnél** rögzíteni. A tájékozódás elsősorban a gyermekkel való találkozást, beszélgetést, és az érzéseiről gyakran a kimondott szavaknál jóval többet mondó mozdulatainak, arckifejezésének, testtartásának megfigyelését jelenti, de az indirekt, másoktól való információk is fontosak. Ezért tettük fel úgy a kérdést, hogy „a gyámi-gondozói tanácsadó információi szerint hogyan érzi magát a gyermek a gondozási helyén?”

A biztonság érzésének kialakulásához a gondozás során nagyon fontos a stabilitás: a hely, a körülmények, a körülvevő személyek állandósága. Ha valami miatt az elhelyezés során ez sérül, azaz a lényeges pontok valamelyikében változás történt, arról, és főleg annak indokoltságáról kell a **2. kérdésben** számot adni.

A **4. kérdés** és a hozzá tartozó zárójeles magyarázat arra hívja fel a figyelmet, hogy a gondozási helyre történő beilleszkedés nem egyoldalú, a gyermek akaratától függő kérdés. A nevelésbe vett gyermek – azon túl, hogy veszteséget, csalódást, önvádat él át a családjából való kikerülés miatt – új közösségbe, nevelőszülői ellátás esetén egy már működő családba, gyermekotthon esetén is összeszokott csoportba kerül be. És ez nem természetes módon, vérségi kapcsolattal, azaz beleszületéssel történik, hanem kívülről, idegenként. Megjelenése felborítja a már kialakult egyensúlyi állapotot, átrendezi a csoporton, családon belüli viszonyokat. Ebben a helyzetben nem szabad a gyermeket magára hagyni, egyedül tőle várni az alkalmazkodást, *laissez faire* alapon szabad folyást engedni az eseményeknek. A marginalizálódás vagy a túlzott dominancia, a csoporttagoktól jövő negatív

üzenetek, megerősítések beépülésének elkerülése érdekében a nevelőnek figyelnie kell a csoportdinamika alakulását és szükség szerint tudatosan be is kell avatkoznia. A gyermek beilleszkedési folyamatát és az ahhoz nyújtott nevelői, gyámi gondozói támogatást rögzíti a **4. és 5. kérdés.**

Az egyéni gondozási-nevelési terv elkészítésének körülményeit ismerteti és értékeli szakmai szempontból a **III. kérdéscsoport.** Mivel a gyakorlatban sokszor találkozunk felszínes, csak kötelességből készített tervekkel, fontosnak tartjuk, hogy kívülálló szakember is vizsgálja alaposságukat, személyre szabottságukat, realitásukat. Az előzőhöz társuló másik gyakori hiba, hogy az egyszer elkészített tervet soha nem módosítják, noha akár fél év alatt is rengeteg körülmény, feladat változik a gyermek életében. (Amennyiben ez a hiányosság a korábbi 6. számú adatlaphoz fűzött utasítások homályosságából ered, remélhetőleg a módosítás során ezt sikerült kiküszöbölnünk.). A terv folyamatos aktualizálásának szükségességét nyomatékosítjuk az **1. kérdésnél** a külön rákérdezéssel.

IV. kérdéscsoport: az egyéni gondozási-nevelési terv két kiemelten fontos feladatcsoportjának, a fizikai és értelmi fejlődéssel kapcsolatos tennivalóknak a megvalósulását vizsgálja. A jelenleg még kiválóan működő védőnői és háziorvosi hálózatnak köszönhetően a testi fejlődés alapvető szükségletei minden gyermek számára biztosítottak (hacsak szülője, gondozója vagy ő maga nem zárkózik el teljesen az ellátás igénybe vétele elől), olyannyira, hogy amikor a korábbi adatlapokon a gyermekvédelmi gondoskodásban élő gyermek egészségügyi ellátásával kapcsolatos kérdéseket olvasták a gondozók, sokszor nem is érezték az ezzel kapcsolatban rájuk háruló felelősséget, és válaszként csupán pár szóval utaltak az egészségügyi ellátórendszer szereplőire. A gyerekek jelentős részénél szerencsére nincs is különösebb tennivaló, mégis célszerű a kérdéseket komolyan átgondolni. Mindenekelőtt szeretnénk egy általános képet kapni a gyermek állapotáról, fejlődéséről. (**1. kérdés a), b).** A **c) alkérdés** pedig – az előző kérdésekre adott válaszok átgondolásával – külön-külön felsorolja mindazt az ellátást, szolgáltatást (védőoltás, szűrések, általános ellátás, fogorvos stb.), amelyekre a gyermeknek szüksége lehet. A régi 7. számú, helyzetértékelési adatlapon az itt zárójelben felsorolt ellátásokra külön-külön kérdeztünk rá. A módosítás utáni összevonás nem az ellátások leértékelését jelenti, sokkal inkább azt, hogy a korábbi, túl merev kérdésfeltevések helyett most a gyámi gondozói tanácsadó szabadon számolhat be az e területeken szerzett információiról. Ezzel a megoldással talán sikerül elkerülni, hogy oldalak álljanak az adatlapon üresen, vagy egy-két szavas semmitmondó válaszokkal kitöltve, ugyanakkor nem szeretnénk senkit sem arra buzdítani, hogy a felsorolt szempontok bizonyos részeit hagyja figyelmen kívül. A gyámi gondozói tanácsadónak, mint a gyermekért felelős gondozót támogató és ellenőrző szakembernek, tudnia kell, hogy a gyermek életkora szerint mikor, milyen szűrések, oltások aktuálisak. Ezek konkrét megtörténtét akkor is vizsgálnia kell, ha a gyermek oktatási-nevelési intézménybe jár, ahol elvileg valóban odafigyelnek erre. Előfordulhat azonban, hogy betegség, szökés vagy egyéb ok miatt éppen akkor nem volt iskolában a gyermek. Ugyanez a helyzet a fogorvosi ellátással is. Mindezekre tehát konkrétan rá kell kérdeznie, és részletes tájékoztatást adni az adatlapon.

Sok gyermek esetében az általános ellátás krónikus betegség, fogyatékoság miatt nem elegendő. Az ilyen esetekben szükséges különleges orvosi ellátás,

gondozás, ápolás biztosításának módját szintén nem külön rubrikában, hanem ezen a helyen kell részletezni. Itt hívjuk fel a figyelmet arra is, hogy az ilyen esetekben a gondozó felelőssége annak garantálása, hogy az orvos által előírt időpontokban mindig megjelenjék a gyerek a kezelésen. Különleges betegségek, krónikus állapotok esetében pedig elvárható a gondozótól, hogy a gyermeküket féltő szülőkhöz hasonlóan igyekezzék megtalálni a lehető legjobb ellátást a gyermek számára. Amennyiben ehhez többlettámogatásra van szüksége, mozgósítsa a fenntartót vagy működtetőt is az ügyben. Még egy mozzanatra kell felhívni a figyelmet, és pedig arra, hogy a gyermek testi fejlődésnek biztosításához elengedhetetlen a rendszeres testmozgás, sportolás. Szintén a gondozás-nevelés része, hogy erre biztassák a gyermeket és megadják hozzá a lehetőséget.

A testi-leki egészség harmóniájának fontosságára emlékeztet az *1/d a mentálhigiénés segítségről szóló kérdés*. Meglepő tapasztalat a szakellátásban lévő gyermekek adatlapjait nézegetve, hogy elvétve utalnak lelki szükségletre, miközben más rubrikákban a gyermek súlyos pszichés problémájáról (depresszióról, agresszivitásról, átélt bántalmazásról, drogfogyasztásról) számolnak be. Az is előfordul, hogy az elhelyezési értekezleten még jelzik a mentálhigiénés támogatás szükségességét, de a helyzetértékelésben már nem szólnak róla, ami arra enged következtetni, hogy nem is kapta meg a gyermek ezt az ellátást. Elképzelhető, hogy egyszerűen a lehetőségek hiánya miatt maradt ez az igény kielégítetlenül, de akkor ezt legalább jelezni kell az adatlapon (ha már korábban nem tették meg), hiszen a felülvizsgálat többek között éppen arra való, hogy ellenőrizze a gyermeknek nyújtott szolgáltatásokat.

Az értelmi fejlődés terén a gyermek nevelése, gondozása talán még összetettebb feladatot ró a gondozóra. A jó szülőhöz hasonlóan már csecsemőkorától kezdve sok-sok személyes foglalkozással, közös időtöltéssel, játékkal, mesével kell megalapoznia a gyermek szellemi fejlődését, közben figyelve, nem mutatkozik-e valahol, valamilyen képességek terén elmaradás a gyermek fejlődésében. Ezeket minél korábban fel kell ismerni és lehetőség szerint korrigálni. A gyermek életkorának előrehaladtával egyre fontosabbá válik életében az intézményes oktatás-nevelés. A gyám felelőssége az, hogy igyekezzen megismerni a gyermek képességeit, igényeit, mentális állapotát, és válassza ki a neki legmegfelelőbb intézményt a kötelező oktatásra, és ha esetleg van különleges igénye, annak kielégítésére is. A *2. számú kérdésben* ráirányítottuk a figyelmet a gyermek megismerő aktivitását, kíváncsiságát, játéktevékenységét serkentő légkör kialakításának és a megfelelő oktatási-nevelési intézmény kiválasztásának fontosságára.

A *3. kérdésnél* a gyermek bekerülése óta történt különleges eseményeket kell feljegyezni, a *4.-nél* pedig a gyámi gondozói tanácsadónak az egész IV. kérdéscsoport valamely témakörében nyújtott támogatását.

Az *V. kérdéscsoport* sorra veszi azokat a gyermeki jogokat, amelyek nagyrészt (az etnikai származás szerinti nevelés és a vallásgyakorlás kivételével) a teljes körű ellátás fogalomkörébe tartoznak, de konkrét feladatként megfoghatatlanok, inkább a gondozóhely körülményeitől, légkörétől, filozófiájától, a nevelők attitűdjétől függenek, ezért nem szerepeltek az egyéni gondozási-nevelési tervben. A jogok

érvényesülésének mértékéről és az esetleges változtatás szükségességéről kell a gyámi tanácsadónak meggyőződnie és beszámolnia a helyzetértékelésben. Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy a gyermeki jogok nem tekinthetők a jutalmazás és büntetés eszközének, s ha mégis ilyen gyakorlattal találkozik a gyámi tanácsadó, adjon tanácsot a gondozónak más megoldás alkalmazására. Tegyen javaslatot más büntetés (ha elkerülhetetlen), és főleg jutalmazás, dicséret, megerősítés vagy negatív megerősítés alkalmazására.

Az etnikai származás szerinti nevelés és a vallásgyakorlás biztosítása feladatként szerepeltek az egyéni gondozási-nevelési tervben. Mindkettő kényes téma, mert miközben kötelező foglalkozni velük, kezelésük konkrét módja adatvédelmi aggályokat vethet fel. A gyámi gondozói tanácsadó a kérdések vizsgálatakor mindenek előtt tekintse át az elhelyezési javaslatban („TESZ-1” adatlap I. rész 11. kérdés *e*), *f*) pont) majd az egyéni gondozási-nevelési tervben („GH-1” 3. kérdés *c*) és *d*) pont) foglaltakat, és értékelje azok teljesülését (**V. 9. és 10. kérdés**). Természetesen az elhelyezés után is felmerülhetnek a gyermekben igények az etnikai háttérének megismerésére, tradicionális kultúrájának mélyítésére, vallásválasztásra. A gondozónak inspirálnia is kell erre, megismertetve a vallásokkal, a hazánkban élő nemzeti, etnikai kisebbségi kultúrákkal. A multikulturális, vallási tolerancia jegyében folyó nevelés közben ügyelni kell arra, hogy direkt befolyást, kényszert ne gyakoroljanak a gyermek identitásválasztására, világnézetének – akár vallásos, akár ateista – kialakítására. Az, ha a nevelőszülő elmegy a templomba vasárnaponként, befolyásolhatja ugyan a gyermeket (igazán jó, bizalmas kapcsolat esetén, amikor a nevelőszülő referenciaszemélyé válik a gyermek számára, ez természetes is), de feltehetőleg nem tartozik a tiltott, direkt befolyásolás kategóriájába, ám ha ugyanerre kényszerítené a gyermeket, az már nyilván tiltott befolyásolás.

A kapcsolattartást értékelő **VI. kérdéscsoport** részletesen vizsgálja a szülő-gyermek kapcsolattartást, a szülő és a gondozó együttműködését. A kérdések megfogalmazásánál igyekeztünk azt a kiegyensúlyozott, előítélet-mentes, a szülőket partnernek tekintő, és nem minősítő szemléletet alkalmazni, amelynek az érvényesítése a gyakorlatban is elvárható a szakemberektől és mindenkitől, akinek a feladata a gyermek mielőbbi hazatérése érdekében a szülő-gyermek kapcsolattartás támogatása.

Ha a szülő nem él a számára biztosított kapcsolattartás lehetőségével, abból indulunk ki, hogy valami rajta kívül álló ok akadályozza ebben, ezért felkínáljuk neki, hogy segítséget kérjen (**VI. 1. kérdés**). A partneri viszony hangsúlyozása nevében vizsgálni kell a gondozóhely kötelezettségeinek teljesítését is. Alapvető feladata a kapcsolattartásról szóló határozat betartásának biztosítása (**VI. 3. kérdés**), az ő egyéb programja miatt elmaradt kapcsolattartás (ez ugyan eleve nem túlzottan barátságos megoldás, és nem vet számot azzal, hogy a gyermek számára kevés fontosabb program lehetséges a szüleivel való kapcsolattartásnál) esetén a szülő értesítése s a találkozás pótlása (**VI. 2. kérdés**). Gyakori mulasztás, hogy a gyermeket úgy engedik haza a szülőkhöz szünetre, hogy előzetesen nem tájékoznak az ott rá váró körülményekről, a szülők állapotáról. Az adatlapok 2005-ös kipróbálása, illetve véleményeztetése során kiderült, sokszor nem is jut eszükbe, hogy ezzel kapcsolatban nekik tennivalójuk lenne. Magyarázható ez azzal, hogy a gyermekjóléti szolgálattal való kapcsolat még hagy némi kívánni valót maga után, de

semmiképpen sem elfogadható. Az együttműködési kötelezettség adatlapokon is hangsúlyosan megjelenő előírása következtében remélhetőleg a jövőben már ritkábbak lesznek az ilyen hiányosságok. A *VI. kérdéscsoport 4 kérdésében* mindenesetre vizsgálni kell azt, hogy a szakellátást nyújtó intézmény hogyan teljesíti ezt a kötelezettségét.

A szülő-gondozó kapcsolatban a gondozó feladata a proaktív magatartás, a kezdeményezés, a szülő tájékoztatása, bevonása a gyermek életének eseményeibe. (*VI. 6. kérdés*).

Mivel a gyámi gondozói tanácsadó feladatai közé tartozik a nevelésbe vétel megszüntetésének kezdeményezése is, ismernie kell a szülők/a gyermek visszafogadására kijelölt személy(ek) körülményeit. Hogy az ehhez szükséges információkat mi módon, direkt vagy indirekt forrásból szerzi-e be, erről szól a *VI. 7. kérdés*.

A végső cél, a gyermek hazakerülésének elősegítése érdekében a gyámi gondozói tanácsadónak tájékozódnia kell a gyám és a gyermek szüleit/visszafogadásra kijelölt személy(ek)e)t gondozó gyermekjóléti szolgálat családgondozójának együttműködéséről is, amit a *VI. 8. kérdésben* kell értékelnie.

A *VII. kérdéscsoport* a gyermek *törvényes képviselővel* kapcsolatos feladatok végrehajtását – hivatalos iratok beszerzése, kapcsolattartás a gyermek szempontjából fontos intézményekkel, jognyilatkozatok megtétele, lakcímbeljelentés, gyámi jelentés megtétele –, a *VIII. kérdéscsoport* a *vagyonkezelői feladatok* ellátását vizsgálja.

A gyámi gondozói tanácsadó *következtetéseit* a *IX. kérdéscsoport* tartalmazza. A gyámi, gondozói tanácsadóra, mint a gyermek ügyében törvény által is az egyik legfontosabb, kezdeményező feladattal felruházott szereplőre, különösen érvényesek az alábbi sorok: „Véleményem szerint, amiben legnagyobb a felelősségünk – s ez a gyermekvédelem valamennyi színterén dolgozó szakemberre vonatkozik: időben kezdeményezni és lépni, s a szükséges információk birtokában nem halogatni a döntést, hanem minél előbb elindítani adott esetben pl. a gyermek örökbe fogadhatóvá nyilvánítását.”⁴⁰

AZ ADATLAP TOVÁBBÍTÁSA

Az adatlap továbbítására vonatkozó útmutatás csak azt mondja meg, hogy kinek (gyermekjóléti szolgálat, gyámhivatal és gyám) kell megküldeni az adatlapot, de hogy mikor, azt nem. Mivel azonban a kitöltés határideje a gyámhivatal felkérését követő 15 nap, magától értetődő, hogy a továbbításnak a 15 nap letelte után haladéktalanul meg kell történnie.

⁴⁰ Vida Zsuzsanna: Örökbefogadás a nevelőszülői családokban élő gyermekek esetében. KAPOCS 8. szám, 2003. október. 60. o.

„GH-3”

AZ ADATLAP VEZETÉSE

Az adatlap kitöltése, amelynek során nemcsak a gyermek helyzetét, de kettőjük közös munkáját is értékelik, a gyám és/vagy a gondozó feladata. Gyermekotthoni ellátás esetén, amikor az intézmény vezetője egyben a gyermek gyámja is, a szervezeti és működési szabályzatban és munkaköri leírásokban foglalt feladatok és kompetenciák szerint szervezhetik meg a helyzetértékelés elvégzését. A fő információforrás nyilvánvalóan a gyermekkel naponta közvetlenül érintkező gondozó, de részt vesz a kitöltésben a családgondozó és maga a gyám is. Nevelőszülői ellátás esetén a nevelőszülő a nevelőszülői tanácsadóval közösen készíti el a helyzetértékelést. Hogy végül kik vettek részt a lap kitöltésében, azt a *fejléc*ben „A helyzetértékelést végzi(k)” című sorba kell bejegyezni.

Abban az esetben, ha a nevelőszülő (vagy esetleg a gyermeket gondozó intézmény vezetője) nem látja el a gyámságot, az adatlapban a VII. és VIII. kérdéscsoport közé ékelt, a gyámi feladatokat értékelő „A gyámi funkcióból eredő egyéb feladatok bemutatása” című oldalt nem kell kitölteni. (Erre magán az oldalon is felhívja a figyelmet egy felirat). Az ilyen helyzetekre készült a „TESZ-4” adatlap.

A helyzetértékelés időpontjaként az adatlap lezárásának dátumát kell beírni, amely lehetőleg ne legyen korábbi a gyámhivatal részére történő továbbításánál, annak érdekében, hogy valóban a legaktuálisabb helyzetre alapozott javaslatokat tartalmazhassa.

A szülő és a gondozó találkozásai nélkülözhetetlen formái, különösen egész kis gyermekek esetében, a folytonosság fenntartásnak. Annak, hogy a szülők figyelemmel kísérhessék gyermekük életének alakulását, fejlődését, és hogy érzelmi kötődésük iránta fennmaradjon. Emellett a felülvizsgálat során is kiemelt jelentősége van a gondozó-szülő együttműködés értékelésének, a szülők aktivitásának, részvételének. Úgy gondoltuk, hogy gondozónak a szakemberekkel, s egyéb személyekkel, intézményekkel a gyermek ügyében folytatott konzultációit rögzítő táblázatban a szülővel történt találkozások elsikkadhatnak, ezért ezek rögzítését két külön táblázatra bontottuk (*I. 1. és I. 2. táblázat*).

A II. kérdéscsoport a gyermek közérzetére, beilleszkedésére, befogadására kérdez rá. Ha a gyermek kollégiumban van, ezt jelezni és indokolni kell (*II. 1. kérdés*). A családjuktól elválasztott gyermekek esetében egyik legfontosabb cél a biztonságérzés megteremtése, amit a kollégiumba adás nem feltétlen erősít. Ha mégis ez történt, annak alapos oka kell, hogy legyen. Ugyanennél a kérdésnél kell jelezni azt is, hogy milyen gyakran megy a gyermek haza, a gondozási helyére. *A II. 2. és II. 3. kérdések* a gondozási helyre vonatkoznak elsősorban, de a kollégista gyermek esetében az ottani tapasztalatokat is figyelembe kell venni, hiszen a kollégiumi ellátás is része a

gondozásnak. A szakellátásba került, amúgy is sok sérüléssel, önmarcangolással, veszteséggel terhelt múltat magával cipelő gyermek beilleszkedése a csoportba, nevelőcsaládba nem egyszerű feladat. Kérdéseink megfogalmazása igyekszik erre felhívni a figyelmet, és arra is, hogy a gyermeket nem „beilleszteni”, hanem „befogadni” kell. Még az alkalmazkodási szándék, az új körülmények, új emberek, gyerekek elfogadására törekvés sem várható el tőle, hiszen nem ő kívánta ezt a helyzetet, sokszor nem is érti, miért alakult ki. A befogadónak sem könnyű a helyzetük, akár családjától, akár más intézményből került be a gyermek.

Az alábbiakban kicsit hosszabban idézem dr. Kálmánchey Márta írását a témáról.

„A nevelőszülőknél történő gyermekelhelyezés igen nagy feladat a befogadó család és a gyermek számára is. A család számára a gyerek *mátságának* [kiemelés a szerzőtől] az elfogadása okozza a legnagyobb problémát: a gyermek idegen, mások a szokásai, más a természete, más a családi háttere, más a testi és lelki fejlődésének az üteme stb.

Idegenből rövid idő alatt családtaggá kell válnia a befogadott gyermeknek, ami igen nagy feladat és számos akadályozó tényező felmerülhet a *család oldalán is* [kiemelés a szerzőtől]:

- A nevelőszülő mást várt, a gyerek nem azt nyújtja [...] Így csalódik. Elégedetlenségét a gyermek érzi, erre védekezéskeppen még inkább elégedetlenséget szülő reakciókat fog produkálni.
- A nevelőcsalád élete erősen megváltozik, a korábbi rend és nyugalom nem fenntartható [...] újra kell strukturálni [...]
- A nevelőcsalád vér szerinti tagjaiban féltékenység merül fel [...]
- A nevelt gyerekek korábbi pszichés sérülései zavart okozhatnak. Ezeket fel kell ismerni, és kezelni kell. Azonban érzékelni kell, hogy ezek gyökere a múltban és nem a jelenben van. «Miért lop, hiszen mindene megvan?» – hangzik el a helyzetet nem kellően felismerő méltatlankodás a nevelőszülő szájából, holott vétségének számos múltbeli oka lehet [...]
- A gyermek a vér szerinti szülőkkel kapcsolatos érzelmeit a nevelőszülőre vetíti, mert az veszi át a szülő szerepét. Ezek az érzelmek azonban nagyon vegyesek lehetnek, a nevelőszülőt sérthetik, és esetleg nem érti ezeket, mert nincs tisztában kialakulásukkal. A nevelőszülőnek érzékelni kell, hogy a vele szemben kifejezett indulatok nem biztos, hogy neki szólnak.
- A nevelőszülők azonnali hálát és szeretetet várnak, ami azonban jóval később fog jelentkezni. A hálavárás lekötelező jellegű, és ezért háritást vált ki. Aki hálát vár, az a másikat terheli, önmagát csalódásra kárhoztatja. Nem ugyanannak adjuk vissza azt, amit kaptunk, hanem továbbadjuk másoknak. Amit gyerekeinknek adunk, nem kapjuk vissza tőlük, hanem saját gyerekeiknek adják majd tovább.
- A nevelt gyerekeknek korábban elmulasztott érzelmek, kapcsolatok, feltételek biztosítására van szükségük ahhoz, hogy érzelmi sérüléseik gyógyulhassanak. Koruknál fiatalabb gyermekek igényeinek megfelelő mértékben van szükségük dédelgetésre, ölbe vevésre, testi kontaktusra. Ennek felismerése is speciális része a nevelőszülői feladatnak. A nevelt gyerekek gondozása sok

empátiát, türelmet, szeretet igényel. A nevelőcsalád és a nevelt gyerek diádikus kapcsolat másik oldala a gyerek, aki számára az idegen családba való beilleszkedés a legnagyobb feladat. Egyszerre minden megváltozik körülötte, új ingerhatások sorozata zúdul rá, minden szokatlan, idegen, ismeretlen és érthetetlen számára. (.....) kölcsönösen nem értik egymás nyelvét. A gyerekekben fokozott megfelelni igyekvés van, egyszerre akar minden követelménynek megfelelni, de nem érti pontosan, hogy mit várnak tőle. A gyerek és a nevelőcsalád kapcsolatának alakulása hosszabb időt igénybe vevő folyamat:másfél, két évre tehető a stabilizálódás kialakulása.”⁴¹

A stabilizálódás folyamatát a szerző a továbbiakban három szakaszra bontja:

- Ismerkedés: egymás méregetése, várakozások, szorongások. Képesek lesznek-e együtt élni? Családdá tudnak-e válni?
- „Mézeshetek”: a gyerek fokozott megfelelési törekvése jellemzi. Idillikusan problémamentes időszak.
- Próbára tevés: az előző időszak visszahatásaként most a gyermek a határokat keresi. Ki akarja próbálni, mit és meddig szabad, és hogy akkor is szeretik-e, akkor is a nevelőszülőknél maradhat-e, ha rosszat tesz. Jellemző magatartási eltérések az időszakban: túlevés, tárgyak eldugása, regresszió, figyelemfelkeltés (dac, agresszió, hisztizés, lopás, hazugság). „Ezek nehezebben kezelhető megnyilvánulások, amiktől a nevelőszülők megijednek. Türelemmel és következetes, higgadt irányítással azonban ezek a zavarok többnyire fokozatosan elkopnak.”⁴²

Azért tartottam fontosnak ennek a hosszabb részletnek a közlését, mert érzésem szerint nagyon sok segítséget adhat a nevelőszülőknek ahhoz, hogy megértsék a hozzájuk kerülő gyermeket, türelmesek tudjanak lenni hozzá, és megőrizték szeretetüket akkor is, amikor ez nagyon nehéz.

A gyermek gondozásáért-neveléséért felelős személynek egyidejűleg arra is ügyelnie kell, hogy a gyermek a csoportban milyen helyet foglal el, vannak-e konfliktusai, gúnyolják-e, marginalizálódik-e. Ilyen esetekben tudnia kell segítséget nyújtani neki, elsősorban indirekt módszerekkel, a napi életgyakorlat vagy a különleges események, közös programok során előtérbe állítva, támogatva őt. Hasonló szeretettel, tapintattal kell visszafogni a túlzottan is domináns, túlterjeszkedő gyermeket.

„[...] a nevelési intézményekben a pedagógusoknak fontos lenne alaposan figyelni a gyermekek között zajló interakciókat, mert így idejekorán észlelni lehetne a megzavart személyiségfejlődés korai jeleit. Nemcsak a teljesítményért folyó versengésben, hanem a társas közegbeli viselkedésben is látszik, ha egy gyerek minden erejével sikerre, dominanciára törekszik, másokat lekezel, megalázza, s az is, hogy ezt egyesek alázatosan eltűrik, szinte azonosulva kínozzák lebecsülő

⁴¹ Dr. Kálmánchey Márta: Nevelőszülőnél élő gyerekeknél előforduló pszichés problémák. Család, Gyermek, Ifjúság 2001/2. 24. o.

⁴² u. o.

véleményével. Mind a két esetben feltűnő jel a tolerancia hiánya, hol a mások, hol pedig saját maguk irányában. Ez vezethet később a belső pszichés rendszer ingatagságához és végső soron összeomláshoz.”⁴³

Súlyosabb esetben természetesen segítséget kell kérnie más szakembertől. Az egyéni gondozási-nevelési terv megvalósulására itt csak egy általános kérdést tettünk fel (*III. kérdés*), mivel a terv végrehajtásának részletes értékelése inkább a gyámi gondozói tanácsadó anyagában jelenik meg. Itt csak rövid összefoglalását kell

A *IV. kérdéscsoport* olyan kérdéseket tartalmaz, amelyek megválaszolásához a gyermeket jól kell ismerni, együtt kell élni érzelmi rezdüléseivel, föl kell figyelni változásaira. Vár szerinti szülők sem mindig mondhatják el ezt magukról, de a szakellátásban lévő gyermekek gondozói számára ez elvárás.

Az értelmi fejlődésről, tanulásról szóló kérdés (*2. kérdés*) hosszú zárójeles kiegészítése arra hívja fel a figyelmet, hogy a kötelező iskoláztatáson, a legmegfelelőbb oktatási-nevelési intézmény kiválasztásán kívül a gondozók feladata a gyermek inspirálása, a tanulás örömeinek megismertetése, fejlődésének segítése erre alkalmas tevékenységekkel, játékkal már a legkisebb kortól kezdve, és az esetleges fejlődési problémák, lemaradások felismerése. Ehhez nemcsak a lehetőséget kell megteremteni a gyermek önálló tevékenységére, de nagyon sokat kell együtt játszani, mesélni, foglalkozni is vele. Nagy felelőssége van a nevelőnek abban, hogy a gyermeket kis korától fogva értékes mesékkel, játékokkal, művészi alkotásokkal ismertesse meg. „Az irodalom a felnőttnek és ösztönösen a gyermeknek örömet, gyönyörűséget jelent, és választ a ki nem mondott gondolatokra. Feleletet arra, ami éppen nyugtalanítja, de nem tud beszélni róla. Eligazítást a világban, a világ rendjében, rendetlenségében.”⁴⁴ Márpedig, s erre a televíziózás világában különösen felhívjuk a figyelmet, a hamis, vagy nem a gyermek életkorának megfelelő alkotások álságos kapaszkodót nyújtanak a gyermeknek. Segíteni kell őt, orientálni az értékes, hiteles művek felé, hiszen a legkisebb korban szerzett élmények tehetik a későbbi felnőttet igényes médiafogyasztóvá.

Intézményeket látogatva sajnos gyakori tapasztalat, hogy a gyerekek, ha nem hagyhatják el az intézmény területét, nem tudnak mit kezdeni a szabad idejükkel. Ülnek a televízió előtt, és nézik a különböző sorozatokat vagy akciófilmeket, miközben valójában azokat is unják. (Ez a jelenség persze nemcsak a gyermekvédelmi gondoskodásban élőkre jellemző, hiszen a statisztikák szerint Európában a magyar gyermekek nézik legtöbbet a televíziót, és világviszonylatban is csak alig maradnak le az első helyen álló Egyesült Államok mögött.) A tanulás, értelmi fejlődés részben említjük, de valójában a gyermek egész személyiségfejlődése szempontjából nagyon fontosak ezek a kora gyermekkori tevékenységek, élmények:

„A gyermek életében is szereplő tapasztalatoknak, élményeknek, eseményeknek (főleg azoknak, amelyeknek az életben ő is szereplője) megjelenése a művészek alkotásaiban egyszerre hordozza a ráismerés örömeit és az újdonság varázsát, a ráismerés a meglévő tapasztalatrendszer differenciálódását, az árnyalatok

⁴³ Szamosi Judit: Családi minták kortársak közt. Járó Katalin szerk.: Sors mint döntés. Helikon Kiadó, 2005. 672. o

⁴⁴ Tarbay Ede: Gyermekirodalomra vezérlő kalauz. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Kiadója, Bp. 12. o. idézi: Szombathelyiné dr. Nyitrai Ágnes ld. 45. jegyzet.

keletkezését segíti. A kettő együttes jelenléte az élmény és az öröm egyik meghatározó alapja.”⁴⁵

A sok közös foglalkozás igénye nem jelenti azt, hogy a gyermek ne kezdeményezzen önállóan, ne legyenek önálló programjai, játéka. A gondozóról való leválás, tőle való függetlenedés során az ilyen önálló lépések száma egyre nő, és ezeket, ha nem károsak a gyermek számára, támogatni is kell. Arra is kell tehát figyelni, ha életkorához képest nem eléggé önálló a szabadidejének eltöltésében, nem eléggé kezdeményező. Az pedig a gyermek és gondozója közti bizalmi viszony fokmérője, hogy mesél-e, mit, hogyan, mikor a külön töltött időkről a gondozónak.

3. kérdés: *Érzelmi állapot, viselkedés változásai*

A kérdéscsoport három részből áll. Elsőként a gyermek állapotát és a jelentősebb változásokat kell bemutatni, majd a konfliktusokat, traumákat felsorolni, végül a gyermeknek nyújtott segítséget.

Ma már közhelyszámba megy annak az emlegetése, hogy egyre több és egyre rosszabb állapotban lévő kamasz, kiskamasz kerül gyermekvédelmi gondoskodásba. Az ő esetükben különösen nagy gondot jelent az érzelmi, viselkedésbeli problémák kezelése, és sokszor, a korábbi adatlapokat nézve, azt látni, hogy nem is tettek ilyen irányú kísérletet. A gyermek állapotától függően alkalmazható különböző módszerek közül e helyen csupán egy ígéretes, bár nem nagyon ismert terápiás lehetőségre, a művészetterápiára hívom fel a figyelmet. Talán lesznek gyermekotthoni nevelők, akik a Pécsi Gyermekotthonban a pszichés problémák, elsősorban az agresszió kezelése terén elért sikereken⁴⁶ fellelkesülve vállalkoznak az egyetemi művészetterápia továbbképzési szak elvégzésére.

4. kérdés: *A gyermek önértékelésének változásai*

„Önismereten azokat az elképzeléseket értjük, amelyeket személyiségünkről, képességeinkről és adottságainkról, viselkedésünk okairól és következményeiről, elérni óhajtott céljaink és a valóság összhangjáról kialakítunk. E képzetek révén körvonalazódik egyediségünk, másoktól való különbözőségünk, mindazon tapasztalatok eredményeképpen, amelyekre életünk során szert teszünk [...] Az egyéni boldogulás alapvető feltétele a tárgyi és személyi környezet megismerése – beleértve magunkat is.”⁴⁷ A személyiség az éntudatban jelenik meg átélt, élményszerű formában. Az éntudat lassan, az értelmi, fizikai fejlődéssel és a szocializációval kölcsönhatásban alakul ki és fejlődik. A gyermek a harmadik életéve vége felé már túljut a viselkedésminták egyszerű átvételén, s egyre erősödik kezdeményezési, önállósulási hajlama. A külső környezet ekkor parancs és tilalom formájában, morál, értékek, normák, előírások hordozójaként jelenik meg számára. Szembehelyezkedik szabadsága korlátozóival, gyakran viselkedik agresszíven, dacosan, miközben érzelmileg egyre erősebben kötődik hozzájuk. Ha ilyenkor túlzottan szigorúak a szülők a gyermekkel szemben, nevetségessé teszik

⁴⁵ Szombathelyiné dr. Nyitrai Ágnes: Művészi élmények az élet első éveiben. (Szakmai háttéranyag a Glitterbird program keretében létrehozott színpadi produkcióhoz) Kézirat, 2005. július

⁴⁶ Platthy István igazgató előadása az 1. Művészetterápiás Világkongresszuson. www.naput.hu

⁴⁷ Dévai Margit: Játszd meg magad! Énkép-korrekción önismereti játékokkal. Lamin kft., Budapest, 1994. 8-9. o.

próbálkozásait, maradandó sérüléseket okozhatnak neki. "Serdülőkre, fiatakorúakra gyakran mondják: nincs elég akaraterője, kitartása. Könnyen lehet, hogy éppen azért nincs, mert annak idején avatatlanok ezt elvették tőlük. Pedig a neveléslelektan a gyakorlatban is jól alkalmazható tanáccsal szolgál. *Csak olyan esetben érdemes a gyerek kérését visszavonhatatlanul elutasítani, ha a cselekvés következménye rá nézve káros [...] csak az a gyerek tud majd később is «akarni», akinek ezt a korábbiakban «megengedték».* [kiemelés: D. E.] " ⁴⁸

Erre a korra jellemző még a tárgyak tulajdonlásáért folyó harc, ami nem egyszerű birtoklási vágy, hanem a gyermek fejlődő öntudatának kifejeződése. Biztosítani kell, hogy a kisgyermeknek legyenek ruhái, játékaik, amelyek valóban csak a sajátjai.

Négy éves kora körül a gyermek felismeri lehetőségei határait, megtanulja az együttműködést, kompetenciára törekszik. Szerepjátékai segítségével megérti, milyen másnak a helyében lenni, eljátssza egy felnőtt szerepét is. 4-5 éves korára felfedezi önmagát mint önállóan cselekvő lényt.

5 éves korában a gyermek már fejlett éntudattal rendelkezik. Önértékelése azonban még erősen kötött felnőttek véleményéhez: „Egy öt-hat éves gyermek megfellebbezhetetlenül mondja el a felnőttek véleményét önmagáról. Teljesen igaznak véli. No és persze ez lesz önértékelésének alapja.” ⁴⁹

Iskolába kerülve a kisgyermek új közösség tagjává válik, új azonosulási modellekkel találkozik. A szervezett és szabályozott világ most követel tőle először alkalmazkodást és teljesítményt. Teljesítményeinek értékelését elfogadja és feldolgozza, éppúgy, mint az ekkor jelentkező kisebbségi érzést is. A gondozónak oda kell figyelnie arra, van-e a gyermeknek azonosulási modellje, és ki az, illetve, hogy miként vélekedik saját magáról. 10 éves kor fölött pedig egyre fontosabb, hogy elégedett legyen magával a gyermek, és, hogy egyre reálisabb elképzelései legyenek a jövőről. Önállósulási törekvése egyre erőteljesebb, szeretné magát kipróbálni, környezetével ezért heves harcokra kerülhet sor. Ahhoz, hogy a gyermek 12 éves kora körül tudatos, értelmes személyiséggé váljék, meg kell kapnia a lehetőséget arra, hogy megtapasztalhassa önmagát az őt körülvevő környezetben. Így alakulhat ki pozitív önértékelése, így lehet belőle önmagával elégedett fiatal, illetve felnőtt, akinek vágyai, majd tervei vannak a jövőre vonatkozóan.

Bár a serdülőkor (12–18. életév) ellentmondásokkal teli, átmeneti életszakasz, kutatások kimutatták, hogy a fiatal tudatosodása, önmagára eszmélése gondos nevelés és támogatás esetén nem jár feltétlen krízisekkel. Értelmi, fizikai fejlődésével párhuzamosan ráeszmél cselekvőképességére, hatékonyságára, s ettől önbecsülése is „határtalanná” válik.

Az éntudattal rokon fogalom az énkép. „Az énkép azoknak az ismereteknek és érzelmi benyomásoknak összessége, amelyeket az egyén önmagával kapcsolatosan számon tart és önmagára nézve érvényesnek fogad el. Az énről alkotott kép a

⁴⁸ Királyné dr. Dévai Margit: Az énkép hatása a személyiség formálódására. Gyermek- és ifjúságvédelem. 1986/2. 8. o.

⁴⁹ Szamosi Judit: Családi minták kortársak közt. Sors mint döntés. Helikon Kiadó, 2005. 669. o.

pszichoszociális fejlődés során bontakozik ki. [...] Az énkép korán kialakuló, merev struktúra, amely minden változásnak erősen ellenáll. Ha valaki tehát gyermekkorában a környezete segítségével pozitív képet festett önmagáról, az később is fenntartja eredeti elképzeléseit. Éppígy a kora gyermekkori negatív énkép is igen tartósnak bizonyul.”⁵⁰

Az énképnek nagy jelentősége van az ember viselkedésében, iskolai teljesítményében, aktivitásában is. A pozitív énképpel rendelkező emberek kevésbé szoronganak, aktívabbak, feladatvállalásukra a siker keresés jellemző szemben a negatív énképpel rendelkezők kudarckerülésére. Az iskolai teljesítményük is jobb a pozitív énképpel rendelkezőknek. Az iskolával kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy itt kölcsönhatás figyelhető meg, hiszen az iskolai tapasztalatok az elsődleges formálói a gyermek önreprezentációjának.

Az énefejlődést a gyermekvédelmi gondoskodásban élők esetében veszélyeztető körülmények

- az anyához, gondozóhoz fűződő szoros kapcsolat hiánya, megszakadása;
- biztonsági szükséglet kielégületlensége;
- gondozásba kerülés előtt a család életmódja, bántalmazások, elhanyagolás;
- gondozásba kerülés után a gondozottság okán elszenvedett hátrányos megkülönböztetés, kiközösítés, elutasítás, lekicsinylés, elítélés a környezet részéről;
- a folytonosság megszakadása a gyermek életében – gyakori intézetváltások, gondozóváltozások;
- korai akarati megnyilvánulások letörése;
- sikerélmények hiánya.

A bekövetkező leggyakoribb ártalmak

- az énefejlődés szakaszainak időbeli eltolódása;
- alacsony önértékelés, rossz lelkiismeret;
- kötődési képesség hiánya;
- érdeklődés, kezdeményezés hiánya, passzivitás.

Ezek az ártalmak később sok másodlagos tünetet eredményezhetnek: képesség alatti teljesítés az iskolában, szökések, viselkedésproblémák.

Az ártalmak csökkentése

Tervszerű, céltudatos munkával az ártalmakat lehet csökkenteni a gyermekvédelmi gondoskodásban is. Ennek alapvető módjai: jól átgondolt és minél kevesebb elhelyezés, a lehető legnagyobb folyamatosság biztosítása a hétköznapiakban is, a gondozókhöz fűződő személyes kapcsolat és kötődés lehetőségének biztosítása, megfelelően dicsérő, bátorító gondozói magatartás.

⁵⁰ Dévai Margit: Játszd meg magad! Énkép-korrekció önismereti játékokkal. Lamin kft., Budapest, 1994. 11. o.

A korábbi adatlaprendszer részét képezték a „*Fejlődés és feladatok*” című munkafüzetek, amelyeket a szakellátásban élő gyermekek gondozói, vagy maguk a gyermekek is vezethettek, és pontos képet festettek a gyermek fejlődéséről, a vele kapcsolatos tennivalókról. Ezek a munkafüzetek felsoroltak néhány alapvető tanácsot, melyek nagyon hasznosak lehetnek a nevelésbe vett gyermekek énejlődésének támogatására:

- a gyermeket szólítsák a saját nevén,
- legyen tisztában a származásával és családjának életvitelével,
- ismerje és tartsa a kapcsolatot családjával,
- öltöztessék a nemének megfelelően,
- ne kelljen saját szokásaitól elszakadnia,
- lehetőség szerint saját tárgyai legyenek körülötte az idegen helyen is,
- ha akarja, gyakorolhassa vallását, anyanyelvét.
- támogassák kezdeményezéseit,
- finoman, ne kényszerrel irányítsák
- legyen múltja: beszéljenek vele korábbi életéről, vezessék élettörténet könyvét vagy naplóját, készítsenek róla (gondozóival, társaival közös) fényképet.

A nevelők, nevelőszülők segítsége mellett érdemes egyéb módszereket, például tréningeket is igénybe venni a gyermekek személyiségének „felépítéséhez”. Ezt azonban csak óvatosan merem ajánlani, és nem is elsősorban a költségigény miatt, hanem azért, mert az országban egymást érik ugyan az ilyen típusú szolgáltatások, mégsem könnyű igazán jót találni közöttük. Sajnos, még költségvetési pénzből, a legnagyobb jóhiszeműséggel támogatott programok között is találok komolytalan, rosszul lebonyolított, szakmailag megalapozatlan tréningekkel. Választáskor érdemes körültekintően tájékozódni a különböző módszerekről, a potenciális tréner szakmai hátteréről, személyiségéről, publikációiról és persze más intézmények tapasztalatairól.

5. kérdés: *Változások a gyermek erkölcsi értékrendjében, a társadalmi normák ismeretében és elfogadásában.* A gondozó feladata a gyermeket folyamatosan a társadalmi normák szerint nevelni, és azok ismeretét életkorának megfelelő szinten tudatosítani benne. Erre többféle eszköz lehetséges, részben annak függvényében, hogy a gyermekotthoni vagy nevelőszülői ellátásról van-e szó. A nevelőszülőknél a család együttélése során közvetlen tapasztalatot szerezhethet a gyermek a társadalmi normákról, míg a gyermekotthonok bizonyos fokig mesterséges élethelyzetében erre inkább direkt módon, beszélgetések, csoportfoglalkozások során van mód. Nagyon jó eredménnyel alkalmazhatók az élménypedagógiai eszközök: a túrák, sportversenyek, kirándulások, kulturális élmények stb. Ezek a módszerek a szellemi és/vagy testi fejlődéshez is nélkülözhetetlenek.

6. kérdés: a gyermek önellátásban mutatott jártassága. Ennek a kérdésnek a megválaszolásához és a gyermek önállósodásának támogatásához szintén jó segítséget nyújthat a „*Fejlődés és feladatok*” című munkafüzet a gyermek életkora szerinti változatának *Önállóság* című fejezete.

Az *V. kérdéscsoport* a gyermeket a gondozóhelyen érő hatásokat foglalja össze. Egyik fontos szempont az *1. kérdésben* érintett állandóság-változás kérdése. Mivel a gyermeknek alapvető igénye a stabilitás, fontos, hogy súlyos ok nélkül ne változzanak a körülötte élő személyek és az elhelyezésének egyéb körülményei.

A gyermek személyiségfejlődésnek fontos mozzanatára világít rá a *2. kérdés* arról, hogy van-e a gyermeknek igénye a bizalmas beszélgetésre, intim együttlétre valamelyik gondozójával, képes-e megnyílni valaki számára.

A gondozó nevelési stílusát, módszereit kell ismertetni a *3. kérdésnél*. Az elfogadottság érzése, a szeretet bizonyossága, a stabilitás érzése sokszor önmagában elég ahhoz, hogy a gyermek normaszegő, figyelemfelhívó viselkedésformái megszűnjenek. Természetesen nem szabad minden probléma megoldásánál erre a lehetőségre számítani. A gyermek viselkedését a gondozónak figyelnie, elemeznie, értékelnie kell, és annak megfelelően direkt módszerekhez is folyamodhat, amikről korábban már esett szó. Súlyos probléma esetén mentálhigiénés támogatást, terápiát is kérnie kell.

Az énképről szóló (*4. számú*) kérdésnél felsoroltunk néhány példát a szakemberek által helyesnek gondolt nevelői attitűdre. Ezeket az alábbiakban a *3. számú, a nevelési módszerekről szóló* kérdés kapcsán kiegészítjük néhány értékelési szemponttal:

- a gyermeknek nyújtott testi-lelki szabadság mértéke
- autonómiára, egészséges önérvényesítésre nevelés

„Az egészséges önérvényesítés, az ún. asszertivitás nem egyszerű, a nevelés során a szülőkkel létrejövő alku folyamatában alakul. Ott azonban, ahol nincs alku, csak a felnőttnek lehet igaza, nincs köztes megoldás, nincs kompromisszum, csak beletörődés... Aki nem ún. alku jellegű nevelési stratégia közegében nőtt fel, s nem lett kompetens (hozzaértő) szükségleteinek érvényesítésében, az többnyire később sem tudja ezt megvalósítani.”⁵¹

- értő figyelem
- a gyermekkel szembeni érzelmi viselkedés – elfogadás, elutasítás, ridegség, melegség

„Az elfogadás mindennél fontosabb jelentősége – ez az a tétel, amiben a legkülönbözőbb pszichológiai irányzatok megegyeznek... [A]z alapvető emberi megbecsülés az az alap, amely bármely kapcsolatban a belső biztonságot megadja...ez a hajó tőkesúlya, amely képes meggátolni a potenciális borulásokat és létrehozza az alapvető belső biztonságot, az elemi életörömet.”⁵²

- tiltások vagy pozitív megerősítések, büntetés és jutalmazás alkalmazása, ösztönző, támogató, szeretettel zsaroló attitűd
- a gyermekkel szembeni indulati viselkedés

Ennek a kérdésnek a része, mert a nevelési módszerekkel szoros összefüggésben van, a gyermeki jogok betartásának vizsgálata is. Korábban már volt szó róla, de ismét felhívjuk rá a figyelmet, hogy a jogok biztosítása a gyermek számára nem szolgálhat a nevelés eszközüül.

⁵¹ Szamosi Judit: Családi minták kortársak közt. Sors mint döntés. Helikon Kiadó, 2005. 670. o.

⁵² Szamosi Judit: i. m. 669. o.

A személyes foglalkozás, intimitás kapcsán érdemes részletesebben is említést tenni a nevelő, gondozó és a kisgyermek olyan közös pillanatairól, mint a mesélés, a játék.

„A gyermeknek két tündérvilága van: a játék és a mese. Mindkettőnek azonos a funkciója: az én pszichés szükségleteinek kielégítése a valóság transzformálása által: azaz mind a játék, mind a mesehallgatás során a gyermek annyit és úgy épít be a személyiségébe a világból, amennyire és ahogy arra a lelki harmónia megteremtéséhez szüksége van.”⁵³ Az együtt töltött idők – amelyek a gyermek növekedésével párhuzamosan már nem feltétlen mindig csak kettesben töltött időket jelentenek, hanem a szeretett társak és a nevelő együttesét is – a gyermek számára nagyon fontosak, jelzik a nevelő szeretetét, biztonságot adnak a gyermeknek.

Ahogy Bosco Szent János felhívta rá a figyelmet: a gyermek számára nemcsak az a fontos, hogy a nevelője szeresse, hanem az is, hogy azt kimutassa. Ennek egyik módja a közös játék. Az, hogy osztozik az örömeiben.

VII. kérdéscsoport: A szülők és a gondozók együttműködésének bemutatásánál, ahogy a gyámi gondozói tanácsadó helyzetértékelésénél már volt szó róla, nemcsak a szülők hozzáállását kell vizsgálni, hanem a gondozóét is, akinek a kötelessége aktív magatartásával megtartani a szülőt a gyermeke számára, s az esetleges elutasítások, közömbösség ellenére is újra és újra megpróbálni vele az együttműködést.

„Ha a gyermekotthoni gyám felismeri – és erre is sok jó példát látunk –, hogy a szülők, «alkalmatlanságuk» mellett, valóban kötődnek gyermekeikhez, s ez a kötődés a gyermekek részéről is fennáll, elfogadó magatartásával megakadályozhatja azt a sok esetben megfigyelhető folyamatot, melynek során szemtanúi vagyunk a gyermek és szülője eltávolodásának. Pozitív hozzáállásával meggátolhatja, hogy az esetleg nem kifogástalanul, de mégis működő vérszerinti kapcsolat elsovadjon, és a gyermek az idő múlásával elutasítónak váljon a ritkán látott, esetleg riasztó külsejű szülőjével szemben.

A gyámok többsége felismeri, ha a látszólagos érdektelenség mögött esetleg sértettség, megbélyegzettség érzése húzódik meg. Ez esetben intézményében hatékony családgondozást működtetve erősíti a szülők pozitív tulajdonságait, és segíti őket a gyermekükkel való kapcsolat fenntartásában, sőt javításában.”⁵⁴

A **3. kérdés** feltevésével azt kívántuk nyomatékosítani, hogy a szakellátás gondozójának, nevelőjének rendelkeznie kell információval a gyermek szüleiről is. Lehetőség szerint ezek az információk közvetlen forrásból, találkozásból származzanak, de, ha erre nincs mód, legalább az ellátást nyújtó intézmény családgondozója találkozzon a szülőkkel.

Ezek után a kérdések után következik az a lap, amelyet csak akkor kell kitölteni, ha a gyermeknek gyámja is a gondozó. Itt (**2.,3.,4. kérdés**) a gyámi hatáskörben tett nyilatkozatokról, vagyонkezelésről kell beszámolni, illetve arról, hogy gyámként

⁵³ Szombathelyiné dr. Nyitra Ágnes: Művészi élmények az élet első éveiben. (Szakmai háttéranyag a Glitterbird program keretében létrehozott színpadi produkcióhoz) Kézirat. 2005. július

⁵⁴ Nagyné Erdély Ildikó: A gyermekotthoni gyámok családgondozással kapcsolatos tevékenységének tapasztalatai. KAPOCS, 9. szám, 34. o.

mely intézményekkel tart kapcsolatot a gyermek érdekében. A *6. kérdés* pedig azoknak a jogoknak a teljesüléséről szól, amelyekről érintőlegesen lehetett már szó az egyes kérdéseknél, de így direkt módon összeszedve még nem, mert nem a gondozás-nevelés egy-egy szegmenséhez kötődnek, hanem a környezet egészéhez, az otthon, nevelőszülői család légköréhez, a gondozók attitűdjéhez.

A *VIII. kérdéscsoport* ismét mindenkire vonatkozik, és a fentiek alapján levonható következtetések, javaslatok rögzítésére ad lehetőséget.

AZ ADATLAP TOVÁBBÍTÁSA

Az adatlap továbbítására vonatkozó útmutatás csak azt mondja meg, hogy kinek (gyermekjóléti szolgálat, gyámhivatal) kell megküldeni az adatlapot, de hogy mikor, azt nem. Mivel azonban a kitöltés határideje a gyámhivatal felkérését követő 15 nap, magától értetődő, hogy a továbbításnak a 15 nap letelte után haladéktalanul meg kell történnie.

„TESZ-4”

A gyermek hivatásos gyámja számára bevezetett adatlap, amely mind a féléves kötelező beszámoló, mind a felülvizsgálat előtt végzett helyzetértékelés dokumentálására szolgál.

Az adatlap készítésekor figyelembe vettük, hogy kitöltőjének más a feladata és a helyzete, mint a gyermeket közvetlenül gondozó gyámnak. Az ő esetében jobban elválnak a gyámi és a gondozói tevékenység. Helyzeténél fogva nem találkozik a gyermekkel olyan gyakran, mint a nevelői, nem lehetnek olyan mély, személyes benyomásai róla és az ellátásban folyó napi munkáról sem. Mindezt figyelembe véve a gyámi gondozói tanácsadó és a gondozó adatlapjához képest kissé redukáltuk a kérdéseket, ugyanakkor az ő munkáról szóló beszámolót, a lap elején, részletesebbé tettük.

Az **I. kérdésben** három külön táblázatban kell felsorolni a hivatásos gyám találkozásait a gyermekkel, a szülővel/családtagokkal, és külön a gondozási helyen tett látogatásait. Ennek az a jelentősége, hogy kiderüljön, milyen tájékozódás alapozta meg a gyermek gondozási körülményeiről, ellátásáról és szüleinek helyzetéről való véleményformálását.

A családjuktól elválasztott gyermekek esetében egyik legfontosabb cél a biztonságérzés megteremtése, a nagyobb változások kerülése. Ez a gyám feladatai közé tartozik (**II. 3. kérdés**). Ha a gyermek ténylegesen nem a kijelölt gondozási helyen, hanem kollégiumban él, azt indokolni kell (**II. 1. kérdés**), jelezve egyszersmind, hogy milyen gyakran megy a gyermek haza, a gondozási helyére.

A **III. 2. kérdés**: mivel a hivatásos gyám helyzeténél fogva nem vesz részt a gyermek egyéni gondozási-nevelési tervének készítésében, kiemelt relevanciája van annak a kérdésnek, hogy egyáltalán megismerte-e azt, és alkalmasnak értékeli-e az egyéni elhelyezési terv megvalósítására.

A **IV. 1. kérdéscsoport**: a gyermek általános egészségi állapotának bemutatása (IV. 1. a)) után összevontan teszi fel a különböző szolgáltatásoknak (védőoltás, szűrések, általános ellátás, fogorvos stb.) a biztosítására vonatkozó kérdést. Ez az összevonás nem az egyes szempontokban megfogalmazott ellátások leértékelését jelenti, sokkal inkább azt, hogy a korábbi, túl merev kérdésfeltevések helyett itt a hivatásos gyám szabadon számolhat be az e területen végzett tevékenységéről. Neki, mint a gyermekért felelős gyámnak, tudnia kell, hogy a gyermek életkora szerint mikor, milyen szűrések, oltások aktuálisak. Ezek konkrét megtörténtét akkor is vizsgálnia kell, ha a gyermek oktatási-nevelési intézménybe jár, ahol elvileg valóban odafigyelnek erre. Előfordulhat azonban, hogy betegség, szökés vagy egyéb ok miatt éppen akkor mégsem volt a tanintézetben a gyermek. Ugyanez a helyzet a fogorvosi ellátással is.

A krónikus beteg vagy súlyos fogyatékos gyermekeknek az általános orvosi ellátás mellett rendszeres egészségügyi gondozásra, felülvizsgálatra lehet szükségük. Az ilyen esetekben szükséges különleges orvosi ellátás biztosítását szintén nem külön rubrikában, hanem ezen a helyen kell részletezni. A gyám felelőssége annak garantálása, hogy az orvos által előírt időpontokban mindig valóban meg is jelenjék a gyerek a kezelésen. Különleges problémák esetében pedig elvárható a gyámtól, hogy igyekezzék megtalálni a lehető legjobb ellátást a gyermek számára. Amennyiben ehhez többlet támogatásra van szüksége, mozgósítsa a fenntartót vagy működtetőt is az ügyben.

Az egészségügyi ellátásnál jelezni kell azt is, hogy ha a gyermek nem veszi igénybe a számára biztosított ellátást, és hogy mit lehet tenni az ügyben.

A további kérdések a gyermeki jogok biztosításával kapcsolatos gyámi feladatok végrehajtását értékelik.

A *VI. 5. kérdés* ráirányítja a figyelmet arra, hogy a szülői felügyeleti jog felfüggesztése után is joga van a szülőnek a gyermek életpályájával kapcsolatban véleményt nyilvánítani. Annak érdekében, hogy élhessen is ezzel a joggal, elsősorban a gyámnak kell lépéseket tennie: tájékoztatni őt a gyermek életével kapcsolatos változásokról, a tervekről, kikérni és természetesen figyelembe is venni a véleményét.

A *VII., VIII. és IX. kérdéseknél* mindarról be kell számolnia, amit a szülők körülményeinek, hozzáállásának változásáról, a szakemberekkel való együttműködésükről és gyermekükkel való kapcsolatukról tud. Jó lenne, ha a tájékozódás nem egyoldalú, hanem körültekintő és többirányú lenne, meghallgatva lehetőség szerint magukat az érintetteket, a gyermekjóléti szolgálat szakembereit, a szakellátás családgondozóját és esetleg más fontos referenciaszemélyt, szakembert is.

AZ ADATLAP TOVÁBBÍTÁSA

Az adatlapot célszerű a kitöltés után haladéktalanul továbbítani a gyámhivatalnak. Amennyiben felülvizsgálatra készült, a gyermekjóléti szolgálat részére is megküldendő.

„GYH”

A gyámhivatal számára a korábbiakhoz hasonlóan egyetlen adatlapot készítettünk, a nevelésbe vétel felülvizsgálata számára.

A felülvizsgálat célja annak tisztázása, hogy fennállnak-e még a gyermek elhelyezésének indokai, és ha igen, az elhelyezés megfelelő-e, szolgálja-e továbbra is a hosszú távú tervben megfogalmazott célokat.

Korábban úgy gondoltuk, hogy a személyes, minden szereplőt egy asztal köré leültető tárgyalás idővel a felülvizsgálati folyamat megkerülhetetlen, legfontosabb mozzanata lesz, ám nem így történt. A tapasztalat azt mutatja, hogy nagyon sok olyan eset van, amikor hosszú éveken át nincs semmi változás a család helyzetében, a szülők rosszabb esetben már rég elvesztek valahol a hajléktalan lét vagy a börtönök mélyén, ezért tényleg nem indokolt minden esetben a tárgyalásos forma, amely ilyenkor csak felkavarná, hiú reményekkel kecsegtetné a gyermekeket.

Mivel tehát a papírból végzett felülvizsgálat nem számít kivételes esetnek, indokoltnak találtuk, hogy az adatlap kövesse ennek a döntéshozási folyamatnak is a gondolatmenetét, és alkalmazható legyen mindkét megoldásra.

Mindenekelőtt alaposan meg kell ismerni a gyermekről a gyámhivatalban fellelhető adatokat, az eddig kitöltött és beküldött adatlapokat, és a felülvizsgálat előtt a gyámhivatal felkérésére elkészülő helyzetértékeléseket („GYSZ-8”, „GH-3”, „TESZ-3”, „TESZ-4”).

AZ ADATLAP VEZETÉSE

A korábbival ellentétben az új felülvizsgálati adatlapot – legalábbis annak első részét – minden felülvizsgálat esetén ki kell tölteni, tehát akkor is, ha tárgyalás nélkül, csak papírok alapján végzik. Az adatlap *I. része* (Felülvizsgálat előtti tájékoztató) tartalmazza azokat az általános információkat, amelyekből kiderül, hogy milyen adatlapok, szakértői vélemények, beterjesztett kérelmek alapján indítja meg az ügyintéző a felülvizsgálatot. Ezt a rész mindenképpen ki kell tölteni. Az adatlap *II. része* (Felülvizsgálati tárgyalás) magát a tárgyalást vezeti végig, a *III. rész* (Felülvizsgálat összegzése) az egész lap legfontosabb része, a felülvizsgálati folyamat összefoglalása, akár tárgyalásos, akár anélküli módon bonyolították le. Fontos megállapításokat tartalmaz a szülő-gyermek kapcsolatáról, a nevelésbe vétel megszüntetéséhez szükséges feladatok elvégzéséről, a gyám tevékenységéről és magának a gyámhivatalnak a feladatairól.

Az adatlap *fejlécében* pontosan azonosítani kell a felülvizsgálatot sorszámmal, dátummal. Azt is meg kell határozni, hogy a kötelező féléves/éves, vagy rendkívüli felülvizsgálatról van-e szó.

Az *I. rész 1. kérdésénél* a felülvizsgálat okát részletesebben is ki kell fejteni.

A *2. kérdés felsorolja*, hogy a felülvizsgálat során mely intézményektől, gondozóktól kell beszerezni adatlapokat, szakvéleményeket. A gyermekjóléti szolgálat a „GYSZ-

8", a gyám a „GH-3”, a hivatásos gyám a „TESZ-4”, a gyámi-gondozói tanácsadó a „TESZ-3”, a nevelőszülő és nevelőszülői tanácsadó a „GH-3” adatlapokat tölti meg és küldi el a gyámhivatalnak a felülvizsgálat előkészítéséhez. A kérdésben szereplő szakértői bizottságoktól csak speciális ellátásra szoruló gyermek esetében kell szakvéleményt kérni. A kérdésnél lévő igen-nem válaszlehetőségek egyikével kell jelölni, hogy a felsorolt intézményektől, gondozóktól megérkezett-e az értékelés. Elvileg ezek olvasása nélkül nem lenne szabad elvégezni a felülvizsgálatot. A gyakorlatból tudjuk azonban, hogy sok helyen általánossá vált az a megoldás, mely szerint legfeljebb csak pár soros véleményt küldenek az adatlap helyett, és a szakember nem is reklamálja az adatlapon végzett helyzetértékelést, hiszen úgysem olvasná el. (Ez a gyakorlat nemcsak azért rossz, mert a határozatot hozó ügyintéző megfosztja magát az alapos tájékozódás lehetőségétől, hanem azért is, mert a gondozókat sem ösztönözi a gyermek helyzetének, saját munkájuknak legalább évi egy(két)szeri alapos átgondolására.) Mivel ez a tapasztalat még a régi 7-es adatlapok idejéből származik, bízunk benne, hogy az új helyzetértékelések majd tartalmazni fognak olyan tájékoztatást a hivatal számára, amelyet az fontosnak tart megismerni. Talán ez a konkrét kérdés is hangsúlyosabbá teszi ezt a kötelezettséget.

A szülők partnerként bevonását erősíti **4. kérdés**, mely azt az elég gyakori hibát szeretné elkerülni, hogy a felülvizsgálat során a gyermek és a család egésze számára sorsdöntő kérdésben olyan információk alapján szülessen döntés, amelyeket az érintettek nem ismernek, és ezért cáfolni sem tudnak. A gyámügyes szakember feladata annak kiderítése, hogy a szülők, illetve a gyermek visszafogadására kijelölt személyek olvashatták-e azokat a helyzetértékeléseket, amelyeket ő is megkapott. Hasonlóan az elhelyezési értekezlethez, tárgyaláshoz, itt is lesznek ellentmondások a szülők és a szakemberek véleménye között, amelyekben általában minden félnek megvan a maga igazsága. A szülők hozzászólását mindenképpen rögzíteni kell ennél a kérdésnél –, s ha az álláspontok kibékíthetetlennek tűnnek, az már ok lehet a felülvizsgálati tárgyalás megtartására.

A tapasztalatok szerint a helyzetértékeléseknek különösen két pontja van, amely vitákat vált ki a szülők és a szakemberek között, és pedig a helyzetükben történt változások, a családgondozóval való együttműködés értékelése és a kapcsolattartás. Ez utóbbi azért is fontos kérdés, mert a kapcsolattartás elmulasztása, akadozása mindenképpen a gyermekvédelmi gondoskodás célja ellen hat, ha pedig a szülőnek felróható okból történik, felmerülhet a felügyeleti jog megszüntetésének kezdeményezése. Itt tehát különösen felhívjuk a figyelmet a szülők érvelésének meghallgatására, dokumentálására, adott esetben a szülő igazának elismerésére.

Az **5. kérdés** a hivatalhoz beterjesztett kérelmeket veszi számba. Előfordulhat, hogy a válasz ugyanaz lesz, mint az 1. kérdésre, vagyis a kérelem alapján indult a felülvizsgálat, de nem biztos, hiszen másfajta kérelem is lehetséges, például gondozási hely megváltoztatásra irányuló, kapcsolattartás módosítására irányuló kérelem stb., ami nem von maga után felülvizsgálatot.

A **II. rész 1. kérdésében** azt kell megindokolni, miért volt szükség a tárgyalás megtartására – ami jelzi a fentebb említett szemléletváltozást, hiszen korábban a kérdés inkább azt tartottuk különleges és indokolandó esetnek, ha nem tartottak tárgyalást.

A *III. rész* a felülvizsgálat megállapításait tartalmazza. A kérdések egy része (*az 1., 4., 5., 8. kérdés*) magát a hivatal döntését – nevelésbe vétel fenntartása vagy megszüntetése, gondozásihely-változtatás, a gyámhivatal szükséges intézkedései –, míg a többi kérdés a döntések magyarázatát tartalmazza: a szülő-gyermek, szülő-gondozási hely kapcsolattartásának, a gondozóhely és a gyám működésének értékelését. Az itt leírandók annak a többoldalú tájékozódásnak lehetnek az eredményei, melyre már az I. rész 4. és a II. rész 4. kérdésével is utaltunk.

A vizsgáldás egyik sarkalatos pontja a szülői kapcsolattartás megvalósulása (*III. rész 6-7. kérdés*). Ennek elősegítése nagyon összetett, érzékeny gyámi, gondozói feladat, és ha probléma van vele, még a terhelő látszat ellenére sem feltétlen a szülőt kell hibáztatni érte:

„Valódi probléma, hogy a szülők sok esetben ténylegesen képtelenek a gyermekotthoni gyámokkal való együttműködésre.

A szülő gyakorta fél a gyermekét nevelő intézménytől, annak légkörétől, ha az számára nem elég nyitott és elfogadó. Tart attól, hogy nem tud megfelelni az elvárásoknak, szégyelli kopott külsejét, megjelenését, és ezt a félelem- és szégyenérzetet minden esetben le kell győznie, ha gyermekével találkozni akar. Frusztráltsága csak fokozódik, ha alkalmas helyiség híján a folyosószegetben elhelyezett székeken, kíváncsi tekintetek előtt, jövés-menés közepette zajlik a látogatás.

Sajnos tény, hogy azok a szülők, akiknek nincs pénzük, nincs egzisztenciális biztonságuk, elesettek, betegek, külső segítség nélkül nem tudnak megbirkózni ezekkel a problémákkal.

Még nehezebb helyzetben vannak a hajléktalan szülők, akiknek hajléktalansága kizárja a gyermekotthon falain kívüli kapcsolattartást. Ilyen esetben különösen fontos egyrészt az elfogadás és nyitottság, másrészt az az egyébként is jogos elvárás, hogy a gyermekotthon rendelkezzen a látogatók fogadásához megfelelő helyiséggel.”⁵⁵

A gyermekvédelmi törvény hatályba lépése óta különböző megyékben 50-60 felülvizsgálati tárgyalást volt alkalmam végigülni, de arra nem emlékszem, hogy valaha is vizsgálták volna a gondozónak a szülővel szembeni attitűdjét például a kapcsolatok rossz irányú alakulása kapcsán. A döntést mindig a feketén-fehéren leírható tényekre alapozták, az emberi tényezőket nem vizsgálva. Remélhetőleg azóta már változóban van ez a helyzet...

Az *1. és 8. kérdések* a felülvizsgálat kapcsán meghozandó hatósági intézkedéseket taglalják. Míg a fenti kérdéseknél a gondos, többoldalú mérlegelésre hívtuk fel a figyelmet, itt most az időtényező szerepére. Arra, hogy a szakirodalom és a nemzetközi tapasztalatok szerint is maximum 2 év az, amilyen hosszú nevelésbe vétel után még nagyobb zökkenők nélkül visszagondozható a gyermek a vér szerinti családba, vagy – ha ez nem lehetséges – az addigi gondozási helyről átgondozható máshova. Márpedig a mai állapotok szerint a gyermekek átlagban kb. 4-5 évet

⁵⁵Nagyné Erdély Ildikó: A gyermekotthoni gyámok családgondozással kapcsolatos tevékenységének tapasztalatai. KAPOCS, 9. szám, 34. o.

töltenek átmeneti vagy tartós nevelésben, és a kikerülés fő oka sem a sikeres hazagondozás, hanem a nagykorúvá válás. Legfrissebb Komárom-Esztergom megyei adat szerint 2006-ban az összes felülvizsgálat 95%-ában maradt a nevelésbe vétel. Hasonló tapasztalatokról hallunk az ország más részéből is.

A szakembereknek, és jelen esetben a döntés végső pontján állóként a gyámhivatalnak kellene a gyermek érdekében a legrövidebb időn belül olyan döntést hoznia, amely elősegíti a sorsának hosszú távú rendezését, amire több jogszabály is kötelezi.

Gyvt. 78. § (3): „Ha az átmeneti nevelésbe vett gyermek szülője neki felróhatóan, a gyermek érdekét súlyosan sértő módon nem működik együtt a gyermekét gondozó nevelőszülővel vagy intézménnyel, a gyermekével nem tart kapcsolatot, továbbá magatartásán, életvitelén, körülményein a gyermek átmeneti nevelésének megszüntetése céljából nem változtat, illetőleg, ha a szülői felügyelet megszüntetésének egyéb oka valósult meg, a gyámhivatal pert indít a szülő ellen felügyeleti jogának megszüntetése iránt.”

Csjt. 48/A. § (1): „A gyámhivatal az átmeneti nevelésbe vett gyermeket örökbe fogadhatónak nyilvánítja, ha a szülő gyermekével önhibájából egy éve nem tart rendszeres kapcsolatot, életvitelén, körülményein nem változtat, és emiatt az átmeneti nevelés nem szüntethető meg. Erre a jogkövetkezményre a szülőt az átmeneti nevelést elrendelő határozatban figyelmeztetni kell.”

A körülmények 6. és 7. kérdéseknél említett alapos vizsgálata után, amennyiben valóban a szülő magatartása hibáztatható azért, hogy a gyermek nem helyezhető vissza a családba, s hogy a kapcsolattartás nem valósult meg a meghatározott módon, a hivatalnak a gyermek érdekében meg kell tennie a szükséges lépéseket.

Ha pedig más szakemberek tevékenységében látja ennek gátját, akkor az ő irányukban megfogalmazandó határozott iránymutatással kellene élnie.

„...a gyámhatóságok nem vállalják fel a hatóság szerepét, amely szankciókkal élhet azokkal szemben, akik nem végzik el a kiszabott feladatokat a gyermek érdekében.⁵⁶”

AZ ADATLAP TOVÁBBÍTÁSA

Az adatlapot a szülők és a gyermek kivételével minden érintetthez továbbítani kell: a gyermekjóléti szolgálathoz, a területi gyermekvédelmi szakszolgálathoz, a gyámhoz és a gondozási helyhez.

⁵⁶ Békés Zoltán – Arató Domonkos – Csizmazia Sándor – Both Éva: A fővárosi gyermekvédelmi szakellátás 2001-ben. Család, Gyermek, Ifjúság. 2003. 3. szám.

TARTALOM

BEVEZETÉS	3
AZ ADATLAPRENDSZER HASZNÁLATÁNAK KÖZEL 10 ÉVES TAPASZTALATAI	3
A MÓDOSÍTÁS MENETE	4
NÉHÁNY GONDOLAT AZ ADATLAPOKRÓL ÉS HASZNÁLATUKRÓL	8
„T” LAP – TÖRZSLAP	10
AZ ÁTMENETI GONDOZÁS ADATLAPJAI	15
„ÁTG-1”	17
„ÁTG-2”	22
„ÁTG-3”	25
„ÁTG-4”	28
A GYERMEKJÓLÉTI ALAPELLÁTÁS ADATLAPJAI	30
„GYSZ-1”	31
„GYSZ-2”	33
„GYSZ-3”	35
„GYSZ-3” BETÉTLAP	42
„GYSZ-4”	43
A VÉDELEMBE VÉTEL ADATLAPJAI	45
„GYSZ-5”	45
„GYSZ-6”	47
AZ ÁTMENETI ÉS TARTÓS NEVELÉS ADATLAPJAI	50
AZ ELHELYEZÉS FOLYAMATÁHOZ KAPCSOLÓDÓ ADATLAPOK	51
Az elhelyezési értekezlet és az ahhoz kapcsolódó tervek, adatlapok	
(Írta: Deák Sándorné)	51
„TESZ-1”	54
„TESZ-2”	70
„GH-1” (Írta: Tamás Katalin)	76
AZ ÁTMENETI NEVELT GYERMEK CSALÁDJÁNAK GONDOZÁSA	83
„GYSZ-7” és „GH-2” adatlapok	83
„GYSZ-7”	86
„GH-2”	89
AZ ÁTMENETI NEVELÉS HELYZETÉRTÉKELÉSÉNEK ADATLAPJAI	91
„GYSZ-8”, „TESZ-3”, „TESZ-4”, „GH-3” adatlapok	91
„GYSZ-8”	91
„TESZ-3”, TESZ-4”, „GH-3” adatlapok	94
„TESZ-3”	95
„GH-3”	100
„TESZ-4”	111
„GYH”	113